

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УКРАЇНЕЦЬ ТАРАС ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.982.4“364”

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ,
ЙОГО ЗБУТУ Й ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Т. В. Українець**

Науковий керівник **Юсупов Володимир Васильович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ–2025

АНОТАЦІЯ

Українець Т. В. Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

У дисертаційному дослідженні на монографічному рівні розроблено наукові засади та криміналістичні рекомендації щодо розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.

Здійснено узагальнення наукових досліджень з питань розслідування підроблення документів, зокрема тих, що надають право керування транспортними засобами, їх збуту й використання, які проводили в Україні протягом ХХ і на початку ХХІ століття. Встановлено етапність дослідних розвідок учених: перший етап (1943–1991) – формування загальних аспектів технічної експертизи документів, застосування експертних методів і виконання завдань судових експертиз; другий (1991–2022) – криміналістичне дослідження окремих видів (груп) документів: документів, що посвідчують особу; документів зі спеціальними засобами захисту; документів на транспортні засоби; третій (з 2022 року й донині) – дослідження підроблення документів в умовах воєнного стану на рівні наукових статей і тез доповідей на конференціях.

Проаналізовано елементи криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану, до яких віднесено: предмет злочинного посягання; спосіб вчинення кримінального проступку; обстановку вчинення кримінального проступку; типову слідову картину; особу правопорушника. Встановлено кореляційні залежності між цими елементами криміналістичної характеристики, що забезпечує швидке та повне збирання доказів винуватості підозрюваної особи, слугує основою для висунення версій, організації та планування розслідування.

Уперше визначено типові ситуації виявлення посвідчення водія з ознаками підроблення, а саме: виявлення посвідчення водія з ознаками підроблення під час перевірки поліцейськими документів; встановлення недійсності посвідчення водія в підрозділі Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ під час номенклатурних дій з водійським документом; виявлення підробленого посвідчення водія під час затримання особи або проведення слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні.

Доведено, що під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання дізнавач встановлює загальні обставини, які передбачено в статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, і додаткові (у випадку підроблення електронного посвідчення водія, а також причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального проступку). Окремо запропоновано перелік обставин, які встановлюють під час розслідування *підроблення та збуту* посвідчень водія, і перелік обставин, які встановлюють під час розслідування *використання* підробленого посвідчення водія.

Констатовано, що на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання складаються типові ситуації, які безпосередньо обумовлені ситуаціями виявлення водійського документа з ознаками підроблення. Досліджено три групи відповідних типових ситуацій початкового етапу розслідування кримінального проступку, розпочатого за статтею 358 Кримінального кодексу України. Для вирішення кожної з типових ситуацій визначено послідовне проведення слідчих (розшукових) дій, організаційно-тактичних заходів, запропоновано основні напрями процесуальних дій дізнавача.

З'ясовано, що на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання висувають типові версії: затриманим на місці події є особа, яка виготовила підроблені посвідчення водія або їх збувала; підроблювача та/або реалізатора підроблених посвідчень водія затримано, але він встиг знищити речові докази; відома особа правопорушника, але він зник з місця події; свідки описують зовнішні ознаки правопорушника, його особу не встановлено; реалізацію підроблених посвідчень водія здійснювали безконтактним способом.

На підставі дослідження правозастосовної практики виявлено типізацію проведення слідчих (розшукових) дій дізнавачем у типових ситуаціях розслідування кримінального проступку, розпочатого за статтею 358 Кримінального кодексу України. На підставі цього запропоновано шляхи оптимізації діяльності дізнавача щодо розслідування відповідних кримінальних проступків у виді розроблення та використання типових тактичних операцій як найефективніших криміналістичних комплексів процесуальних дій, оперативно-розшукових та інших заходів стосовно визначення напрямку розслідування в типових ситуаціях початкового етапу. Уперше запропоновано низку тактичних операцій початкового етапу розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання.

Доведено, що огляд водійського посвідчення проводять з метою безпосереднього вивчення документа, фіксації відповідних ознак і, за наявності підстав, вилучення документа як речового доказу. Порядок огляду посвідчення водія передбачає: вивчення змісту документа; встановлення особливостей та виявлення ознак, що можуть свідчити про підроблення, перевірку за інформаційними системами поліції; опитування водія щодо користування несправжнім посвідченням на право керування автомобілем; фіксування проведеного огляду документа в протоколі, вилучення посвідчення водія та доєднання його додатком до протоколу.

Встановлено, що під час розслідування кримінальних проступків, розпочатих за статтею 358 Кримінального кодексу України, вибір виду судової експертизи, яку дізнавач має призначити, визначають властивостями бланка посвідчення водія, способом підроблення, інструментами, матеріалами й обладнанням, що використовували під час виготовлення водійського документа. Найпоширенішим експертним дослідженням у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут або використання є судова технічна експертиза документів, яка виконує завдання щодо встановлення способу виготовлення водійського документа та його відповідності технічним умовам і стандарту. У разі виявлення ознак підроблення електронного посвідчення водія проводять

комплексне дослідження – технічну експертизу документів й експертизу комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Під час підготовки до проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збут і використання сформульовано криміналістичні рекомендації, що стосуються: можливості залучення допомоги спеціалістів за необхідності отримання зразків для експертизи; збереженості об'єктів в упакуванні, незмінності їхніх ознак під час транспортування та зберігання; доцільності надання експерту середніх проб; надсилання на експертизу додаткових матеріалів (копій протоколів слідчих (розшукових) дій).

У процесі проведення обшуку головними предметами для пошуку, виявлення та вилучення є: предмети, які свідчать про факт підроблення; предмети, які доводять факт збуту; речі й цінності, нажиті підроблювачами злочинним шляхом; інші речі, предмети й документи зі слідами кримінального проступку. Виокремлено документи як групу пошуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання, а саме які є: предметом злочинного посягання або засобом вчинення кримінального проступку; засобом приховування кримінального проступку; характеризують особу правопорушника. Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо обшуку транспортного засобу під час перевірки на блокпосту та в ситуації проведення обшуку в розпочатому кримінальному провадженні у зв'язку з виявленням підроблення посвідчення водія, його збуту й використання.

Визначено, що особливості допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання обумовлені: 1) його предметом, у межах якого з'ясовують обставини підроблення водійських документів, їх реалізації, спосіб підроблення, використані інструменти, матеріали та обладнання, роль співучасників у виготовленні та збуті документів; 2) участю спеціаліста під час підготовки до допиту, його проведення та фіксування, а також оформлення результатів цієї слідчої (розшукової) дії; 3) переліком типових питань зі спеціальною термінологією, які рекомендовано з'ясовувати під час допиту підозрюваного та свідків кримінального проступку, передбаченого статтею 358

Кримінального кодексу України; 4) додатковими вимогами проведення допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.

Встановлено, що в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання проводять впізнання особи, зокрема за голосом, ходою, фотознімками і матеріалами відеозапису; впізнання речей; впізнання поза візуальним спостереженням; впізнання в режимі відеоконференції. Дізнавач залучає спеціаліста до пред'явлення для впізнання з метою: участі в попередньому допиті особи з метою уточнення даних, необхідних під час впізнання; допомоги у фіксуванні перебігу пред'явлення для впізнання; підготовці водійських документів, серед яких має бути пред'явлено підроблене посвідчення водія; технічного оформлення протоколу слідчої (розшукової) дії.

З'ясовано, що слідчий експеримент під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання проводять для перевірки й уточнення даних, отриманих дізнавачем у кримінальному провадженні, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин злочинної діяльності підроблювача, проведення необхідних дослідів чи випробувань; перевірки відповідних навичок підозрюваної особи й можливості виготовлення нею підроблених посвідчень водія. До слідчого експерименту залучають спеціаліста – здебільшого фахівця з техніко-криміналістичного дослідження документів. Доцільною є участь декількох спеціалістів для фіксування перебігу слідчої (розшукової) дії та супроводження дій особи, яка відтворює дослід.

Обґрунтовано, що під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання освідування проводять з метою виявлення на руках та інших частинах тіла часток фарби, ушкоджень шкірного покриву у вигляді плям, виразок, тріщин й інших слідів кримінального проступку. Участь спеціаліста в освідуванні в розглядуваних кримінальних провадженнях полягає у: виявленні слідів кримінального проступку на тілі або одязі особи та фіксуванні їх у протоколі; консультативній діяльності щодо подальшого дослідження вилучених слідів;

фіксуванні виявлених ознак кримінального проступку за допомогою фото-, відеоапаратури, виготовленні фототаблиць, додатків до протоколу освідування.

З'ясовано загальну особливість проведення дізнання в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану, якою є необхідність фіксування слідчих (розшукових) дій за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Дізнавач ураховує такі чинники: проживання підозрюваної особи або свідків на тимчасово не підконтрольній Україні території; оголошену евакуацію населення з місцевості, де проживають учасники провадження; загрозу життю та здоров'ю учасників провадження у зв'язку з дестабілізацією ситуації на прифронтовій території; призов свідка на строкову військову службу, його мобілізацію.

Ключові слова: кримінальний проступок, дізнання, посвідчення водія, підроблення документа, збут підробленого посвідчення водія, використання підробленого посвідчення водія, слідчі (розшукові) дії, судовий експерт, спеціаліст, судова експертиза, кримінальне провадження, судова технічна експертиза документів, зразки для експертизи, криміналістичне забезпечення, взаємодія, воєнний стан.

SUMMARY

Ukrainets T. Investigation into driver's license forgery, its sale and use during martial law. – Qualification research paper in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation research at the monographic level has developed scientific principles and forensic recommendations for investigating the forgery of driver's licenses, their sale and use in martial law.

A generalization of scientific research on the investigation of document forgery, in particular those granting the right to drive vehicles, their sale and use, which were conducted in Ukraine in the 20th and 21st centuries, has been carried out. The stages of scientific research investigations have been established: the first stage (1943–1991) –

development of general aspects of technical expertise of documents, application of expert methods and solution of tasks of forensic expertise; the second (1991–2022) – forensic research of individual types (groups) of documents: identity documents; documents with special means of protection; documents for vehicles; the third (from 2022 to the present) – research on document forgery in martial law at the level of scientific articles and abstracts of reports at conferences.

The elements of the forensic characteristics of the forgery of a driver's license, its sale and use under martial law are analyzed, which include: the subject of the criminal offense; the method of committing a criminal offense; the circumstances of committing a criminal offense; a typical trace pattern; the identity of the offender. Correlations between these elements of the forensic characteristics have been established, which ensures the rapid and complete collection of evidence of the suspect's guilt, serves as the basis for putting forward versions, organizing and planning an investigation.

For the first time, typical situations of detecting a driver's license with signs of forgery have been identified, namely: detecting a driver's license with signs of forgery during a police document check; establishing the invalidity of a driver's license in a unit of the Main Service Center of the Ministry of Internal Affairs during nomenclature actions with a driver's document; detection of a fake driver's license during the detention of a person or during investigative (search) actions in other criminal proceedings.

It is proven that during the investigation of the forgery of a driver's license, its sale and use, the investigator establishes the general circumstances provided for in Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and additional ones (in the case of the forgery of an electronic driver's license, as well as the reasons and conditions that contributed to the commission of a criminal offense). A list of circumstances that are established during the investigation of the forgery and sale of driver's licenses and a list of circumstances that are established during the investigation of the use of a forged driver's license are separately proposed. It is stated that at the initial stage of the investigation of the forgery of a driver's license, its sale and use, typical situations arise that are directly caused by situations of detecting a driver's document with signs of forgery. Three groups of corresponding typical situations of the initial stage of the investigation of a criminal offense initiated under

Article 358 of the Criminal Code of Ukraine are revealed. To resolve each of the typical situations, sequential investigative (search) actions, organizational and tactical measures are determined, and the main directions of the investigator's procedural actions are proposed.

It was found that at the initial stage of the investigation into the forgery of a driver's license, its sale and use, typical versions are put forward: the person detained at the scene is the person who made the forged driver's licenses or sold them; the forger and/or the seller of the forged driver's licenses was detained, but managed to destroy the physical evidence; the identity of the offender is known, but he disappeared from the scene; witnesses describe the external signs of the offender, his identity has not been established; the sale of the forged driver's licenses took place in a contactless manner.

The study of law enforcement practice revealed a typification of the conduct of investigative (search) actions by the investigator in typical situations of the investigation of a criminal offense initiated under Article 358 of the Criminal Code of Ukraine. Based on this, it is proposed to optimize the investigator's activities in investigating relevant criminal offenses in the form of developing and using typical tactical operations as the most effective forensic complexes of procedural actions, operational-search and other measures to determine the direction of the investigation in typical situations of the initial stage. For the first time, a number of tactical operations of the initial stage of the investigation of forgery of driver's licenses, their sale and use are proposed.

It has been proven that the inspection of a driver's license is carried out for the purpose of directly expertise the document, recording the relevant features and, if there are grounds, seizing the document as material evidence. The procedure for expertise a driver's license provides for: studying the content of the document; establishing features and identifying signs that may indicate forgery, checking against police information systems; questioning the driver about using a fake driving license; recording the inspection of the document in the protocol, seizing the driver's license and attaching it to the protocol with an appendix.

It has been established that during the investigation of criminal offenses initiated under Article 358 of the Criminal Code of Ukraine, the choice of the type of forensic

expertise that the investigator must appoint is determined by the properties of the driver's license form, the method of forgery, tools, materials and equipment used during the production of the driver's document. The most common expert study in criminal proceedings on the forgery of a driver's license, its sale or use is a forensic technical expertise of documents, which solves the problem of establishing the method of manufacturing a driver's document and its compliance with technical conditions and standards. When forging an electronic driver's license, a comprehensive study is carried out – a technical expertise of documents and an expertise of computer equipment and software products.

In preparation for conducting forensic expertise in criminal proceedings on the forgery of a driver's license, its sale and use, forensic recommendations were proposed: the possibility of assistance from specialists if necessary to obtain samples for expertise; the preservation of objects in packaging, the invariability of their features during transportation and storage; the expediency of providing the expert with average samples; sending additional materials for expertise (copies of protocols of investigative (search) actions).

When conducting a search, the main objects for search, detection and seizure are: objects that indicate the fact of forgery; objects that prove the fact of sale; things and valuables acquired by forgers by criminal means; other things, objects and documents with traces of a criminal offense. Documents are singled out as a separate group for search in criminal proceedings on the forgery of a driver's license, its sale and use, namely those that are: the subject of a criminal offense or a means of committing a criminal offense; a means of concealing a criminal offense; characterize the identity of the offender. Forensic recommendations for searching a vehicle in connection with the forgery of a driver's license, its sale and use in the situation of detecting a forged driver's document during a check at a checkpoint and in the situation of conducting a search in initiated criminal proceedings are proposed.

It was determined that the features of interrogation in criminal proceedings on forgery of a driver's license, its sale and use are determined by: its subject, within which the circumstances of forgery of driver's documents, their sale, the method of forgery, the

tools, materials and equipment used, the role of accomplices in the manufacture and sale of documents are clarified; the participation of a specialist in preparing for the interrogation, its conduct and recording and formalizing the results of this investigative (detective) action; a list of typical questions with special terminology that are recommended to be clarified during the interrogation of a suspect and witnesses of a criminal offense provided for by Article 358 of the Criminal Code of Ukraine; additional requirements for conducting an interrogation in criminal proceedings on forgery of a driver's license, its sale and use under martial law.

It has been established that in criminal proceedings for the forgery of a driver's license, its sale and use, personal identification is carried out, in particular, by voice, gait, photographs and video recording materials; identification of things; identification outside of visual observation; identification in the videoconference mode. The investigator involves a specialist in presenting for identification in order to: participate in the preliminary interrogation of the person in order to clarify the data necessary for identification; assist in recording the progress of presentation for identification; prepare driver's documents, among which the forged driver's license must be presented; prepare the technical protocol of the investigative (search) action.

An investigative experiment during the investigation of a forgery of a driver's license, its sale and use is carried out to verify and clarify the data obtained by the investigator in criminal proceedings, by recreating the actions, situation, circumstances of the criminal activity of the forger, conducting the necessary experiments or tests; checking the relevant skills of the suspect and the possibility of his making forged driver's licenses. A specialist is involved in the investigative experiment, as a rule, a specialist in technical and forensic expertise of documents. In this case, it is advisable to involve several specialists to record the course of the investigative (detective) action and monitor the actions of the person recreating the experiments. It is substantiated that during the investigation of a forgery of a driver's license, its sale and use, the examination is carried out in order to detect paint particles on the hands and other parts of the body, skin damage in the form of spots, ulcers, cracks and other traces of a criminal offense. The specialist's participation in the expertise in the criminal proceedings under consideration consists of:

identifying traces of a criminal offense on the body or clothing of a person and recording them in the protocol; consulting activities regarding further expertise of the seized traces; recording the detected signs of a criminal offense using photo and video equipment, making photo tables, and appendices to the expertise protocol.

The general feature of conducting an inquiry in criminal proceedings on the forgery of a driver's license, its sale and use under martial law conditions has been clarified, which is the need to record investigative (search) actions using available technical means of video recording. In this case, the investigator takes into account the following factors: the residence of the suspect or witnesses in a territory temporarily not controlled by Ukraine; the announced evacuation of the population from the area where the participants in the proceedings live; the threat to the life and health of the participants in the proceedings due to the destabilization of the situation in the front-line territory; the call-up of the witness to military service, his mobilization.

Key words: criminal offense, investigation, driver's license, forgery of a document, sale of a fake driver's license, use of a fake driver's license, investigative (search) actions, forensic expert, specialist, forensic examination, criminal proceedings, forensic technical expertise of documents, samples for examination, forensic support, interaction, martial law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Українець Т. В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 732–737. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>.

2. Українець Т. В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 137–142. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>.

3. Українець Т. В. Способи підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. Вип. 3 (88). С. 60–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-60-64>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Українець Т. В. Види водійських посвідчень як об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальному провадженні за ст. 358 Кримінального кодексу України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків, 2022. С. 221–224.

5. Юсупов В. В., Українець Т. В. Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народж. М. С. Романова (Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 306–308.

6. Українець Т. Взаємодія дізнавача із спеціалістами під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання: удосконалення нормативно-правового регулювання. *Актуальні питання розвитку українського простору судово-експертної діяльності*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 січ. 2025 р.). Львів–Торунь, 2025. С. 247–252.

7. Українець Т. В. Типові ситуації початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання в умовах воєнного стану. Розвиток юридичної науки України в умовах воєнного стану. *Юридична наука: проблеми та шляхи їх вирішення* [Електронне видання] : збірник матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 березня 2025 р). Київ : Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2025. С. 251–254.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану	29
1.1. Стан наукових досліджень питань розслідування підроблення, збуту й використання документів, що посвідчують право керування транспортними засобами	29
1.2. Криміналістична характеристика підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану	53
1.2.1. Предмет злочинного посягання	53
1.2.2. Спосіб вчинення кримінального проступку	57
1.2.3. Обстановка вчинення кримінального проступку	65
1.2.4. Типова слідова картина кримінального проступку	69
1.2.5. Особа правопорушника	72
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. Початковий етап розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану	82
2.1. Виявлення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання та обставини, які підлягають встановленню під час досудового розслідування	82
2.2. Типові ситуації розслідування, версії та основні напрями проведення дізнання в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання	98
2.3. Тактичні операції початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання	109
Висновки до розділу 2	128

РОЗДІЛ 3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.....	135
3.1. Проведення огляду під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.....	135
3.2. Призначення і проведення судових експертиз під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.....	147
3.3. Проведення обшуку, допиту та інших слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану	160
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208
ДОДАТКИ.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГСЦ – Головний сервісний центр

ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій

ЕЦП – електронний цифровий підпис

ЄДР МВС – Єдиний державний реєстр Міністерства внутрішніх справ України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НПУ – Національна поліція України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

СЕДО – система електронного документообігу

СОГ – слідчо-оперативна група

СРД – слідчі (розшукові) дії

СТЕД – судова технічна експертиза документів

ТСЦ – територіальний сервісний центр

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах протистояння збройній агресії РФ з метою підвищення ефективності протидії злочинності організація розслідування на теренах України набула певних трансформаційних змін, що нерозривно пов'язано із забезпеченням національної безпеки, територіальної цілісності й недоторканності держави, захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб у кримінальному судочинстві. Нині активно відбуваються євроінтеграційні процеси, оновлюється законодавство щодо правил розмітнення автомобілів на іноземній реєстрації, увезення волонтерами транспортних засобів для Збройних Сил України. Об'єктами злочинних посягань дедалі частіше стають ці предмети та супроводжувальні документи: свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів, посвідчення водія, угоди про надання гуманітарної допомоги тощо. Водійські документи можна віднести до таких, підроблення яких становить підвищену небезпеку для держави та громадян.

В Україні 2023 року зареєстровано 15 554 кримінальні проступки, передбачені ст. 358 КК України, з них у 10 547 випадках (67,8 %) особам вручено підозру. До суду з обвинувальним актом спрямовано 10 138 проваджень, а 4973 – закрито (32,0 %). 2024 року зареєстровано 13 978 кримінальних проступків, передбачених ст. 358 КК України, з них у 8987 випадках (64,3 %) особам вручено підозру. До суду з обвинувальним актом спрямовано 8374 провадження, а 3663 – закрито (26,2 %). Із зареєстрованих підроблень документів, печаток, штампів і бланків збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, кримінальні проступки щодо посвідчень водія становлять третину від загальної кількості.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії засвідчив, що підроблення водійських документів здійснюють як в Україні, так і за її межами, потім документи нелегально потрапляють до нашої країни. У переважній більшості випадків підроблення водійських документів замовляють через мережу Інтернет, зокрема й підроблювачі, які перебувають за межами України.

Отже, питання розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану потребують детального дослідження та формування відповідних криміналістичних рекомендацій.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних учених: Л. І. Аркуші, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, В. А. Колесника, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, А. В. Мовчана, В. Т. Нора, В. Л. Ортинського, І. А. Петрової, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, Е. Б. Сімакової-Єфремян, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька М. Г. Щербаковського та ін.

Українські дослідники аналізували питання кримінальної відповідальності за підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збут чи використання, розслідування цих правопорушень та здійснення експертних досліджень документів, бланків, штампів, печаток тощо. Зокрема, у галузі кримінального права: Панов М. М. «Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення» (2006); Дзюба Ю. П. «Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину)» (2008); Тімошенко Н. О. «Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання» (2009); у галузі криміналістики і кримінального процесу: Попович І. І. «Криміналістичне забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів» (2007); Осика І. М. «Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва» (2007); Смаль І. В. «Методика розслідування підроблення проїзних квитків» (2007); Запотоцький А. П. «Документи як процесуальні джерела

доказів у кримінальному судочинстві» (2009); Чичиркіна С. П. «Організація і тактика розслідування службових підроблень» (2012); Мілевська А. О. «Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів» (2016); Копча Н. В. «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» (2022); *у галузі судової експертології*: Лисиченко В. К. «Криміналістичне дослідження документів (правові та методологічні проблеми)» (1974); Шведова О. В. «Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій» (2006); Кобилянський О. Л. «Криміналістичне дослідження документів із спеціальними засобами захисту» (2007); Патик Л. Л. «Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України» (2010); Гонгало С. Й. «Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку» (2013); Тальянчук Л. С. «Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетині державного кордону України» (2016); Стратонов С. Ю. «Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документа» (2020); Безсонна Т. Ф. «Техніко-криміналістичне дослідження паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника документа» (2021); Ковальов К. М. «Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа» (2022).

Проте нині в науковій криміналістичній доктрині питання розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання не були ґрунтовно та детально досліджено. Зокрема, на такому предметі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України, як посвідчення водія, лише фрагментарно зосереджено увагу в дисертаціях М. Ю. Будзієвського («Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби», 2009) і В. С. Сезонова («Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів», 2018) в аспекті їх техніко-криміналістичного дослідження. З часу запровадження досудового розслідування у формі дізнання, зокрема щодо провадження в кримінальних проступках за ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, питання протидії

підробленню посвідчення водія, його збуту й використанню вчені комплексно не досліджували.

Водночас потребують поглибленого вивчення способи й ознаки підроблення сучасних посвідчень водія, виготовлених на пластиковій основі (останні зміни у виготовлення бланка документа відбулися 2024 року); взаємозв'язок типових ситуацій виявлення підроблених посвідчень водія та напрямів дій дізнавача щодо їх вирішення, передусім шляхом проведення тактичних операцій; особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 358 КК України, в умовах воєнного стану, участі в них спеціаліста.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху України на період до 2024 року, прийнятої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року № 1360-р, а також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженій наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454. Дисертація виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (протокол Вченої ради від 21 грудня 2020 року № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук, розглянутих і схвалених координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1137, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в розробленні наукових засад і криміналістичних рекомендацій розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.

Поставлена мета зумовила необхідність реалізації таких *завдань*:

– проаналізувати стан наукових досліджень питань розслідування підроблення, збуту й використання документів, що посвідчують право керування автомобільним транспортом;

– висвітлити зміст криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану;

– дослідити типові ситуації виявлення підробленого посвідчення водія, його збуту й використання, окреслити перелік обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 358 КК України;

– встановити типові ситуації розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання на початковому етапі, запропонувати основні напрями дій дізнавача для вирішення цих ситуацій;

– сформулювати типові версії, які висуває дізнавач на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водій, його збуту й використання;

– виявити типізацію проведення слідчих (розшукових) дій дізнавачем у типових ситуаціях початкового етапу розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, розробити відповідні тактичні операції;

– розглянути особливості організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану;

– проаналізувати проведення огляду місця події, огляду документів, огляду комп'ютерних даних під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання;

– окреслити порядок призначення судових експертиз та їх проведення, отримання зразків для експертизи під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання;

– дослідити підготовку, проведення та фіксування результатів обшуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання;

– запропонувати організаційно-тактичні рекомендації проведення допиту під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання;

– розглянути проведення пред’явлення для впізнання, слідчого експерименту та освідування під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання;

– з’ясувати участь спеціаліста в проведенні огляду, обшуку, допиту, отриманні зразків для експертизи та її призначенні, слідчому експерименті, освідуванні в кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 358 КК України.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання.

Предметом дослідження є розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану.

Методи дослідження визначено відповідно до об’єкта і предмета дослідження, його мети й завдань. У роботі використано низку загальнометодологічних підходів до з’ясування сутності понять і правових процесів, а також спеціальні методи наукових досліджень. Зокрема, *історико-правовий метод* застосовано для розгляду й систематизації періодів розвитку законодавства щодо відповідальності за підроблення документів, їх збут і використання (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – для аналізу видів типових ситуацій виявлення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, а також відповідних їм типових ситуацій початкового етапу розслідування (підрозділи 2.1, 2.2); *догматичний* – з метою тлумачення понять і категорій судової експертології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, що сприяло уточненню понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *формально-логічний* – під час розгляду поняття, видів, ознак і властивостей посвідчення водія, проведення дізнавачем слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 358 КК України (розділи 1, 3); *соціологічні* – для з’ясування позиції респондентів щодо розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, експертних висновків, архівних кримінальних справ (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення та узагальнення 224 архівних кримінальних проваджень за ст. 358 КК України за період 2020–2024 років; зведені дані анкетування 280 поліцейських патрульної поліції, 315 дізнавачів і 85 судових експертів з Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Миколаївської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Чернівецької областей та м. Києва; практика робота в правоохоронних органах (зокрема досвід роботи автора дізнавачем Національної поліції України); статистичні й аналітичні матеріали Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2020–2024 роки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, у якому розроблено наукові засади й удосконалено криміналістичні рекомендації щодо розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту і використання в умовах воєнного стану. У дисертації сформульовано й обґрунтовано низку нових положень і висновків, зокрема:

вперше:

визначено особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану, що обумовлені необхідністю їх фіксування за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Дізнавач ураховує такі чинники: проживання підозрюваної особи або свідків на тимчасово не підконтрольній Україні території; оголошену евакуацію населення з місцевості, де проживають учасники провадження; загрозу життю та здоров'ю учасників провадження у зв'язку з дестабілізацією ситуації на прифронтовій території; призов свідка на строкову військову службу, його мобілізацію тощо. Допомогу у відеофіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії надає залучений дізнавачем спеціаліст;

окреслено способи вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану шляхом їх класифікації за метою вчинення кримінального проступку, видом підробленого посвідчення водія, характеристикою

особи правопорушника, а також дослідження дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування слідів кримінального проступку;

виокремлено типові ситуації виявлення посвідчень водія з ознаками підроблення, а саме: під час перевірки поліцейськими документів; у підрозділі ГСЦ МВС під час номенклатурних дій з водійським документом; під час затримання особи або проведення слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні;

запропоновано тактичні операції початкового етапу розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання: «Виявлення, фіксація і збирання первинної інформації про кримінальний проступок», «Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів», «Затримання групи підроблювачів водійських документів», «Встановлення і пошук злочинця»; доведено, що, з огляду на специфіку воєнного стану, їх проведення зобов'язує дізнавача попередньо з'ясувати кількість правопорушників, наявність у них холодної або вогнепальної зброї, вибухових матеріалів, скласти план-схему із зазначенням вихідних позицій та орієнтовного переміщення учасників операції;

удосконалено:

перелік обставин, які підлягають встановленню під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання шляхом їх поділу на загальні (передбачені в ст. 91 КПК України) і додаткові (щодо підроблення електронного посвідчення водія; причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального проступку); обставини, які встановлюють під час розслідування *підроблення та збуту* посвідчень водія, й обставини, які встановлюють під час розслідування *використання* підробленого посвідчення водія;

класифікацію типових версій, що висуває дізнавач на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, за критеріями: кількості правопорушників; змісту діяльності співучасників кримінального проступку; місцезнаходження знарядь підроблення водійських документів тощо;

зміст криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, до елементів якої віднесено предмет злочинного посягання (90,8 %); спосіб вчинення кримінального проступку (97,8 %); обстановку вчинення кримінального проступку (57,8 %); типову слідову картину (75,9 %); особу правопорушника (87,0 %);

напрями участі спеціаліста під час розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, в аспекті окреслення його діяльності під час огляду (місця події, документів, комп'ютерних даних), обшуку, допиту, отримання зразків для експертизи та її призначення, слідчого експерименту, освідчування;

дістало подальший розвиток:

узагальнення напрямів здійснених в Україні досліджень питань розслідування підроблення документів, зокрема водійських документів, їх збуту й використання та поділ їх на етапи: перший (1943–1991) – розроблення загальних аспектів технічної експертизи документів, застосування експертних методів і виконання завдань судових експертиз; другий (1991–2022) – криміналістичне дослідження окремих видів (груп) документів: документів, що посвідчують особу; документів зі спеціальними засобами захисту; документів на транспортні засоби; третій (з 2022 року й донині) – дослідження підроблення документів в умовах воєнного стану на рівні наукових статей і тез доповідей на конференціях;

класифікація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання відповідно до обставин і місця виявлення несправжнього документа, проведених процесуальних дій; формування основних напрямів вирішення дізнавачем цих ситуацій;

перелік осіб, уповноважених в умовах воєнного стану на перевірку документів у водія транспортного засобу, огляду його речей, автомобіля, багажу й вантажу, а також порядок огляду посвідчення водія під час перевірки документів, з окресленням характеристик і захисних елементів бланка національного посвідчення водія, властивостей захисної голографічної плівки, переліку ознак, що свідчать про підроблення документа;

криміналістичні рекомендації щодо проведення обшуку транспортного засобу в умовах воєнного стану в ситуаціях виявлення підробленого посвідчення водія на блокпосту й у ситуації проведення обшуку в розпочатому кримінальному провадженні. До головних положень проведення обшуку транспортного засобу віднесено: безперервну відеозйомку процесуальної дії; огляд усього автомобіля; забезпечення участі понятих; дотримання членами СОГ заходів безпеки;

рекомендації щодо отримання порівняльних зразків для експертизи в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, а також з призначення технічної експертизи документів з визначенням завдань, які вона вирішує, типових запитань, переліку найпоширеніших помилок у разі залучення дізнавачем експерта в досліджуваній категорії кримінальних проступків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації впроваджено і надалі може бути використано у:

– *правозастосовній діяльності* – під час розслідування кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, проведення судових експертиз (акт впровадження Управління дізнання НПУ від 17 грудня 2024 року; акти впровадження Хмельницького і Тернопільського НДЕКЦ МВС України від 2 грудня 2024 року та 11 грудня 2024 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних проступків», «Участь спеціаліста під час слідчих (розшукових) дій», для підвищення кваліфікації дізнавачів, спеціалістів-криміналістів та інших категорій практичних працівників, підготовки лекцій, планів-конспектів семінарських і практичних занять (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2024 року № 212-оп; Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 9 грудня 2024 року № 01948/24);

– *науково-дослідній діяльності* – під час підготовки монографій, наукових статей, тез доповідей на конференціях, планування наукових досліджень за

напрямом криміналістичного документознавства, методики розслідування підроблення документів, їх збуту й використання (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2024 року № 213-нд).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень здобувача. У тезах доповіді «Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки», опублікованих у співавторстві, частка дисертанта становить 50 %. Ідеї та розробки, що належать співавтовору, у дисертації не використано.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, обговорено на науково-практичних конференціях: «Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри» (м. Вінниця, 12 квітня 2023 року); «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики» (м. Харків, 17 травня 2024 року); «Актуальні питання розвитку українського простору судово-експертної діяльності» (м. Київ, 31 січня 2025 року); «Юридична наука: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 6 березня 2025 року).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 7 наукових публікаціях, серед яких три статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, і чотири – у збірниках тез науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (190 найменувань на 21 сторінці) і вісім додатків на 39 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 267 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 190 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ, ЙОГО ЗБУТУ Й ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Стан наукових досліджень питань розслідування підроблення, збуту й використання документів, що посвідчують право керування транспортними засобами

Період документальної історії людства почався з виникнення та поширення писемності 3300 року до н. е. [1], що стало основою для винайдення друку й інших засобів збереження та передавання інформації як на відстані, так і з плином часу. Поняття «документ», «документація» у своєму розвитку зазнали істотних змін.

Першопочаткове слово «docere» у мові давніх римлян використовували в значеннях «повідомляти» і «навчати». Згодом, унаслідок розвитку письма як додаткового до усного мовлення засобу закріплення фактів та різних явищ і писаного права, що регулювало майнові й інші відносини суспільного життя, виникла похідна форма – documentum. Уже в римському праві документ набув понятійного значення «доказ» і «свідчення». Поступово це слово в такому значенні поширилося в мовах різних народів і закріпилося в науковій та практичній діяльності [2, с. 276].

Сучасні видання трактують документ у декількох значеннях: 1) як зафіксована на матеріальному носії інформація з реквізитами, що дають змогу її ідентифікувати; 2) письмове свідоцтво, доказ; 3) складений у порядку, передбаченому законом, акт, який засвідчує юридичний факт (наприклад, народження, шлюб) або надає право на будь-що (наприклад, диплом, заповіт); 4) письмовий акт, який має юридичну силу або службовий характер [3, с. 27].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови надано декілька визначень терміна «документ»: 1) діловий папір, що посвідчує певний юридичний

факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь. Платіжний електронний документ – банківське повідомлення, що містить інформацію у вигляді комп'ютерного файлу; 2) письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу; 3) письмовий твір, грамота, рисунок тощо як свідчення про щось історичне, важливе [4, с. 236].

У різних галузях права України дефініції поняття «документ» різняться. Наприклад, у кримінальному процесі поняття «документ» тлумачать за змістом ч. 1 ст. 99 КПК України: «Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» [5]. У цивільному праві документ передбачає насамперед урегулювання різноманітних видів цивільно-правових угод (договори, зобов'язання). У криміналістиці документ має специфічне значення, тому що він є об'єктом криміналістичного дослідження щодо встановлення способу й часу виготовлення документа, наявності змін, які були внесені в нього, відновлення первинного змісту й інших обставин [6].

Документом вважають носій текстової або графічної інформації. Водночас має значення спосіб, за допомогою якого цю інформацію фіксують на носії, систематизують, аналізують, передають або зберігають, а також методика, знання, предмети, часовий проміжок і матеріал, що служили для утворення конкретного документа [3, с. 31–32]. Криміналістика як самостійна галузь юридичної науки обслуговує практичні потреби кримінального та цивільного судочинства. У ній документи розглядають не тільки в загальноправовому, кримінально-правовому та процесуальному значеннях, а й як різновид матеріальних предметів, що є об'єктом криміналістичного дослідження. Тому в криміналістичному визначенні поняття документа, поряд з істотними їхніми загальними родовими ознаками, повинні бути відображені й специфічні ознаки, що характеризують їх складну структуру як речових доказів та об'єкта криміналістичного дослідження [7, с. 83].

Вважаємо, що в криміналістиці найвдаліше визначення поняття «документ» сформулював професор В. К. Лисиченко, який визначив, що документ – це

письмовий акт або спеціально виготовлений предмет, що закріплює знаками природних мовних систем письма або спеціальних наукових і технічних знакових систем конкретні волевиявлення та відомості функціонального характеру, практична значущість яких визначена нормами права [8, с. 42–52].

Зазначимо, що в історичному аспекті поряд із законодавчими актами й міжнародними угодами період Київської Русі вирізнявся наявністю приватних майнових операцій, які мали своєрідне документальне оформлення – записи, грамоти, дощечки тощо. З 1550 року держава вже охороняла документи від злочинних посягань, у низці випадків визначала конкретний порядок їх складання або передбачала обов'язкове використання документів, наприклад, для посвідчення особи чи її прав [9, с. 127]. Староукраїнські документи XIV–XV ст. писали суцільним текстом, не розділяючи окремі слова. Було передбачено способи засвідчення документів, а також з'являлися елементи захисту інформації від несанкціонованого доступу на стадії використання та зберігання [10, с. 18–19].

В українському діловодстві термін «документ» з'явився на межі XVII–XVIII ст. і є узагальнюваною назвою для всіх джерел знакової інформації [2, с. 277].

У першій половині XVIII ст. на теренах українських земель діяв Генеральний регламент 1720 року, підписаний Петром I, що містив правила організації діловодства. Окрема глава Регламенту встановлювала порядок користування печатками, які ставили на документах у присутності двох свідків. Канцелярським чином було заборонено зберігати службові документи вдома. Суворо карали розголошення таємниці голосування, *підроблення документів*, їх крадіжку, *неправильне складання документів і перекручення їх змісту* [10, с. 23].

У Кримінальному уложенні 1903 року норми, що передбачали відповідальність за фальсифікацію доказів, були зосереджені у главі 7 «Про протидію правосуддю». Караними визнавали такі діяння: 1) завідомо неправдиву заяву органам влади (ст. 156); 2) давання неправдивих показань (ст. 158, 160–161, 169); 3) підроблення або перероблення письмового або речового доказу з метою накликати підозру на певну особу у вчиненні злочинного діяння або службового проступку, якщо такий хибний доказ став предметом дізнання або став приводом

для порушення кримінального переслідування або дисциплінарної відповідальності (ст. 159); 4) пошкодження, приховування або захоплення речового чи письмового доказу (ст. 166) [11].

У КК УСРР 1922 року було передбачено відповідальність за приховування підроблення грошових знаків і державних процентних паперів, марок й інших знаків державної оплати (ч. 1 ст. 85) [12, с. 156].

Схожою була ситуація у сфері протидії підробленню та фальсифікації документів за КК УСРР 1927 року. Але на відміну від КК УСРР 1922 року, у цьому Кодексі містилася стаття 78 глави 2 «Інші злочини проти порядку управління», що встановлювала відповідальність за викрадення, пошкодження, приховування або знищення офіційних чи приватних документів із державних установ з метою перешкоджання правильному розгляду справ або діяльності установ загалом [13].

Кримінальну відповідальність за підроблення посвідчення водія було передбачено в ст. 194 КК України 1960 року «Підробка документів, штампів і печаток, збут їх та використання підроблених документів», яку застосовували як загальну норму. Зокрема, було передбачено три частини статті: у першій йшлося про підробку посвідчення або іншого документа, який видає державне або громадське підприємство, установа чи організація і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його як самим підроблювачем, так й іншою особою, збут такого документа, а так само виготовлення підроблених штампів або печаток державних чи громадських підприємств, установ або організацій з тією самою метою або збут їх; друга частина містила заборону використання завідомо підробленого документа; якщо особа повторно вчинила дії, передбачені частиною першої цієї статті, її діяння кваліфікували за ч. 3 ст. 194 КК України [14].

Сучасний КК України встановлює відповідальність за підроблення різного роду офіційних документів у загальній нормі – ст. 358. Підроблення документів, зокрема посвідчень водія, віднесено до кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднання громадян [15].

Одним з видів офіційного документа є посвідчення водія. Це документ, який має спеціальні засоби захисту. Документами зі спеціальними засобами захисту слід вважати такі, що мають сукупність захисних властивостей, яка спричиняє складнощі під час їх відтворення в умовах несанкціонованого виготовлення цих документів. До них з-поміж іншого належать: документи суворого обліку та звітності, а саме документи, що фіксують факти, які визначають правовий статус суб'єктів; документи суворого обліку та звітності, що засвідчують особу, подію, право, освіту, трудовий стаж тощо (паспорт; свідоцтва про народження, одруження і розірвання шлюбу, зміну прізвища, імені, по батькові; трудова книжка і вкладиш до неї; посвідчення водія) [16, с. 32–33].

У незалежній Україні протягом 1995–2006 років виробництво національного посвідчення водія здійснювало на паперовій основі державне підприємство з виготовлення цінних паперів і документів суворого обліку «Поліграфічний комбінат “Україна”» [17]. З 2004 року паралельно в обіг було введено перші посвідчення водія на пластиковій основі без вихідних реквізитів виробника [18]. З 2005-го до 2014 року випуск бланків пластикових посвідчень здійснювали підприємства, які належали до складу Консорціуму ЄДАПС [19]. З 2014 року виготовлення бланків пластикових посвідчень водія здійснює державне підприємство з виготовлення цінних паперів і документів суворого обліку «Поліграфічний комбінат “Україна”» [20]. В Україні запроваджено п'ять поколінь посвідчень водія на пластиковій основі, кожне з груп цих документів має певні конструктивні особливості, систему захисту, методи персоналізації [21, с. 391].

З листопада 2015 року орган, що видає посвідчення водія, – територіальний сервісний центр МВС України. Відповідна відмітка з'явилася на новому бланку документа. Зовнішні ознаки й захисні елементи бланків посвідчення водія такі самі, як і в попередньому періоді [22].

Посвідчення водія зразка 2021 року видають з 26 березня 2021 року. Для друкування бланка посвідчення використовують такі фарби: темно-синього та темно-рожевого кольорів; синього й жовтого кольорів, які під дією джерела ультрафіолетового опромінення набувають свічення власного кольору; лавандового

кольору – набуває свічення червоного кольору; рожевого кольору – набуває свічення синього кольору. На лицьовому боці бланка посвідчення розміщено імплантований захисний елемент, який має три захисні рівні автентифікації. Захисний елемент містить два кола, різні за розміром. У великому колі зображено геометричний малюнок, а в малому колі – стилізоване зображення малого Державного Герба України. Покриття бланка містить металізоване голографічне зображення емблем МВС різного розміру, розташованих у шаховому порядку паралельними рядами [23].

За весь період з 1993 року змін зазнавав і зовнішній вигляд бланка посвідчення водія, і матеріали, з якого його виготовляли, і способи друку бланків, і спеціальні захисні елементи. Навіть бланки одного й того самого виробника, але різних типографських замовлень, різняться між собою за розмірними характеристиками, розміщенням реквізитів та їх кольоровою гамою, спеціальними елементами захисту тощо [24, с. 233].

Перші зразки посвідчень водія в Україні виготовляли на незахищеному папері й майже без будь-якої системи захисту від підроблення; як захисні елементи використовували різні «дефекти» в буквах і знаках бланків, проте злочинці відтворювали всі ці способи захисту за допомогою найпростішого копіювального обладнання. Лише декілька років потому було введено такі захисні елементи: водяні знаки, кольорові волокна, голографічні елементи, спеціальні фарби, які набувають світіння під дією ультрафіолетового випромінювання [17]. Нині під час виготовлення та персоналізації зазначених документів застосовують комплекс сучасних захисних елементів: складний дизайн, певні способи друку, мікротекст, ірисовий друк, гільйоширні елементи, голографічні плівки, спеціальні фарби із захисними властивостями (УФ-фарби, ІЧ-фарби, оптико-перемінні) тощо [20].

Перші підробки водійських документів, зазначає Я. В. Ткаченко, здійснювали шляхом сканування автентичних бланків з подальшим їх друком на папері за допомогою кольорових принтерів (як зі струменевим, так і з електрофотографічним способами друку), виявити які не становило складнощів, а нині підробки виготовляють шляхом відокремлення захисних плівок від оригінальних бланків на

пластиковій основі й повним видаленням персоналізованих даних з подальшим внесенням нових даних і покриттям захисними плівками. Такі сучасні підробки документів у більшості випадків не лишають ознак, тож виявити їх доволі складно [24, с. 233].

У зв'язку з тим, що на полікарбонатну сторінку посвідчення дані про водія, певні зображення та іншу персоніфіковану інформацію з 2005 року почали наносити за допомогою *лазерного гравіювання*, лазерної перфорації, ретрансферного друку тощо, змінилися і способи підроблення таких документів [25, с. 59].

В Україні дійсними є міжнародні посвідчення водія. Міжнародне посвідчення водія видає ТСЦ МВС на три роки, але не більше строку дії національного посвідчення водія. Якщо під час перевірки встановлено, що особа, яка бажає отримати (обміняти) міжнародне посвідчення водія, перебуває в розшуку або подане нею національне посвідчення має ознаки підробки, уповноважений працівник ТСЦ МВС інформує територіальний орган Національної поліції України про виявлені факти [26].

В Україні процес отримання посвідчення водія чітко регламентований підзаконними нормативно-правовими актами. Останні зміни й доповнення до цих документів внесли цифровізацію та діджиталізацію в навчання водіння автотранспортом, складання екзаменів й отримання посвідчення водія. Водночас і за сучасної регламентації прозорості процедури засвідчення права особи на керування транспортним засобом зловмисники знаходять «можливості» в законній процедурі отримання посвідчення водія, пропонують «власні послуги» несвідомим особам щодо отримання водійських документів у протиправний спосіб, а також виготовляють підроблені посвідчення.

Наприклад, у липні 2024 року в Києві було затримано посередника, який намагався передати потерпілій особі посвідчення водія, яке було отримано в незаконний спосіб, без фактичного складання екзамену в ТСЦ. Потерпілій знайомий чоловік пообіцяв допомогти отримати посвідчення водія, не складаючи екзамен, за 13 тис. грн. Передавати кошти потрібно було в два етапи й надавати копії своїх документів. Жінка, діючи під контролем правоохоронних органів, передала

фігуранту конверт з документами та 4000 грн. Після цього їй повідомили, що відвідувати навчання в автошколі не потрібно. Далі поінформували про дату отримання талончика через електронний сайт ТСЦ МВС. Надалі, перебуваючи в приміщенні одного із ТСЦ у м. Києві, фігурант отримав від жінки екзаменаційний лист для складання практичного іспиту разом з іншими документами й направив її складати екзамен. Того самого дня за результатами позитивного складання практичного іспиту жінка передала чоловіку ще 9000 грн, після отримання яких його затримали [27].

Проаналізуємо положення окремих нормативних документів.

8 травня 1993 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 340 «Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами» [28]. У документі зазначено, що централізоване оформлення, персоналізація, видача, повернення та обмін посвідчень водія здійснюють ТСЦ МВС у визначені законодавством строки.

Для видачі, обміну, повернення посвідчення водія ТСЦ, складання в них теоретичного і практичного іспитів здійснюють фотографування обличчя особи в разі відсутності в ЄДР МВС відцифрованого образу обличчя цієї особи, після чого до ЄДР МВС вносять відцифрований образ обличчя особи разом з відомостями про неї.

Посвідчення водія видають особі, яка пройшла медичний огляд у порядку, установленому МОЗ, а також підготовку або перепідготовку відповідно до встановлених планів і програм та складала теоретичний, практичний іспити в територіальному сервісному центрі МВС [28].

Документами, що засвідчують підготовку й перепідготовку водіїв транспортних засобів, є: свідоцтво про закінчення теоретичної підготовки за встановленою формою згідно з вимогами законодавства (у разі проходження теоретичної підготовки в закладі); свідоцтво про закінчення практичної підготовки за встановленою формою згідно з вимогами законодавства; документи про професійну (професійно-технічну) освіту державного зразка за професією водія автотранспортних засобів відповідної категорії (диплом кваліфікованого робітника,

свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації), видані закладом, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері професійної (професійно-технічної) освіти [28].

Відомості про успішне складення особою теоретичного іспиту, результати якого дійсні протягом одного року, вносять у ЄДР МВС. Інформацію про видане посвідчення водія вносить працівник ТСЦ МВС до Єдиного державного реєстру МВС [28].

У випадку вилучення посвідчення водія його зберігають у ТСЦ за місцем проживання осіб, зазначених у судовому рішенні про позбавлення права на керування транспортними засобами. Зокрема, рішення суду про позбавлення права на керування транспортними засобами протягом трьох робочих днів з дати його отримання/винесення та вилучене посвідчення водія надсилає посадова особа Національної поліції України до ТСЦ МВС за місцем проживання особи, зазначеним у рішенні суду. Вилучене посвідчення водія особи, позбавленої права на керування транспортними засобами (разом із копією рішення суду), зберігають у ТСЦ МВС за місцем проживання особи [28].

Важливим у контексті предмета нашого дослідження є аналіз постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1453 «Про затвердження Порядку формування та перевірки електронного посвідчення водія, електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, їх електронних копій».

За бажанням особи, яка в установленому законодавством порядку отримала національне посвідчення водія, виготовлені на бланку або в електронній формі за наявності в інформаційній системі МВС усіх відомостей, зазначених у національному посвідченні водія, зокрема відцифрованого образу обличчя особи, особі оформлюють електронне посвідчення водія.

Для використання електронного посвідчення водія особі необхідно встановити мобільний додаток порталу «Дія» на електронний пристрій, критерії якого підтримують використання такого додатка, підключений до інтернету, і пройти електронну ідентифікацію та автентифікацію [29].

Сформований унікальний електронний ідентифікатор дійсний протягом трьох хвилин з моменту формування. Тобто під час перевірки поліцейським патрульної поліції електронного посвідчення водія його унікальний електронний ідентифікатор фактично неможливо підробити. Водночас зловмисники намагаються використовувати сканкопії або скріншоти лише посвідчення водія, а електронне посвідчення водія є дійсним лише за наявності унікального електронного ідентифікатора й не може використовуватися без нього.

Електронне посвідчення водія пред'являє особа замість і без додаткового пред'явлення національного посвідчення водія, виготовлених на бланку.

В електронному посвідченні водія відображають таку інформацію: 1) назва держави; 2) назва документа; 3) прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) особи українською мовою та латинськими літерами; 4) дата й місце народження; 5) категорія; 6) дата відкриття відповідної категорії (за наявності); 7) дата закінчення дії відповідної категорії (за наявності); 8) дата видачі; 9) дата закінчення строку дії (за наявності); 10) уповноважений суб'єкт, що видав документ (код); 11) серія і номер документа; 12) відцифрований образ обличчя особи; 13) інформація про надання письмової згоди або незгоди на посмертне донорство (вноситься тільки за письмовою згодою особи (за наявності); 14) група крові (резус-фактор) (за наявності); 15) обмеження (за наявності); 16) особливі відмітки (за наявності) [29].

Крім цього, передбачені й електронні копії електронного посвідчення водія. Електронні копії електронного посвідчення водія подає особа через портал «Дія», зокрема з використанням мобільного додатка порталу. Електронна копія містить відомості, зазначені вище, а також ідентифікатор запиту, інформацію про дату запиту й отримувача електронної копії. Електронні копії формуються засобами порталу «Дія» з накладенням віддаленого кваліфікованого електронного підпису «Дія.Підпис» («Дія ID») особи та кваліфікованої електронної печатки технічного адміністратора порталу «Дія» з відповідною кваліфікованою електронною позначкою часу [29].

Відповідно до Порядку приймання іспитів для отримання права керування транспортними засобами та видачі посвідчень водія, затвердженого наказом МВС

України від 7 грудня 2009 року № 515 [26], документами, що засвідчують підготовку і перепідготовку водіїв транспортних засобів, є:

свідоцтво про закінчення теоретичної підготовки, що внесене закладом до ЄДР МВС;

свідоцтво про закінчення практичної підготовки, що внесене закладом до ЄДР МВС;

документи про професійну (професійно-технічну) освіту державного зразка за професіями «Водій автотранспортних засобів», «Водій мототранспортних засобів», «Водій трамвая», «Водій тролейбуса» (диплом кваліфікованого робітника, свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації), видані закладом, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері професійної (професійно-технічної) освіти.

Після перевірки поданих документів уповноважений працівник ТСЦ МВС за допомогою програмних засобів ЄДР МВС друкує та надає особі заяву про видачу, обмін або повернення посвідчення водія.

У разі необхідності складання іспитів уповноважений працівник ТСЦ МВС видає особі екзаменаційний лист за встановленою формою.

У цьому нормативному документі передбачено випадки обміну посвідчення водія або отримання його після втрати чи викрадення.

Відомості про осіб, які склали іспити, результати іспитів, а також про видані, обміняні, втрачені, викрадені й анульовані посвідчення водія вносять до ЄДР МВС. Інформацію про втрачене або викрадене посвідчення водія вносять до ЄДР МВС, після чого таке посвідчення водія вважають недійсним.

Результат складання теоретичного та практичного іспиту фіксують в екзаменаційному листі, який підписує екзаменатор, вносять до ЄДР МВС. Результат успішно складеного теоретичного іспиту дійсний протягом одного року з дня його складення, а практичного – упродовж двох років.

Оформлення та видача посвідчення водія здійснює ТСЦ МВС, який прийняв документи для його оформлення (зокрема для обміну, видачі нового замість втраченого або викраденого). Посвідчення водія видають особі безпосередньо під

підпис у заяві після пред'явлення нею документа, що її посвідчує. Тому в документах ТСЦ зберігають зразок підпису особи, яка отримала посвідчення водія.

В оформленні та видачі посвідчення водія відмовляють: у разі подання документів з ознаками підроблення; у разі виявлення в документах, необхідних для оформлення та видачі посвідчення водія, недостовірних відомостей та деяких інших випадках.

Отже, у документообігу порядку видачі посвідчень водія та їх використання передбачено такі документи:

довідка про проходження медичного огляду (далі – *медична довідка*).
Проходження медичного огляду підтверджують дійсною на дату подання до ТСЦ МВС медичною довідкою встановленого зразка;

свідоцтво про закінчення теоретичної підготовки за встановленою формою згідно з вимогами законодавства (у разі проходження теоретичної підготовки в закладі);

свідоцтво про закінчення практичної підготовки за встановленою формою згідно з вимогами законодавства;

документи про професійну (професійно-технічну) освіту державного зразка за професією водія автотранспортних засобів відповідної категорії (диплом кваліфікованого робітника, свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації), видані закладом, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері професійної (професійно-технічної) освіти;

національне посвідчення водія;

електронне посвідчення водія (зокрема його електронна копія);

міжнародне посвідчення водія.

Кожен з цих документів можуть підроблювати злочинці й використовувати для засвідчення своєї можливості керувати транспортним засобом.

Відповідно до предмета нашого дослідження, у роботі розглядатимемо підроблені посвідчення водія, розслідування їх виготовлення, збуту й використання в умовах воєнного стану в Україні.

Підробленими є документи, реквізити чи зміст яких не відповідають дійсності. Підробленими можуть бути документи внаслідок матеріальної чи інтелектуальної підробки. Інтелектуальна підробка буває тоді, коли документ складений і виданий зі свідомо недостовірним змістом, хоча він є правильним з формального боку. Унаслідок інтелектуальної підробки до офіційних документів вносять свідомо неправдиві відомості, неправдиві записи в документах позначають іншим числом.

У контексті з'ясування дослідженості проблем підроблення документів загалом і посвідчення водія зокрема, їх збуту й використання, розслідування цих кримінальних правопорушень слід проаналізувати наукові дослідження, які виконували в різні історичні періоди.

В Україні проблеми підроблення документів досліджено на рівні докторських дисертацій. Зокрема, 1974 року В. К. Лисиченко захистив відповідну кваліфікаційну роботу на тему «Криміналістичне дослідження документів (правові і методологічні проблеми)». У дисертації розглянуто юридичне поняття документа, види документів та їх функції в доказуванні в кримінальній справі. Проаналізовано документи як речові докази й об'єкти дослідження, а також методологічні проблеми слідчого й експертно-криміналістичного дослідження документів [30]. Того самого року І. Я. Фрідман захистив докторську дисертацію «Судова експертиза і питання попередження злочинів», у якій розглянув можливості профілактичної діяльності спеціалістів з криміналістичного дослідження документів [31]. Слід зазначити, що цей науковець вивчав криміналістичні засоби захисту документів також у кандидатській дисертації, яку він успішно захистив 1961 року. У роботі досліджено поняття та система захисту документів; питання підроблення документів під час розкрадань та його виявлення; сформувано пропозиції щодо усунення недоліків під час оформлення, зберігання та огляду документів; правильний вибір матеріалів документів з метою попередження підроблення [32, с. 64].

На рівні кандидатських дисертацій виконано такі роботи за тематикою криміналістичного дослідження документів [32, с. 62–66]:

«Криміналістична експертиза у справах про підроблення документів» (Мирський Д. Я., 1943);

«Судова експертиза документів при технічних способах підроблення» (Ейсман О. О., 1944);

«Технічна експертиза документів у криміналістиці» (Яблоков М. П., 1954);

«Криміналістичне дослідження пошкоджених документів» (Ковальчук З. О., 1965);

«Науково-правові основи і практика криміналістичного захисту документів від підроблення» (Леві О. А., 1965);

«Криміналістична експертиза документів у цивільних справах» (Федосєєва В. Б., 1966);

«Криміналістичне дослідження товарно-грошових документів» (Свердлов Б. Д., 1966);

«Криміналістичне дослідження документів, виготовлених за допомогою поліграфічної техніки» (Каплунов І. М., 1971);

«Теоретичні та практичні питання криміналістичного дослідження документів, що посвідчують право на пенсії і фінансову допомогу» (Черкашин В. І., 1971);

«Криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою спеціальних друкуючих апаратів» (Марков В. А., 1971);

«Криміналістичне дослідження документів з метою встановлення послідовності виконання їх фрагментів» (Вікторова Л. М., 1972);

«Виявлення та попередження підроблення злочинного використання бланків документів» (Дагіте А. Л., 1974);

«Техніко-криміналістичне дослідження документів під час розслідування розкрадань державного і громадського майна у торгівлі» (Сахарова Є. О., 1975);

«Проблема наукової обґрунтованості експертного висновку за технічним дослідженням документів» (Устьянцева Т. В., 1975).

Зміст документів, їх окремі реквізити, засоби виконання тексту й виготовлення бланків під час розслідування злочинів досліджували:

Мельникова Е. Б. «Криміналістичне дослідження відбитків печаток і штампів» (1953);

Павленко С. Д. «Криміналістичне дослідження друкарських форм та їх відбитків» (Київ, 1968);

Макушкіна Г. Є. «Техніко-криміналістичне дослідження записів, які виконано кульковими ручками» (1973);

Черткова Т. Б. «Криміналістичне дослідження текстів, надрукованих на безважільних друкарських машинках» (1985).

Учені аналізували й методи дослідження підроблених документів під час проведення відповідних судових експертиз, а саме:

«Методика криміналістичного дослідження друкарського тексту» (Самошина З. Г., 1951);

«Криміналістичне дослідження документів із застосуванням оптичних методів» (Ніколайчик В. М., 1953);

«Дослідження документів – речових доказів методом люмінесцентного аналізу у червоному та інфрачервоному спектрі й дифузно-копіювальним методом» (Пітірімов А. М., 1970);

«Криміналістичне дослідження документів методами профілювання» (Фефілатьєв О. В., 1973);

«Криміналістичне дослідження матеріалів письма із застосуванням методів молекулярного абсорбційного аналізу» (Сафроненко Т. І., 1974);

«Сучасні методи дослідження чорнил у судово-технічній експертизі документів» (Семенова В. О., 1977);

«Криміналістичне дослідження документів спектрофотометричними методами підсилення контрастів» (Юрков І. С., 1984);

«Трасологічні дослідження при проведенні судово-технічної експертизи документів» (Богодухова Є. Д., 1984);

«Теоретичні та практичні питання застосування кількісних характеристик у криміналістичному дослідженні друкарських текстів» (Шайдуллін Ф. Т., 1985).

На теренах уже незалежної України питання підроблення документів, їх збуту й використання досліджували в наукових роботах з кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та судової експертології.

Дисертацію, присвячену кримінальній відповідальності за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками й іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення, 2006 року захистив М. М. Панов. У роботі висвітлено проблеми кримінальної відповідальності за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками й іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення; досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, проведено відмежування від суміжних злочинів. Автор сформулював рекомендації з удосконалення ст. 200 КК України, запропонувавши нову редакцію статті [33].

Дисертацію «Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину)» (2008) Ю. П. Дзюба присвятив проблемам кримінальної відповідальності за діяння, передбачене ст. 357 КК України. У роботі розглянуто об'єкт цього складу, відмежовано родовий об'єкт від родових об'єктів суміжних груп злочинів: у сфері службової, господарської діяльності, проти правосуддя. Автор дослідив об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, а також сформулював рекомендації з удосконалення ст. 357 КК України [34].

Н. О. Тімошенко 2009 року захистила дисертацію «Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збуту та використання». Авторка дослідила ознаки юридичних складів підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збуту, використання підроблених документів, а саме їх об'єктивних та суб'єктивних ознак. У роботі ґрунтовно розглянуто питання про предмет злочину, передбаченого ст. 358 КК; сформульовано авторське визначення понять «документ», «печатка», «штанп» і «бланк». Розроблено пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України відповідно до предмета дослідження та практики його застосування [35].

Питанням документів як процесуальним джерелам доказів А. П. Запотоцький присвятив свою кандидатську дисертацію, яку успішно захистив 2009 року. Дослідник вивчив актуальні правові, теоретичні та практичні проблеми

використання документів як процесуальних джерел доказів у кримінальному судочинстві. У роботі розглянуто історію розвитку та становлення поняття «документ» у кримінальному судочинстві. Досліджено характеристику документів як процесуальних джерел доказів, їх відмінність від документів речових доказів і протоколів слідчих та судових дій. Запропоновано авторську класифікацію документів. Проаналізовано способи й особливості збирання, перевірки та оцінки документів як процесуальних джерел доказів [36].

2006 року О. В. Шведова захистила дисертацію «Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій». Роботу присвячено теоретичним, методологічним і практичним засадам комплексного криміналістичного дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій. Запропоновано авторську періодизацію судово-технічної експертизи документів, засобів виготовлення документів, визначено методологічні й теоретичні засади дослідження. Встановлено процесуальні особливості виявлення, фіксації, вилучення об'єктів дослідження; порядок його підготовки, призначення та оцінки; підходи до виконання поставлених завдань шляхом застосування запропонованої методики [37].

2007 року І. І. Попович захистила дисертацію «Криміналістичне забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів». У роботі досліджено сучасні проблеми перевірки розрахункових банківських документів з метою запобігання вчиненню злочинів з використанням підроблених документів, запропоновано криміналістичну класифікацію таких документів, визначено основні правила та порядок роботи працівників банків з перевірки документів. Авторка висвітлила особливості захисту сучасних розрахункових документів, види їх технічного захисту від підроблення, зокрема: технологічний, поліграфічний, комбінований, хімічний та голографічний. Окреслено питання захисту від підроблення пластикових карток. Запропоновано ввести до реквізитів документів диференційовані елементи захисту. Увагу зосереджено на сучасних можливостях техніко-криміналістичного дослідження документів, комплексному дослідженні нових видів банківських документів,

розширенні кола об'єктів техніко-криміналістичної експертизи документів і запропоновано шляхи вдосконалення захисту документів від підроблення [38].

Методику розслідування підроблення проїзних квитків дослідила І. В. Смаль 2007 року. Авторка визначила сутність підроблення проїзних квитків і проаналізувала механізми вчинення таких злочинів. У роботі вивчено й узагальнено елементи криміналістичної характеристики підроблення проїзних квитків, визначено зміст типових слідчих ситуацій на початковому й наступному етапах розслідування; встановлено комплекс типових судових експертиз, які призначають під час розслідування підроблення проїзних квитків; розроблено профілактичні рекомендації щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню підроблення проїзних квитків [39].

І. М. Осика 2007 року захистив дисертацію «Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва». У роботі наведено криміналістичну класифікацію документів, що стають об'єктами підроблення та злочинного використання у сфері підприємництва. Запропоновано визначення способу підроблення документа й способу використання підробленого документа. Розглянуто сучасні способи підроблення та використання документів, описано їх ознаки та розроблено відповідну класифікацію. Сформульовано рекомендації щодо підготовки та проведення окремих слідчих дій та судових експертиз документів [40].

Криміналістичне дослідження документів зі спеціальними засобами захисту комплексно розглянув О. Л. Кобилянський 2007 року. У дисертації проаналізовано поняття засобів захисту, спеціальних засобів захисту, їхні види та складові. Запропоновано класифікацію та проаналізовано види документів зі спеціальними засобами захисту та без них. Досліджено способи повної та часткової підробки документів зі спеціальними засобами захисту, а також підробки або імітації елементів захисту. Розглянуто методичні особливості комплексного криміналістичного дослідження документів зі спеціальними засобами захисту, сучасні методи й технічні засоби дослідження. Визначено основні чинники, що сприяють вчиненню підроблення документів, сформульовано конкретні пропозиції

щодо експертної профілактики підроблення документів зі спеціальними засобами захисту [41].

Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України висвітлила у своїй дисертаційній праці Л. Л. Патик 2010 року. У роботі систематизовано інформацію щодо спеціальних засобів захисту та способів підроблення, запропоновано їх класифікацію. Розглянуто методичні особливості криміналістичного дослідження підробленого паспорта, сучасні методи й технічні засоби дослідження. Обґрунтовано необхідність розроблення окремої методики дослідження паспорта, укладено методичні рекомендації техніко-криміналістичного дослідження паспорта громадянина України. Надано рекомендації щодо експертної профілактики злочинів, пов'язаних із використанням підроблених паспортів, визначено основні причини, які сприяють підробленню такого документа [42].

Підроблення документів, учинені службовими особами, організацію і тактику розслідування цих кримінальних правопорушень дослідила 2012 року С. П. Чичиркіна. У дисертації встановлено приводи й підстави для проведення досудового розслідування про службове підроблення, обставини, які підлягають встановленню. Виявлено способи протидії розслідуванню службових підроблень з боку посадовців, запропоновано засоби подолання такої протидії. Окреслено тактичні прийоми обшуку, огляду документів, допиту, особливості призначення експертиз під час розслідування службових підроблень [43].

Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням нотаріальних документів, проаналізувала у своєму дисертаційному дослідженні А. О. Мілевська 2016 року. У роботі встановлено зміст й ознаки криміналістичного дослідження нотаріальних документів, види, форма та способи їх підроблення. Виокремлено кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням нотаріальних документів, за об'єктивними й суб'єктивними ознаками, надано їх криміналістичну характеристику. Увага зосереджено на особливостях огляду спеціальних бланків нотаріальних документів. Визначено напрями процесуального забезпечення та оптимізації процесу розслідування

кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням нотаріальних документів, зокрема щодо інформаційної взаємодії органів юстиції (нотаріату), правоохоронних органів і суду, використання спеціальних знань у сфері нотаріату та підроблення документів. Запропоновано розробити Порядок надсилання органам прокуратури (органам внутрішніх справ) інформації про виявлені судами ознаки кримінальних правопорушень під час здійснення цивільного, адміністративного, господарського проваджень, Порядок інформаційної взаємодії між органами юстиції та правоохоронними органами [44].

2017 року Л. С. Тальянчук захистила дисертацію «Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетині державного кордону України». У роботі сформульовано визначення поняття цієї групи документів, класифіковано спеціальні засоби їх захисту від підроблення. Розглянуто спеціальні засоби захисту паспорта громадянина України для виїзду за кордон у групі документів, що посвідчують особу. Визначено способи підроблення таких документів. Виокремлено особливості виявлення підроблень таких документів через кордон України. Окреслено порядок призначення технічної експертизи документів, що посвідчують особу, під час перетину державного кордону України, предмет, об'єкт, завдання, особливості формулювання питань експерту. Обґрунтовано необхідність формування окремої методики дослідження розглядуваних документів. Розроблено методичні рекомендації щодо криміналістичного дослідження документів, що посвідчують особу, під час перетину державного кордону України, які охоплюють сукупність сучасних технічних засобів і методів їх дослідження [45].

Технічну експертизу паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій з біометричними даними власника документа, дослідила в дисертації Т. Ф. Безсонна 2021 року. Авторка вдосконалила відповідну експертну методику. Встановлено сутність і значення криміналістичного дослідження такого різновиду документів, що посвідчують особу. Проаналізовано правові й організаційні основи криміналістичного дослідження біометричного паспорта громадянина України. Висвітлено особливості проведення слідчого огляду

паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій з біометричними даними власника документа, з метою виявлення ознак його підроблення. Виокремлено та схарактеризовано методи техніко-криміналістичного дослідження біометричного паспорта для виїзду за кордон і пластикової картки типу ID-1. Надано практичні рекомендації щодо особливостей підготовки та призначення судово-технічної експертизи зазначених документів. Розроблено рекомендації щодо оцінки відповідного висновку експерта та його значення в кримінальному провадженні [46].

Водночас на такому предметі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України, як посвідчення водія, лише фрагментарно зосереджено увагу в дисертаційному дослідженні М. Ю. Будзієвського. 2009 року науковець підготував дисертацію «Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби». У роботі згруповано й систематизовано методи техніко-криміналістичного дослідження документів. Висвітлено особливості призначення та проведення досліджень й експертиз документів, пов'язаних з водінням, володінням і керуванням автомобільним транспортом. Виявлено й проаналізовано основні причини експертних помилок під час проведення техніко-криміналістичного дослідження цього виду об'єктів, запропоновано шляхи їх вирішення й подальшого недопущення. Розроблено й запропоновано власну класифікацію документів за сферами злочинних посягань, спрямовану на систематизацію та узагальнення вчинених злочинів, де об'єктом і предметом вчиненого злочину є документ. Розроблено та впроваджено в практичну діяльність методичні рекомендації щодо особливостей призначення та проведення техніко-криміналістичної експертизи документів [47].

2018 року В. С. Сезонов захистив дисертацію «Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів», у якій він побічно розглянув питання техніко-криміналістичного дослідження свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу. Зокрема, автор розробив теоретичні й методичні основи експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів і документів, що їх супроводжують. У роботі надано характеристику транспортних засобів і супровідних документів як об'єктів криміналістичного дослідження.

Проаналізовано предмет і завдання відповідних експертиз. Виокремлено загальні методи, що застосовують під час зазначеного виду експертних досліджень, висвітлено їхні зміст й особливості застосування. Розроблено рекомендації з удосконалення методик експертного дослідження ідентифікаційних номерів транспортних засобів і документів, що супроводжують транспортні засоби [48].

У межах розгляду предмета нашого дослідження можна зазначити й про експертизи такого об'єкта, як паперові банкноти. Під час виготовлення паперових грошей застосовують такі самі види друку, як і під час виробництва документів на пластиковій основі, зокрема посвідчення водія. Під час експертизи посвідчення водія та паперових банкнот застосовують схожі методи. У цьому контексті слід виокремити дисертаційне дослідження О. В. Воробей «Криміналістичне дослідження паперових грошей України» (2004) [49] і роботи С. Ю. Петряєва [50; 51].

Питання криміналістичного дослідження документів, зокрема огляд захисних елементів посвідчень водія, активно вивчали науковці Національної академії внутрішніх справ. Зокрема, було опубліковано серію криміналістичних видань з відповідної тематики: «Техніко-криміналістичне дослідження документів» (2008, 2010) [52; 53]; «Судова експертиза документів із спеціальними засобами захисту» (2011) [54]; «Техніко-криміналістичне дослідження документів» (2011) [55]; «Лабораторний практикум з техніко-криміналістичного дослідження документів» (2017) [56]; «Порядок проведення перевірки документів громадян України, що надають право на перетин державного кордону» [57]; «Технічні характеристики та основні елементи захисту бланків національних посвідчень водія» [58].

Після введення в Україні правового режиму воєнного стану дисертаційних досліджень, присвячених розслідуванню підроблення загалом і посвідчення водія зокрема, їх збуту та використання, у нашій державі не здійснювали. Деякі роботи стосувалися різних питань дослідження документів. Наприклад, 2022 року К. М. Ковальов захистив дисертацію «Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа». У роботі розроблено основи проведення судово-технічної експертизи встановлення давнини виготовлення документа. Автор обґрунтував нову експертну спеціальність – визначення давнини

документа (індекс 2.4) і започаткування нових підходів до підготовки судового експерта відповідної спеціальності. Крім цього, сформовано загальні положення методики проведення судово-технічної експертизи встановлення давнини виготовлення документів. Сформульовано визначення поняття типового завдання в галузі криміналістичного документознавства й технічної експертизи документів як певного (стандартизованого) алгоритму дій, передбачених методикою проведення дослідження окремих видів документів, які здійснює судовий експерт (обізнана особа) з метою отримання науково обґрунтованого й достовірного результату (висновку експерта), необхідного під час здійснення судочинства. З'ясовано, що метою призначення судово-технічної експертизи встановлення давнини виготовлення документа є: усебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження наданих об'єктів, унаслідок чого формують і надають науково обґрунтовані висновки про часові характеристики документів, отримані в процесі збирання доказів, можливість наявності певних фактів і явищ, їх хронологічну послідовність, а також вирішення інших питань за допомогою використання спеціальних знань експертів у разі необхідності з'ясування часових зв'язків і відносин. Сформовано рекомендації з підготовки судово-технічної експертизи встановлення давнини виготовлення документа, окреслено етапи призначення судово-технічної експертизи встановлення давнини виготовлення документа і притаманні їм особливості. З метою ефективного проведення судово-технічної експертизи встановлення давнини виготовлення документа запропоновано переліки загальних і типових питань, що ставлять на вирішення експерту. Питання класифіковано залежно від об'єктів дослідження – щодо реквізитів документів, друкарських форм і матеріалів документів [59].

2023 року в Харківському національному університеті внутрішніх справ затверджено тему дисертаційного дослідження «Криміналістична характеристика та особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів» (Жердев В. К.) [60, с. 73], робота над підготовкою якого триває.

Отже, дослідження, предметом аналізу яких було підроблення документів (зокрема посвідчення водія), їх розслідування, а також розкриття збуту підроблених документів та їх використання можна класифікувати за такими напрямками:

I. Загальні положення судової технічної експертизи документів, дослідження документів, що посвідчують право власності на транспортний засіб і право керування ним.

II. Вирішення ідентифікаційних, діагностичних завдань під час проведення судової технічної експертизи документів.

III. Методи проведення судової технічної експертизи документів.

IV. Дослідження окремих видів документів (паспортів, пенсійних, товарно-грошових документів, документів зі спеціальними засобами захисту), їх змісту й реквізитів.

V. Дослідження документів під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (у сфері господарської діяльності, проти власності).

Крім цього, у всіх роботах, присвячених дослідженню документів, розслідуванню їх підроблення, збуту й використання, увага зосереджено на питаннях криміналістичної профілактики, а саме: удосконалення засобів захисту бланків документів; виявлення ознак підроблення документів та їх опис; участь спеціалістів у виявленні підроблених документів; розроблення судовими експертами рекомендацій з усунення причин та умов підроблення документів, їх збуту й використання.

1.2. Криміналістична характеристика підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану

Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання уповноважені суб'єкти (прокурор, слідчий, дізнавач та інші) користуються такою науково-практичною категорією, як криміналістична характеристика, що забезпечує швидке й повне встановлення обставин вчинення правопорушення та зібрання доказів винуватості підозрюваної особи.

Криміналістична характеристика підроблення дає змогу відмежувати його від інших кримінальних правопорушень, учинених шляхом підроблення документів. Криміналістична характеристика підроблення дає уявлення щодо кола обставин, які підлягають встановленню під час розслідування цих кримінальних проступків, і слугує основою для висунення версій та організації і планування розслідування загалом.

На підставі проведеного дослідження встановлено, що криміналістичну характеристику підроблення посвідчення водія, його збуту й використання становлять такі елементи:

- 1) предмет злочинного посягання (90,8 %);
- 2) спосіб вчинення кримінального проступку (97,8 %);
- 3) обстановка вчинення кримінального проступку (57,8 %);
- 4) типова слідова картина (75,9 %);
- 5) особа правопорушника (87,0 %) (додаток Б).

Розглянемо ці елементи.

1.2.1. Предмет злочинного посягання

Предметом злочинного посягання в досліджуваній категорії кримінальних проступків є посвідчення водія.

Посвідчення водія є документом, що посвідчує особу та її спеціальний статус у частині підтвердження права його власника на керування транспортними засобами [61]. Крім українського (національного) посвідчення водія, особи, які тимчасово перебувають на території України, мають право на керування транспортними засобами за наявності міжнародного посвідчення водія і посвідчення водія іноземної держави, що відповідає вимогам Міжнародної конвенції про дорожній рух 1968 року, записи в якому виконані або продубльовані літерами латинського алфавіту. Посвідченням водія іноземної держави вважають також посвідчення водія з розпізнавальним знаком «SU» (СРСР), видане в республіках колишнього Союзу РСР [28].

Посвідченням водія, виданим уперше, є документ, що підтверджує право його власника на керування транспортним засобом, оформлений та виданий засобами Єдиного державного реєстру єдиної інформаційної системи МВС (ЄДР МВС) і виготовлений на бланку та/або в електронній формі, після проходження особою, яка раніше не мала посвідчення водія, медичного огляду в порядку, встановленому МОЗ, а також підготовки відповідно до планів і програм та після складення теоретичного і практичного іспитів в уповноважених підрозділах ТСЦ МВС.

Посвідчення водія за бажанням заявника може бути оформлене та видане в електронній формі без виготовлення його на бланку [28].

Особи, які успішно склали відповідні екзамени в ТСЦ МВС, у переважній більшості випадків оформлюють посвідчення водія на бланку. Таке посвідчення виготовляють у формі картки на спеціальному бланку, що має захисні елементи.

Бланк національного посвідчення водія має вигляд пластикової картки типу ID-1 з імплантованим захисним елементом. Формат картки становить 54x85,6 ($\pm 0,75$) мм. Для його виготовлення використовують багатошаровий полімерний матеріал – полікарбонат. Бланки національного посвідчення водія відповідають державним стандартам ДСТУ ISO/IEC 7810:2008 «Картки ідентифікаційні. Фізичні характеристики» (ISO/IEC 7810:2003, IDT).

Текст з обох боків бланка посвідчення друкують українською та англійською мовами фарбою чорного кольору, яка стає невидимою під дією джерела

інфрачервоного опромінення. На лицьовому боці бланка посвідчення у верхній частині – назва держави «Україна» та назва документа «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ» українською, російською, англійською та французькою мовами; код держави «UA» та нанесено стилізоване зображення Державного Прапора України (у верхньому правому куті) [62, с. 486].

На лицьовому й зворотному боках бланка посвідчення розміщено імплантований захисний елемент – стилізоване зображення малого Державного Герба України. На зворотному боці бланка посвідчення водія ліворуч уздовж короткої сторони – перелік відомостей, які вносять у документ:

1. Прізвище – Surname.
2. Ім'я та по батькові – Given name(s).
3. Дата і місце народження – Date and place of birth.
- 4а. Дата видачі – Date of issue.
- 4б. Дата закінчення строку дії – Expiry date.
- 4с. Назва установи, яка видала посвідчення, – Issuing authority.
- (4d). Запис № – Record No.
5. Серія і номер посвідчення – Licence number.
7. Підпис власника – Holder's signature.
9. Категорія – Category.
10. Категорія дійсна з – Category issuing date.
11. Категорія дійсна до – Category expire.
12. Обмеження – Restrictions.
14. Група крові (резус-фактор) – Blood type (Rh factor) / Згода на донорство (так/ні) – Consent for donation (yes/no).

Способом лазерного гравіювання наносять серію і номер бланка посвідчення, які складаються з трьох літер, шести цифр, та реквізити підприємства-виробника [62, с. 488].

Також засобом захисту водійського документа від підроблення є спосіб його персоналізації. Персоналізацію документів виконують за визначеною для кожного виду документів технологією та за допомогою високотехнологічного обладнання.

Персоналізацію посвідчення водія здійснюють за допомогою програмно-апаратних комплексів способом кольорового термотрансферного та ретрансферного друку.

Крім цього, за допомогою знакодрукуювальної техніки наносять зображення на пластикові документи з подальшим покриттям плівкою з голографічними захисними елементами. Приклад застосування такого способу друку проілюстровано у додатках (додаток Д).

Сучасним засобом захисту водійських документів від фальсифікації є захисні плівки – ламінати. Захисні ламінувальні плівки є двох видів: ламінувальні плівки з клейовою композицією постійної клейкості (ламінати холодного тиснення) і ламінувальні плівки з термоклеєвим адгезивом (ламінати гарячого тиснення).

У першому випадку ламінат є прозорою плівкою завтовшки 10–100 і більше мікрон, на яку нанесено спеціальний клей постійної клейкості. У ламінувальній плівці зазвичай реалізують різні засоби захисту: спеціальні поліграфічні, голографічні зображення та інші елементи. Такі плівки прозорі, а тому дають змогу візуально спостерігати всю інформацію, яку нанесено під ними. Завдяки ламінувальній плівці під час нанесення її на раніше заповнені документи можливим є певний захист зазначеної інформації від подальшої фальсифікації та виправлень будь-яких видів.

Найнадійнішими та перспективними засобами захисту будь-яких даних, нанесених на поверхню документів, є ламінати гарячого тиснення. У звичайній практиці ці ламінати є прозорою плівкою товщиною менше ніж 10 мікрон, у якій реалізовані спеціальні засоби захисту від повної та часткової підробок. Завдяки наявності термоклеєвої композиції та дуже тонкому полімерному шару ламінат такої будови практично не можливо відокремити від поверхні, яку захищає, без руйнування документа. У цьому випадку неможливими є фальсифікація інформації та будь-яких даних, нанесених на документ, що підлягає захисту. Отже, ламінат гарячого тиснення забезпечує захист посвідчення водія від повної та часткової підробок без появи на поверхні документа видимих пошкоджень.

Національне посвідчення водія відповідної категорії дійсне протягом 30 років з дати його видачі, крім посвідчення водія, що видане особі вперше. Посвідчення

водія, видане особі вперше, дійсне протягом двох років з дня його видачі з обмеженим правом керування транспортним засобом [28].

Зазначені аспекти стосовно змістовного наповнення, ознак і властивостей такого документа, як «посвідчення водія», слід урахувувати під час встановлення предмета злочинного посягання під час розслідування кримінального проступку, передбаченого ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України.

1.2.2. Спосіб вчинення кримінального проступку

Головне місце в криміналістичній характеристиці будь-якого кримінального правопорушення посідає спосіб його вчинення [63]. Спосіб підроблення обирає злочинець залежно від предмета злочинного посягання та обстановки [64, с. 92]. Спосіб вчинення підроблення документів, зокрема й посвідчення водія, є важливим елементом у процесі розслідування кримінального правопорушення та доказування у справі.

Спосіб охоплює: а) діяльність суб'єкта злочинної події (правопорушника, який виготовив документи, того, хто їх реалізував або використовує; злочинного угруповання); б) комплекс (сукупність) дій, вчинків й інших рухів осіб, які побічно виявилися пов'язаними зі злочинною подією. Результатом використання певних прийомів, методів, умінь особи є створення підробленого документа, що виявляється у формі його виготовлення або видозмінення для подальшого збуту (використання). Форма підроблення є зовнішнім відображенням цього злочинного явища.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 358 КК України дає підстави стверджувати, що спосіб їх учинення має повноструктурний характер – підготовка, вчинення, приховування.

Підготовка до підроблення посвідчення водія, його збуту та використання передбачає підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змову на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше

умисне створення умов для вчинення кримінального проступку [65]. Способи приховування кримінального проступку щодо підроблення посвідчення водія, його збуту й використання можуть бути різноманітними: від знищення техніки і матеріалів для підроблення до розроблення варіантів безпечної поведінки, підготовки неправдивого алібі тощо.

Серед підготовчих дій правопорушників щодо діяльності з підроблення посвідчень водія, їх збуту: викрадення бланків водійських документів; вивчення спеціальної літератури, законодавства у сфері дорожнього руху; вибір конкретного способу підроблення, здобуття необхідних матеріалів, технічних засобів і знарядь, підготовка приміщення для безпосереднього підроблення; підшукування осіб, що володіють спеціальними знаннями у сфері поліграфії, інформатики; відшукування осіб для подальшої реалізації підроблених документів (потенційних потерпілих, реалізаторів); вибір способу приховання кримінального проступку. Також підготовка до підроблення охоплює досягнення домовленості між сторонами про видачу підроблених документів, вид і розмір винагороди; створення відповідної обстановки, яка сприятиме вчиненню підроблення [66].

Проанкетовані респонденти зазначили, що способами підготовки до вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання є:

вирішення питань про фінансування злочинної діяльності на початковому етапі (53,0 %);

пошук приміщення, у якому будуть здійснювати виготовлення та зберігання підроблених документів (69,8 %);

підбір (підшукування) необхідних співучасників злочину (осіб, що володіють спеціальними знаннями, осіб, що будуть здійснювати збут підроблених водійських документів, мають у власності транспортні засоби тощо) (27,0 %);

визначення з видом (видами) водійських документів, які надалі будуть підробляти злочинці (89,8 %);

придбання спеціального обладнання, комп'ютерної та копіювальної техніки, що будуть використовувати для виготовлення несправжніх документів (84,8 %);

визначення осіб-реалізаторів і місць збуту виготовлених посвідчень водія (67,9 %) (додаток Б).

Безпосередній спосіб вчинення кримінального проступку, передбаченого частинами 1, 2, 4 ст. 358 КК України, класифікують на види.

Залежно від мети протиправних дій правопорушників слід виокремити такі види способів вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо посвідчення водія:

підроблення водійського документа з метою його використання або збуту;

збут підробленого посвідчення водія з корисливою метою;

використання підробленого документа під час керування транспортним засобом, уникаючи проходження процедури отримання посвідчення водія відповідно до порядку, встановленого законодавством [67, с. 61].

Залежно від виду посвідчення водія як предмета злочинного посягання слід виокремити такі способи підроблення, збуту й використання документа:

використання підробленого посвідчення водія зразка 1985–1993 років (у формі «книжечки»). Відповідно до законодавства України, на території нашої держави чинними є посвідчення водія, отримані до 1993 року [58, с. 5];

використання підробленого посвідчення водія зразка 1993–2003 років (виготовлені на папері формату А6, ламіновані);

підроблення, збут і використання посвідчення водія зразка 2004–2024 років (на пластиковій основі);

підроблення, збут і використання електронного посвідчення водія (зокрема посвідчення водія в застосунку «Дія»).

Ця класифікація має суто практичне значення, адже від певного виду підробленого водійського документа залежать методи розпізнання (виявлення) підробки, а також застосовуване криміналістичне обладнання під час проведення дослідження посвідчення водія спеціалістом або проведення експертизи судовим експертом [67, с. 61].

Зокрема, зазначає С. М. Науменко, під час оформлення посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів на пластиковій основі 1-го

покоління в Україні (періоду 2001–2003 років) використовували бланки та голографічні захисні плівки іноземного виробництва. Під час виготовлення бланків використовували такі технології друку: офсетний друк, зокрема з веселковим ефектом, трафаретний друк. У процесі персоналізації використовували термосублімаційний друк і голографічну плівку, загалом це достатньо надійний набір захисних елементів, на яких водночас не було рукописних підписів і відтисків печаток, але головний недолік полягав у тому, що на бланках не зазначали їх серію та номер, виробника, номер замовлення, рік їх виготовлення. Тому без номера бланка неможливо було налагодити ефективний облік бланків та персоналізованих документів, оскільки номер документа наносили на принтері, його можна було нанести на будь-який бланк [68, с. 392].

Способи підроблення посвідчень водія, виготовлених на пластиковій основі, відрізняються відповідно до технологічних особливостей виготовлення водійських документів.

Залежно від характеристики особи, яка вчиняє кримінальний проступок, є такі групи способів:

підроблення посвідчення водія, його збут і використання, вчинене однією особою та вчинене двома або більше правопорушниками (групою осіб);

підроблення посвідчення водія, його збут і використання, вчинене загальним суб'єктом та вчинене спеціальним суб'єктом (службовою особою) [67, с. 61].

Наприклад, зазначає С. Й. Яворський, є ситуації, які пов'язані з використанням службовою особою підробленого нею ж документа. Факт такого підроблення охоплений ознаками спеціальної норми, передбаченої ст. 366 КК України «Службове підроблення». У разі коли службова особа підробила офіційний документ і використала його, однак шкода такого використання не досягла розміру істотної для складів зловживання чи перевищення, вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 366 та ч. 4 ст. 358 КК України [69, с. 167–168].

Ознаки, які характеризують певний спосіб підроблення документа, можна поділити на три групи: ознаки способу виготовлення документа (*захисні елементи*

посвідчення водія); ознаки способу підроблення документа (*ознаки матеріального підроблення посвідчення водія*); ознаки внесення завідомо неправдивої інформації в документ (*ознаки інтелектуального підроблення посвідчення водія*) [70, с. 118].

Розглянемо детальніше конкретні способи підроблення посвідчення водія, їх збуту й використання.

О. В. Воробей зазначає, що розрізняють два основні способи підроблення документів зі спеціальними засобами захисту – повне та часткове. Для виготовлення документів зі спеціальними засобами захисту злочинці застосовують переважно ті самі способи підроблення, що й для виготовлення бланків звичайних документів, тільки вони ще змушені підробляти чи імітувати захисні засоби [52, с. 227].

У зв'язку з цим ми встановили, що загальними ознаками, які вказують на повну підробку посвідчення водія, є те, що:

- 1) не дотримано розмірів бланка документа, порівняно з оригінальним, дійсним зразком;
- 2) використовують різні матеріали для виготовлення документа, які не відповідають його опису (низька якість або відсутність водяних знаків);
- 3) недостатня чіткість дрібних деталей малюнків і тексту;
- 4) відсутність люмінесценції під час дослідження документа під УФП.

Сучасним способом повного підроблення бланків є застосування поліграфічної техніки, матеріалів і засобів, аналогічних до тих, які застосовують для виготовлення справжніх документів. Таке підроблення дає змогу виготовляти якісні підробки у великій кількості, які складно відрізнити від справжніх бланків без детального експертного дослідження [71, с. 257–258]. Підроблені частково документи можуть містити внесені або змінені справжні реквізити документа, що виконують шляхом травлення та змивання тексту; дописки й додрукування; заміни окремих частин документа [71, с. 258].

Способи підроблення документів, зокрема матеріальні й інтелектуальні, повні та часткові, співвідносяться зі способами їх легального виготовлення [72]. Наприклад, інтелектуальне підроблення (зміна змісту документа) може бути здійснене виключно службовою особою, яка має доступ до офіційних документів й

уповноважена на їх складання. Тобто особа під час складання офіційного документа вносить до нього неправдиві відомості або ж згодом частково змінює зміст документа (внесення неправдивих відомостей до реєстрів) тощо [64, с. 95].

Для виготовлення особливо важливих документів застосовують визначений спосіб друку, але найчастіше використовують поєднання кількох способів. Що складніший та якісніший спосіб друку, то краще він захищає документ від фальсифікації [52, с. 221].

Для підроблення бланків посвідчень водія зі спеціальними захисними елементами застосовують такі способи друку: струменевий; термосублімаційний; офсетний (плоский друк) з відображенням окремих реквізитів лазер-гравером; електрофотографічний з використанням лазерних принтерів [67, с. 61]. Стисло їх схарактеризуємо.

Струменевий спосіб друку. Ознаки зображень, отриманих струменевим способом друку: штрихи складаються з різнофарбних (однофарбних) крапок різного розміру, які взаємонакладаються; фарба розміщена на поверхні паперу. Друкувальна головка струменевого принтера є вертикальною матрицею, яка складається з капілярних трубочок, через які подається рідкий барвник, формуючи точками, матричним способом знак. Чорнило, розтікаючись матеріалом, проникає не тільки в поле знака, а й у ділянки, що межують з контурами знака, роблячи їх нечіткими. Отже, однією з ознак струменевого друку є рівномірний розподіл барвника полем знака й нерівності його меж. Нерівності знаків виразно помітні в порівняно невеликих знаках і під час друку дрібним шрифтом [73].

Термосублімаційний друк. Термосублімація – це швидкий нагрів фарбника, коли пропускається рідка фаза. З твердого фарбника одразу утворюється пара. Пігмент кожного з основних кольорів (їх три або чотири) знаходиться на тонкій лавсановій стрічці. Друк остаточного кольору відбувається в декілька проходів: кожна стрічка послідовно протягується під щільно притиснутою термоголовкою, що складається з термоелементів. Крапки завдяки малій відстані між головкою і носієм стабільно позиціонуються і виходять надзвичайно малого розміру [74].

Офсетний друк. Зображення з негатива копіюють на металеву фольгу, покриту світлочутливим шаром, закріплюючи його під дією світла під час копіювання. У фотомеханічних формах передають дефекти фотонегатива (темні крапки) й ознаки ретуші (домальовування окремих елементів у знаках тощо) [75]. За такого способу підроблення зловмисники використовують плоский офсетний друк. Плоский офсетний спосіб друку здійснюється на поліграфічному устаткуванні. Найчастіше підроблювачі використовують вологий офсетний друк із фотомеханічних друкарських форм. Зокрема, зображення формуються з крапок кількох кольорів, розміщених симетрично й упорядковано, складаючи характерний растр. Цей спосіб дає змогу передавати кольори й відтінки, але не передає дрібних деталей зображень (наприклад мікродрук) [74]. Водночас під час офсетного друку немає згущення фарби на краях штрихів і деформації паперу, але менш чітким є зображення деталей.

Електрофотографічний спосіб. Зображення, передані з оригіналу, мають переважно стандартні контури. Штрихи знаків формуються з дрібних часток порошку. На краях знаків, ділянках між буквами й рядками містяться окремі крапки. Контури знаків визначаються використаним оригіналом [74]. За такого способу підроблення водійських посвідчень часто використовують професійні сканери та лазерні принтери.

Кожному зі способів підроблення документів притаманна наявність певних слідів, які відображаються на документі. За цими слідами й можна встановити спосіб підроблення та особу, яка її вчинила.

Отже, одне з головних завдань дізнавача з розкриття кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, полягає в тому, щоб шляхом дослідження виявлених підроблених посвідчень водія встановити ознаки способу підроблення і, з огляду на це, висунути версії про підроблювача, реалізатора, їх особистісні характеристики, можливих співучасників злочинного угруповання.

Поряд зі способом підроблення посвідчення водія, *спосіб збуту* є одним з елементів криміналістичної характеристики й обставиною предмета доказування під час розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України.

Збутом зазвичай вважають продаж, реалізацію готової продукції [76, с. 743]. Збут у кримінальному праві є будь-яким умисним відчуженням (платним чи безоплатним) певних предметів, випуском їх у обіг: використання як засобу платежу, розміну, обміну, дарування тощо [77]. У законодавстві України про кримінальну відповідальність у переважній більшості випадків слово «збут» використано для визначення єдиної дії, спрямованої на передачу (реалізацію) певного предмета або речі. Збут підробленого документа має на меті отримання матеріальної вигоди, проте мета у випадку підроблення посвідчення водія не є обов'язковою ознакою складу цього кримінального проступку. На думку О. Зайцева, «викрадені бланки активно пропонуються для продажу через Інтернет, що майорить різними цінами, кількістю бланків, способами їх оплати й отримання, і навіть пропозиціями бланків “з усіма необхідними реквізитами” – печаткою та підписом нотаріуса» [78].

Розглядаючи питання збуту підроблених посвідчень водія, слід зупинитися на таких їх формах, як пересилання (реалізація безконтактним способом), передавання через посередників. Зокрема, пересилання таких документів – це передача чи спроба передати їх іншій особі, тобто переміщення в просторі без участі відправника, наприклад, шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або іншим способом з одного місця в інше. Кримінальне правопорушення в цій формі вважають закінченим з моменту відправлення відповідного багажу, листа чи відправлення незалежно від того, отримав їх адресат чи ні [79, с. 107]. Можливий варіант збуту підроблених посвідчень водія й іншим «безконтактним способом», сутність якого полягає в тому, що реалізатор після одержання грошей повідомляє покупцю місцезнаходження документа. У такий спосіб під час передання підробленого водійського посвідчення реалізатор уникає безпосереднього контакту з водієм [67, с. 62].

Підроблені документи можуть передавати один одному співучасники групи. Той, що виготовляє підробки, може передати їх співучаснику, співучасник – третій особі (посереднику) [67, с. 62].

Використання підробленого водійського посвідчення полягає в усвідомленому утримуванні його при собі особою під час керування транспортним засобом,

пред'явленні посвідчення водія, поданні його в установи, підприємства, організації та здійсненні інших дій-правочинів з підробленим документом. Використання завідомо підробленого документа, зокрема шляхом пред'явлення чи подання такого документа, є закінченим кримінальним правопорушенням (ч. 4 ст. 358 КК України) незалежно від мети [67, с. 62].

Можуть траплятися такі ситуації виявлення у водія підробленого посвідчення:

- а) візуальне виявлення поліцейським ознак підроблення посвідчення водія;
- б) виявлення підроблення посвідчення водія під час перевірки за базами даних;
- в) добровільне визнання водієм несправжності своїх водійських документів (повідомлення поліцейському під час перевірки);
- г) встановлення недійсності посвідчення водія в підрозділі сервісного центру МВС України під час дій з поновлення водійських документів, їх вилучення, зберігання тощо. Наприклад, у разі добровільного визнання підроблення документа, зазначають С. О. Сорока і С. І. Марко, а саме під час затримання особи з підробленими документами, печатками, штампами й бланками, не завжди постає необхідність проводити огляд місця події (наприклад, затримана особа, у якої виявили підроблене посвідчення, одразу щиро кається в учиненому і бажає дати свідчення) [80, с. 327].

1.2.3. Обстановка вчинення кримінального проступку

Про такий елемент криміналістичної характеристики, як обстановка вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, зазначило 57,8 % респондентів (додаток Б).

Обстановка – це частина матеріального середовища, що разом з ділянкою території охоплює сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки та взаємини між ними [81, с. 198]. Обстановка є родовим визначенням стосовно умов, місця та часу вчинення злочину [82, с. 54].

Обстановкою вчинення кримінального проступку слід вважати систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, у просторових межах яких

відбувається взаємодія його учасників, а також різних інших обставин об'єктивного середовища, що склалися на певний момент розслідування та що впливають на формування слідів кримінального правопорушення, його розкриття і розслідування [81, с. 199].

I. Парфило резюмує, що обстановка вчинення злочину:

1) є системою взаємопов'язаних елементів, які визначають обставини вчинення злочину (зокрема, місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, соціально-психологічні й інші чинники об'єктивної реальності);

2) до системи обстановки вчинення злочину належать лише криміналістично значущі елементи, які детерміновані предметом злочинного посягання й особистістю злочинця, що безпосередньо оточували злочинця під час реалізації злочинного задуму, ураховані, використані або пристосовані ним для досягнення злочинної мети, а також ті, які чинили вплив на формування способу злочину та відображення його слідів;

3) зазначена система завжди має просторово-часові межі, зумовлені способом вчинення злочину, така обстановка вчинення злочину пов'язана з подією злочину і не існує поза його межами;

4) система перебуває у взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину, що зумовлює можливість побудови слідчих версій та визначення напрямів розслідування [81, с. 199].

Суб'єкти злочинної діяльності відтворюють технологічний процес виготовлення водійських документів, що часто повторюється майже в одних і тих самих умовах, типових чинників виробничого процесу. Це зумовлює вибір способу вчинення кримінального проступку та приховування його слідів. Унаслідок цього з'являється типовий почерк злочинної діяльності, що складається під впливом типових чинників, які й зумовлюють вибір засобів досягнення злочинної мети, обстановку вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання.

З огляду на характер такої протиправної діяльності, виробничі чинники обстановки досліджуваного злочину можуть бути класифіковані на особливості здійснення виробництва й збуту фальсифікованих документів.

До виробничих ознак діяльності належать визначення поняття та технологічних елементів процесу виготовлення підроблених посвідчень водія, найпоширеніших стадій або ланок такого виробництва, режими функціонування об'єктів, інструментів й апаратів з виготовлення документів, режим технічного обслуговування обладнання та інші особливості технологічного процесу фальсифікації документів.

Чинники щодо збуту підроблених посвідчень охоплюють визначення особи водія, який купує виготовлений документ, характер заходів маскуванню умов, за яких здійснюють реалізацію несправжніх документів, облік реалізованих підробок. На підставі узагальнення результатів анкетування запропоновано такі структурні елементи, що належать до обстановки вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання: а) місце вчинення кримінального проступку (93,9 %); б) час вчинення кримінального проступку (90,8 %); в) виробничі чинники, що зумовлюють способи виготовлення, збуту й використання підробленого посвідчення водія (74,9 %) (додаток Б). Наприклад, найбільш характерними місцями підроблення посвідчення водія є: приміщення підприємств, установ, організацій; обладнані господарські приміщення та склади, підпільні цехи, гаражі; житлові приміщення тощо.

У разі вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо посвідчення водія виокремлюють чотири самостійні взаємозв'язані структурні елементи обстановки: 1) обстановка, що передувала формуванню злочинної групи підроблювачів документів; 2) обстановка, що склалася під час планування, розроблення кримінальної технології вчинення такого виду кримінального проступку (тобто обстановка до його вчинення); 3) обстановка вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання; 4) обстановка, що склалася після вчинення кримінального проступку [83, с. 477].

Аналіз і врахування інформації про обстановку вчинення досліджуваних кримінальних проступків дає змогу встановити ретроспективну модель події вчиненого кримінального правопорушення.

Під час дослідження обстановки вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання простежуються такі зв'язки між елементами криміналістичної характеристики: 1) обстановка вчинення кримінального проступку – особа правопорушника; 2) обстановка вчинення кримінального проступку – спосіб підроблення, спосіб збуту; 3) обстановка вчинення кримінального проступку – предмет злочинного посягання тощо. Обстановка вчинення підроблення посвідчення водія та особа правопорушника як елементи єдиної структури криміналістичної характеристики знаходяться у взаємній залежності та пов'язані відповідними зв'язками. Обстановка кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо посвідчення водія детермінує поведінку правопорушника, впливає на його рішення, формує та змінює мотиви, умисел, визначає характер його дій.

Якщо обстановка є несприятливою для підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, правопорушник (або злочинна група) здійснюватиме дії з перетворення відповідних умов, створення сприятливих чинників виробничого процесу, збуту підроблених водійських документів, налагодження успішної злочинної діяльності. Вчиняючи такі дії, правопорушники або його співучасники змінюють первинний стан несприятливої обстановки й у результаті певної діяльності залишають сліди кримінального проступку.

Дослідження обстановки вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання дає змогу дізнавачу отримати соціально-демографічну, соціально-біологічну та соціально-психологічну інформацію стосовно особи правопорушника, а саме: риси його характеру, злочинну кваліфікацію, психічне здоров'я та інші відомості, необхідні для встановлення особи, яка підробила посвідчення водія або його реалізувала.

1.2.4. Типова слідова картина кримінального проступку

До типової слідової картини підроблення посвідчення водія, його збуту й використання належать:

а) матеріальні сліди (заготовки пластика, голографічна плівка, недійсні посвідчення водія, фотографії замовників підробок, спеціальна література з поліграфії тощо) (78,1 %);

б) ідеальні сліди (показання свідків, показання поліцейських, що виявили підроблення, складання суб'єктивних портретів осіб, які збували підробки) (20,3 %);

в) цифрові відображення (електронні докази) (листування в месенджерах, електронній пошті, комп'ютерне обладнання, сканери, принтери, флешносії тощо) (35,2 %);

г) сліди-мікрооб'єкти на обладнанні, одязі правопорушників, інших предметах (3,5 %);

д) інші сліди (1,6 %) (додаток Б).

Типова «слідова картина» підроблення посвідчення водія, його збуту й використання передбачає певні сліди – матеріальні, ідеальні та цифрові. За цими слідами можна встановити спосіб підроблення та особу, яка його вчинила, осіб, що збували підроблені документи, і тих, хто їх використовував.

Найпоширенішим носієм слідової інформації про вчинений кримінальний проступок є матеріальні сліди, зокрема документ – підроблене посвідчення водія. Дізнавачу слід спрямовувати увагу на цей документ як слідосприймаючий об'єкт: якщо внаслідок підроблення документа залишаються матеріальні сліди (змінюється його форма), тоді йдеться про *матеріальне підроблення*; якщо ж унаслідок підроблення змінюється лише зміст документа без зміни форми (подають неправдиві чи викривлені відомості), ідеться про *інтелектуальне* (ідеальне) *підроблення документа* [64, с. 96].

Віртуальні сліди вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання знаходяться в комп'ютерній техніці, пам'яті електронних пристроїв. Такі сліди в криміналістиці називають «електронні», «цифрові», «віртуальні» тощо.

Не вдаючись до розширеного аналізу цих понять, які по суті синонімічно відображають одні й ті самі об'єкти, ми обстоюємо позицію, що електронні (цифрові) сліди – це матеріальні невидимі сліди, які можуть бути виявлені, зафіксовані й вивчені за допомогою цифрових електронних пристроїв і містять будь-яку криміналістично значущу інформацію (відомості, дані), зафіксовану в електронній цифровій формі на матеріальних носіях [84, с. 168–174]. Такі сліди утворюються внаслідок вчинення будь-яких дій в інформаційному просторі комп'ютерних та інших цифрових пристроїв, їх систем і мереж [85, с. 305]. Нині, слушно зазначає І. В. Гора, сфера цифрової криміналістики передбачає використання спеціальних інструментів і методів для вилучення, перевірки та дослідження цифрових доказів. Цей тип доказів може містити різні елементи (електронні листи, цифрові документи, журнали чатів, зображення, відеозаписи, метадані тощо). Основна мета цифрової криміналістики – реконструювати події, які сталися напередодні інциденту або злочинної діяльності [86, с. 161].

Зокрема, відповідні цифрові сліди в разі вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, можуть утворюватися:

- на фізичних носіях комп'ютерної інформації (жорсткі диски, компакт-диски, флешкарти, накопичувачі інформації тощо);
- в оперативному запам'ятовувальному пристрої ЕОТ;
- в оперативному запам'ятовувальному пристрої периферійних пристроїв;
- в електронній поштовій скриньці;
- на вебсайті;
- як профіль у соціальних мережах;
- унаслідок проведення банківських платежів між потерпілим і злочинцем [87, с. 66].

У разі замовлення виготовлення посвідчень водія через мережу Інтернет, різні месенджери утворюються електронні (цифрові) сліди. Такі сліди можуть утворюватися за результатами спілкування жертви зі злочинцем у вигляді бази даних абонентів операторів зв'язку. Зокрема, криміналістично значущу інформацію можна отримати під час вивчення даних електронного листування та сервісів обміну

SMS. В атрибутах файлів електронних листів містяться дата й час відправлення, електронна адреса відправника, найменування та адреса інтернет-провайдера й інша інформація. Найменування та адресу інтернет-провайдера, за допомогою якого злочинець, підключений до мережі Інтернет, може вільно отримати через спеціальну службу Whois (у мережі Інтернет), зазначивши IP-адресу «атакувального» комп'ютера. Телефонні дзвінки з мобільного телефону й тексти SMS-повідомлень автоматично фіксуються й накопичуються на сервері оператора мобільного зв'язку та можуть бути отримані слідчим [88, с. 92]. У пам'яті мобільного телефону, SIM-карти, флешкарти залишаються цифрові сліди. Це можуть бути: сліди з'єднання, SMS-повідомлення, електронно-цифрові сліди у вигляді фотографій товару тощо. Найцінніша інформація криється в доменній адресі (IP-адреси), що дає змогу встановити місцезнаходження точки доступу до комп'ютера, з якого здійснювали спілкування [89, с. 7, 27].

Електронні (цифрові) сліди можуть утворюватися внаслідок проведення банківських платежів між потерпілим і злочинцем (рахунок в електронних платіжних системах («Qіwi-гаманець», Perfect Money тощо), а також під час зняття злочинцем у банкоматах коштів, отриманих злочинним шляхом [87, с. 69].

Ідеальні сліди характерні для підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, збереглися під час спілкування осіб: під час збуту документів, звернення до пособника підроблювачів тощо. До ідеальних слідів належить інформація, якою володіють колеги родичі, знайомі, зацікавлені особи, співучасники правопорушника та правопорушник. Їх носіями можуть бути особи, які безпосередньо сприймали кримінально протиправну діяльність (очевидці), й особи, які безпосередньо не сприймали кримінально протиправну діяльність, але сприймали її результати. Для виявлення носіїв ідеальних слідів важливе значення мають місце та час вчинення кримінального проступку, тобто його обстановка [64]. У цьому виявляються кореляційні зв'язки між слідовою картиною та обстановкою вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання.

Для ускладнення процесу фальсифікації та полегшення діагностики підробок спеціальні бланки забезпечують комплексом захисних властивостей (додатки Д, Е).

Цього досягають шляхом внесення до них захисних елементів, застосування спеціальних технологічних прийомів під час їх виготовлення, певного поєднання способів і прийомів нанесення поліграфічного оформлення, а також використання спеціальних матеріалів [90].

Встановити й викрити особу підроблювача або реалізатора підроблених водійських документів можливо через виявлення, вивчення та аналіз слідів, що стали результатом злочинної діяльності [91, с. 18–19].

Крім зразків справжніх посвідчень водія різних років випуску, що використовують як оригінали, у підроблювачів можуть бути виявлені штампи, кліше, сканкопії із зображенням, що є на справжніх документах, а також прес, призначений для імітації захисних елементів шляхом тиснення.

При собі в підроблювача або в приміщенні, де відбувається технологічний процес виготовлення підробок, можуть виявлятися:

- а) посвідчення водія (як справжні, так і підроблені);
- б) заготовки бланків посвідчення водія, що мають зображення реквізитів лицьового або зворотного боків;
- в) напівфабрикати – пластик, голографічна плівка, аркуші паперу, вирізані за форматом і конфігурацією окремих елементів справжніх посвідчень з нанесеними на них малюнками окремих елементів (орнаментів, букв, цифр) тощо.

1.2.5. Особа правопорушника

За результатами розподілу злочинної діяльності, пов'язаної з виготовленням або збутом підроблених посвідчень водія, можна виокремити такі групи правопорушників:

- а) виготовлювачі підроблених посвідчень водія;
- б) реалізатори, тобто ті, хто збуває зазначені документи;
- в) водії, які використовують підроблені документи.

Для розроблення криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання мають значення дані, які стосуються структури особи правопорушника.

Схема структури особи правопорушника охоплює такі елементи: соціально-демографічні ознаки, соціально-біологічні та соціально-психологічні.

Підроблення посвідчення водія, його збут і використання вчиняють особи, які за соціально-демографічними та соціально-біологічними ознаками є громадянами України (93,2 %) віком 31–40 років (66,0 %); це чоловіки (52,0 %) або жінки (48,0 %), що мають вищу освіту (сукупно – 76 %). У переважній більшості випадків правопорушники перебували в шлюбі (68 %) (додаток Б).

Підробленню посвідчень водія, їх збуту та використанню притаманний груповий спосіб вчинення (75,9 %) (додаток Б). У таких випадках зазначають про особу правопорушника як груповий суб'єкт вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України. Зокрема, щодо ступеня організованості можна поділити груповий суб'єкт підроблювачів і реалізаторів водійських документів на такі види:

- а) злочинна організація;
- б) організована злочинна група;
- в) окремі групи підроблювачів.

Відмітною особливістю діяльності *злочинної організації* підроблювачів є міжнародне співробітництво з організованими злочинними структурами, що діють на території кількох держав і мають спеціалізації з підроблення документів різного виду. У їх злочинному «асортименті» засобів є найсучасніша техніка, що призначена для високотехнологічного виробництва підроблених водійських документів різних країн.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії засвідчив, що підроблення водійських документів здійснюють як в Україні, так і за її межами, а потім нелегально документи потрапляють до нашої країни.

Організовані групи втягують у злочинну діяльність граверів, фотографів, фахівців у галузі комп'ютерних технологій (хакерів), працівників поліграфічних

підприємств, операторів електророзмножувальної апаратури тощо. Це особи, що переважно не мають судимості, і такі, що ведуть законослухняний спосіб життя.

Маючи розвинену функціональну структуру, організована група підроблювачів документів може використовувати складні способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із тривалою та ретельною підготовкою, застосуванням сучасних технічних засобів, різноманітних хитрощів для приховування злочинної діяльності [79].

Встановлено, що деякі злочинні групи, які спеціалізувалися на виготовленні та розповсюдженні підроблених водійських документів, паралельно займалися також підробленням документів, що посвідчують особу, а також документів на володіння автотранспортом.

Для третього виду – *злочинної групи за попередньою змовою* підроблювачів документів характерною є наявність незначної кількості учасників. До її складу входять переважно дві–три особи й більше. Зв'язки між членами таких груп можуть бути родинними, а також такими, як спільне знайомство в місцях відбування покарання, за минулими судимостями, знайомства з особами, що є корисними для процесу виготовлення або збуту підроблених документів [79].

Водночас підроблення посвідчення водія та його збут, *вчинене однією особою*, також має певні особливості. У цих випадках виготовлювач (і реалізатор як одна особа): а) ознайомлюється зі спеціальною літературою, пов'язаною з технологічними процесами виробництва посвідчення водія; б) закуповує технічні засоби, за допомогою яких здійснюють виробництво підроблених документів; в) заводить знайомства зі співробітниками, які працюють у ТСЦ, на підприємствах або місцях, де використовують кольорове копіювально-розмножувальне та інше устаткування; г) підшукує приміщення для виконання робіт з виробництва несправжніх документів; д) заводить знайомства з особами, які мають можливість сприяти в реалізації підробок.

Особу, яка вчиняє підроблення посвідчення водія та його збут, характеризують певні соціально-психологічні характеристики. Морально-психологічні ознаки особи злочинця характеризуються мотивом вчинення

кримінально протиправного діяння [92]. Крім цього, підроблення посвідчення водія вчинює особа, що набула спеціальних навичок і досвіду виготовлення підроблених документів.

Мотивом вчинення відповідного кримінального проступку слід вважати бажання самоствердження, доведення своїх технічних здібностей використання комп'ютерної техніки. У таких ситуаціях часто простежується вплив підбурювача, який втягує у злочині дії сторонню людину. Мотиви, які спонукають до виготовлення та збуту підроблених посвідчень водія, з'являються в деяких людей як результат випадкового інтересу до саме такого способу отримання наживи і здебільшого для задоволення одномоментних потреб, а також розв'язання побутових проблем придбання певних товарів. У цих випадках можуть виготовляти й реалізовувати як грубу, так і високоякісну підробку, виготовлену як ними, так й іншими особами. Підроблення посвідчення водія, його збут і використання можуть вчинювати для задоволення власних потреб: набуття певного матеріального або соціального статусу, нових владних повноважень, самоутвердження, протиставлення себе суспільству тощо.

В інших випадках рішення щодо здійснення кустарного виготовлення документів приймають з небезпечними намірами, обираючи шлях підроблення водійських документів на професійному рівні. Для цього здійснюють підбір складних високотехнологічних процесів, устаткування, за допомогою якого стає можливим досягнення високого рівня подібності фальсифікатів оригіналу. Спеціальні знання злочинці отримують від експертів унаслідок консультацій, аналізу висновків технічних експертиз документів і спеціальної літератури, яка є у вільному продажу, а також доступна за допомогою мережі Інтернет [93, с. 636]. До цієї категорії підроблювачів входять переважно особи середнього віку (18–35 років), які володіють достатнім рівнем технічної підготовки, відповідними здібностями й матеріальними можливостями [94].

Між елементами криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є стійкі кореляційні (взаємопов'язані та взаємообумовлені) зв'язки, що відображають механізм кримінально протиправної

діяльності під час вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України. У разі виявлення факту підроблення визначають його спосіб і на цій основі висувають версії про особу правопорушника, наявність або відсутність зв'язків суб'єкта зі співучасниками, встановлюють типову «слідову картину» кримінального проступку. Предмет злочинного посягання пов'язаний з особою правопорушника: конкретний вид посвідчення водія, який зазнав підроблення, може свідчити про суб'єкта кримінального правопорушення – «кустарного підроблювача» або службову особу, яка вчинила підроблення, використовуючи свою посаду.

Правопорушник є визначальним елементом вчиненого ним кримінального проступку, виконуючи роль системоутворювального чинника. Отже, якщо особа підроблювача-реалізатора не відома, то її можна встановлювати шляхом дослідження інших відомих елементів криміналістичної характеристики цього кримінального проступку. Для справ про підроблення посвідчення водія, їх збут і використання такими елементами є: предмет злочинного посягання; спосіб виготовлення та збуту підроблених документів; використані матеріали й устаткування; інші дані, що дають змогу визначити напрям пошуку правопорушника. Така інформація, інтегрована в криміналістичну характеристику підроблення посвідчення водія, його збуту і використання, надає можливість застосувати її для встановлення особи правопорушника та його виявлення.

Висновки до розділу 1

1. Наукові дослідження питань розслідування підроблення документів, зокрема водійських документів, їх збуту й використання в криміналістиці та судовій експертології проводили з певною етапністю. На першому етапі (у радянський період) це питання досліджували в загальній тематиці технічної експертизи документів, застосування експертних методів і виконання завдань судових експертиз. На другому етапі (1991–2022) науковці спрямовували свої зусилля на криміналістичне дослідження окремих видів (груп) документів: документів, що

посвідчують особу; документів зі спеціальними засобами захисту; документів на транспортні засоби. Під час третього етапу (з 24 лютого 2022 року й донині) в Україні не проводили жодних дисертаційних досліджень щодо розслідування підроблення документів, зокрема посвідчень водія, їх збуту та використання в умовах воєнного стану, а поодинокі наукові розвідки дослідження підроблення документів відбувалися на рівні публікації наукових статей і тез доповідей на конференціях.

Відповідно до розроблених у криміналістиці класифікаційних груп документів, посвідчення водія – це офіційний документ суворої звітності зі спеціальними засобами захисту. Під час розслідування підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання дізнавач вивчає такі документи: медичну довідку; свідоцтво про закінчення теоретичної і практичної підготовки; документів про професійну (професійно-технічну) освіту державного зразка за професією водія автотранспортних засобів відповідної категорії; національне посвідчення водія; електронне посвідчення водія, зокрема його електронну копію; міжнародне посвідчення водія; посвідчення водія іноземної держави.

2. Структурними елементами криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є: предмет злочинного посягання; спосіб вчинення кримінального проступку; обстановка вчинення кримінального проступку; типова слідова картина; особа правопорушника.

Предметом злочинного посягання в разі підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є: національне посвідчення водія; міжнародне посвідчення водія; посвідчення водія іноземної держави (зокрема посвідчення водія з розпізнавальним знаком «SU» (СРСР); електронне посвідчення водія. Описано основні характеристики й захисні елементи бланка національного посвідчення водія, способи внесення персоналізованих даних водія, властивості захисної голографічної плівки. Ці криміналістично значущі ознаки та властивості посвідчення водія дізнавачу слід знати й урахувати під час встановлення складу кримінального проступку, передбаченого ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України.

Спосіб вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України щодо посвідчення водія, є повноструктурним, він поєднує підготовку, вчинення та приховування протиправних діянь.

Способами підготовки до підроблення, збуту й використання несправжнього посвідчення водія є: вирішення питань про фінансування злочинної діяльності на початковому етапі (53,0 %); пошук приміщення, у якому будуть здійснювати виготовлення та зберігання підроблених документів (69,8 %); визначення з видами водійських документів, які надалі будуть підробляти злочинці (89,8 %); придбання спеціального обладнання, комп'ютерної та копіювальної техніки, що буде використано для виготовлення несправжніх документів (84,8 %); визначення осіб-реалізаторів, місць і способу збуту виготовлених посвідчень водія (67,9 %) та ін. (додаток Б).

Окремо досліджено складові способи вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України: підроблення посвідчення водія; збут підробленого водійського документа; використання водієм несправжнього посвідчення.

Спосіб вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання класифікують на види: *залежно від мети протиправних дій правопорушників* (підроблення водійського документа з метою його використання або збуту; збут підробленого посвідчення водія з корисливою метою; використання підробленого документа під час керування транспортним засобом, уникаючи проходження процедури отримання посвідчення водія відповідно до порядку, встановленого законодавством); *залежно від виду посвідчення водія як предмета злочинного посягання* (використання підробленого посвідчення водія зразка 1985–1993 років (у формі «книжечки»); використання підробленого посвідчення водія зразка 1993–2003 років (виготовлені на папері формату А6, ламіновані); використання посвідчення водія зразка 2004–2024 років (на пластиковій основі); використання електронного посвідчення водія); *залежно від характеристики особи, яка вчиняє кримінальний проступок* (підроблення посвідчення водія, його збут і використання, вчинене загальним суб'єктом і вчинене спеціальним суб'єктом; підроблення

посвідчення водія, його збут і використання, вчинене однією особою та вчинене двома або більше правопорушниками (групою осіб)).

Висвітлено повний і частковий, матеріальний та інтелектуальний способи підроблення посвідчення водія; проаналізовано відповідні види друку, що використовують підроблювачі; окреслено головні ознаки відповідних способів підроблення водійських посвідчень. Кожному зі способів підроблення документів притаманна наявність певних слідів, які відображають на документі. За цими слідами можна встановити спосіб підроблення та згодом – особу, яка її вчинила.

Способами збуту підроблених посвідчень водія є їх продаж, реалізація замовнику шляхом передавання, пересилання, розміщення у визначеному місці. У сучасних умовах найпоширенішими способами збуту підроблених посвідчень водія є пересилання їх замовнику за допомогою поштових операторів, розміщення в поштових скриньках (безконтактний спосіб збуту), передавання документів через посередників.

Використання підробленого водійського посвідчення полягає в усвідомленому утримуванні його при собі особою під час керування транспортним засобом, пред'явленні посвідчення водія під час перевірки документів, поданні його в установи, підприємства, організації та здійсненні інших дій-правочинів з підробленим документом. Типові ситуації використання підробленого водійського посвідчення: під час перевірки документів у водія транспортного засобу; у підрозділі сервісного центру МВС України під час дій з поновлення водійських документів, продовження строку їх дії, вилучення, передання на зберігання документів водія; добровільне повідомлення водієм про несправжність посвідчення під час звернення в поліцію.

Обставинкою вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є сукупність просторових меж, часових періодів, виробничих чинників, за яких відбувається злочинна діяльність, а також інші обставини навколишнього середовища, що мають вплив на формування слідів кримінального проступку. Особливість обстановки кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо посвідчення водія, вчиненого групою осіб, полягає в

необхідності дослідження дізнавачем: обстановки, що передувала формуванню злочинної групи підроблювачів документів; обстановки, що склалася під час планування, розроблення технології виготовлення підроблених документів і способів їх збуту; обстановки безпосереднього вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання; обстановки, що склалася після вчинення кримінального проступку.

Значення обстановки вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання простежується в системі криміналістичної характеристики: 1) обстановка вчинення кримінального проступку – особа правопорушника; 2) обстановка вчинення кримінального проступку – спосіб підроблення, спосіб збуту; 3) обстановка вчинення кримінального проступку – предмет злочинного посягання. Обстановка вчинення підроблення посвідчення водія та особа правопорушника як елементи єдиної структури криміналістичної характеристики знаходяться у взаємній залежності й пов'язані відповідними зв'язками. Обстановка кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо посвідчення водія детермінує поведінку правопорушника, впливає на його рішення, формує та змінює мотиви, умисел, визначає характер його дій.

До типової слідової картини підроблення посвідчення водія, його збуту й використання належать матеріальні, ідеальні й електронні відображення протиправної діяльності. Зокрема, це: сліди пошуку матеріалів, процесу виготовлення документів та сліди технічних засобів і пристроїв; відомості про використання, придбання, вивчення спеціальної літератури, пошук й отримання консультацій у фахівців з поліграфії, інших осіб, що можуть сприяти здійсненню протиправних замислів; відомості про елементи ознак зовнішності осіб, що виготовляли або збували підроблені посвідчення водія; сліди-мікрооб'єкти на обладнанні, одязі правопорушників, інших предметах; електронні сліди в комп'ютерному обладнанні та цифрових носіях (35,3 %) (додаток Б) тощо.

Особа, яка вчиняє кримінальний проступок, передбачений ст. 358 КК України, щодо посвідчень водія може поставати як одиночний або груповий суб'єкт. Виокремлюють такі види групового суб'єкта підроблювачів і реалізаторів

водійських документів: злочинна організація; організована злочинна група; група осіб за попередньою змовою. У роботі схарактеризовано особливості цих груп.

Особа правопорушника, який підробляє посвідчення водія, збуває їх або використовує, характеризується соціально-демографічними, соціально-біологічними та соціально-психологічними ознаками. Зокрема, це громадянин України (93,2 %) віком 31–40 роки (66,0 %), чоловік (52,0 %) або жінка (48,0 %), що має вищу освіту (сукупно – 76 %).

Особа правопорушника як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо посвідчення водія, має кореляційні зв'язки з іншими елементами. Зокрема, у разі виявлення факту підроблення визначають його спосіб і на цій основі висувують версії про особу правопорушника, наявність або відсутність зв'язків суб'єкта зі співучасниками, встановлюють типову «слідову картину» кримінального проступку. Особа правопорушника пов'язана з предметом злочинного посягання, що може нести інформацію про суб'єкт кримінального правопорушення («кустарний підроблювач», професіонал, службова особа, яка вчинила підроблення, використовуючи свою посаду).

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ, ЙОГО ЗБУТУ Й ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Виявлення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання та обставини, які підлягають встановленню під час досудового розслідування

У правоохоронній практиці виявлення фактів підроблення посвідчення водія, збуту цих підроблених документів або їх використання відбувається в певних типових ситуаціях. Слід розглянути типові ситуації появи в правоохоронних органах інформації про підроблення, збут або використання цього документа.

Перша типова ситуація. У повсякденній службовій діяльності поліцейських патрульної поліції НПУ під час перевірки документів у водіїв транспортних засобів виявляють посвідчення водія з ознаками підроблення. Про відповідний факт можуть свідчити візуально виявлені поліцейськими ознаки підроблення посвідчення водія. У таких випадках поліцейські здійснюють перевірку баз даних щодо реквізитів документа й належності посвідчень водія конкретній людині, а також інші перевірочні дії. У випадку попереднього встановлення недійсності (або ознак підроблення) документа поліцейський патрульної поліції викликає СОГ на місце події [95].

Друга типова ситуація – виявлення підробленого посвідчення водія фахівцями сервісних центрів МВС. У разі вилучення посвідчення водія в особи у зв'язку з адміністративним або кримінальним правопорушенням водійський документ передають на зберігання до підрозділу Головного сервісного центру МВС України, де його перевіряють [95]. Наприклад, до регіонального сервісного центру МВС у Кривому Розі надійшло на зберігання посвідчення водія, яке було вилучено поліцейськими в порушника за санкцією ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Під час перевірок за наявними базами даних було

встановлено, що це посвідчення водія сервісні центри МВС не видавали. Однак сервісні центри МВС є єдиним уповноваженим органом для видачі посвідчень водія. До установи було викликано поліцію, усі матеріали передано для подальшого розслідування обставин походження фальшивого документа [96]. Фахівці сервісних центрів МВС виявляють підроблені посвідчення водія і в разі особистого звернення громадян щодо власних водійських документів. Наприклад, у Львівській області до сервісного центру МВС звернулася жінка для обміну посвідчення водія 2022 року на право керування транспортними засобами категорій «А», «В». Під час перевірки посвідчення адміністратор сервісного центру встановив, що громадянка посвідчення водія не отримувала. Однак бланк наданого посвідчення водія було видано 2020 року іншому громадянину. Працівники сервісного центру МВС викликали СОГ [97].

У третій типовій ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень – коли під час затримання, проведення обшуків та інших процесуальних дій у злочинців вилучають підроблені документи, зокрема водійські посвідчення, устаткування для їх виготовлення [95].

За результатами аналізу практики, найчастіше підроблені посвідчення водія виявляють поліцейські патрульної поліції під час перевірки документів у водіїв – 60,0 % (додаток Б).

Для перевірки документів у водіїв поліцейські мають правові підстави, встановлені законами й підзаконними нормативно-правовими актами. Закон України «Про Національну поліцію» визначає випадки, коли поліцейський може перевірити документи в особи, яка керує транспортним засобом: якщо є достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення; якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події; якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення (ст. 32) [98]. Такі повноваження поліцейських корелюють з відповідними обов'язками водіїв транспортних засобів, визначених у

Законі України «Про дорожній рух». Зокрема, водій зобов'язаний мати при собі посвідчення водія, пред'явити в спосіб, який надає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в посвідченні водія, або пред'явити електронне посвідчення водія (ст. 16) [99].

Основним документом особи, яка керує транспортним засобом на законних підставах, є посвідчення водія. Водії механічних транспортних засобів зобов'язані мати при собі поряд з водійським посвідченням, яке дає право керувати транспортним засобом відповідної категорії, реєстраційний документ на транспортний засіб (свідоцтво по реєстрацію; тимчасовий реєстраційний талон, технічний талон, раніше – технічний паспорт); для транспортних засобів Збройних Сил, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Держспецтрансслужби, Держспецзв'язку, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – технічний талон), заповнений маршрутний лист. Власник транспортного засобу, а також особа, яка використовує такий транспортний засіб на законних підставах, можуть передавати керування транспортним засобом іншій особі, що має при собі посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії. Власник транспортного засобу може передавати такий засіб у користування іншій особі, що має посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії, передавши їй реєстраційний документ на цей транспортний засіб [62, с. 216].

Законодавство України, що визначає порядок реалізації заходів правового режиму воєнного стану, передбачає низку повноважень для визначених посадових осіб, що стосуються зупинки транспортних засобів, перевірки документів, огляду транспортних засобів. В умовах повномасштабного збройного вторгнення в Україну, відповідно до Закону, до заходів правового режиму воєнного стану належить перевірка в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документів у осіб, а в разі потреби – проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу ц вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України [100]. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456, право на проведення перевірки

документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції України, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Державної митної служби України, Збройних Сил України [101]. Водночас посвідчення водія, термін дії якого закінчився в період дії воєнного стану, продовжує діяти на всій території України. Замінити його можливо після скасування воєнного стану в країні або звернутися до сервісного центру МВС, де немає бойових дій.

В умовах воєнного стану працівники поліції створюють блокпости, що забезпечують перепускний режим, передусім на під'їздах до об'єктів критичної інфраструктури, встановлюють постійні контрольні пункти для перевірки документів громадян, які в'їжджають у зону ризику. Також поліцейські перевіряють документи у водіїв, щоб запобігти незаконній евакуації або в'їзду на територію ведення бойових дій [102, с. 123].

З огляду на воєнний стан, значні потоки біженців, загрози терористичних актів, нині важливе значення має перевірка ідентифікаційних документів [103, с. 278] (посвідчення водія – документ, що посвідчує особу та її спеціальний статус). На блокпостах заходи з контролю проїзду охоплюють: перевірку документів, що посвідчують особу; перевірку документів, необхідних для здійснення перевезення вантажу (документів на транспортний засіб, документів на вантаж, дорожнього листа тощо); проведення огляду транспортного засобу й вантажу (товару) щодо відповідності документам на вантаж (товар) [104, с. 16].

Працівники Державної прикордонної служби також наділені повноваженнями перевірки водійських документів особи, яка перетинає державний кордон на транспортному засобі. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про прикордонний контроль», уповноважені службові особи Державної прикордонної служби в процесі перевірки документів використовують технічні засоби контролю для пошуку ознак підробки в документах, здійснюють пошук необхідної інформації в базах даних Державної прикордонної служби України, а також за результатами оцінювання

ризиків проводять опитування осіб, які прямують через державний кордон. Водночас паспортні й інші документи осіб перевіряють у кабінах паспортного контролю, на смугах руху транспорту, у контрольних павільйонах, службових приміщеннях пунктів пропуску через державний кордон чи безпосередньо в транспортних засобах [105].

Слід зазначити, що посвідчення водія в застосунку «Дія» є документом, що посвідчує особу в період дії воєнного стану, у формі відображення в електронній формі інформації, що ідентифікує особу [106]. Тому електронне водійське посвідчення, а також техпаспорт на транспортний засіб прирівняні до паперового та пластикового аналогів. Водночас, зазначає А. Ю. Старинець, з позицій безпеки цифрові документи в смартфоні є захищенішими, ніж фізичні. «Дія» надає можливість завантажити техпаспорт тільки власника авто. Водночас Єдиний транспортний реєстр містить записи-клони – це доволі поширена практика в Україні [107, с. 49–50].

Отже, законодавство України, зокрема в період дії воєнного стану, визначає чіткі випадки перевірки у водіїв транспортних засобів документів, що надають право на керування ними. Уповноважені службові особи перевіряють справжність документів, зосереджують увагу на ознаках їх підроблення.

З огляду на небезпеки повномасштабного збройного вторгнення окупантів в Україну, доцільно стисло схарактеризувати певні ознаки підроблення водійських документів й окреслити тактику дій поліцейських під час перевірки відповідних документів.

Під час перевірки документів у поліцейського має бути постійно ввімкнена бодікамера. Увагу спрямовують на достовірність документа (печатки, штампу, бланка), тобто імовірність його підроблення можуть виявляти під час первинного огляду, коли вивчають зовнішній вигляд, зміст, реквізити, видимі пошкодження, матеріал виготовлення. Характерним є проведення опитування особи, у якої виявили ймовірний предмет кримінального правопорушення [108, с. 35].

Перевірка посвідчення водія поліцейським не повинна бути формальною дією, що полягає в ознайомленні з документом і порівнянні наявної фотокартки

(зображення) власника з особою, що його пред'явила. До перевірки поліцейському слід ставитися відповідально, припускаючи, що водійський документ може бути повністю або частково підробленим, а особа-пред'явник – не та особа, за яку себе видає. Перевірка поліцейським документів має передбачати не тільки їх вивчення, а й спостереження за поведінкою особи, що їх пред'явила, яка може насторожити і спонукати до поглибленого вивчення документа, а також особи його власника. Під час перевірки водійських документів в особи поліцейський повинен уважно слідкувати за її реакцією, зміною міміки, тембру голосу, зміною психічного стану, можливістю та готовністю чинити опір правоохоронцю. Особа добре зважає слова, але не може контролювати міміку, жести, інтонацію, тембр голосу тощо. Кожен із цих елементів спілкування «сигналізує» співрозмовнику про правильність висловленої думки чи вказує на сумнів у них [25, с. 9–10].

Поліцейському слід правильно обрати дистанцію під час спілкування з водієм, у якого перевіряють документи. Наприклад, якщо водій перебуває біля авто, то визначають «особистісну дистанцію» – 0,4–1,5 м, «громадську дистанцію» – 1,5–4 м, «відкриту дистанцію» – 4–8 м. Надто близька відстань додає дискомфорту під час спілкуванні, надто велика може спонукати водія, який надав підроблене посвідчення водія для перевірки, до агресивних або інших дій – відкрити вогонь, спробувати зникнути на автомобілі з місця, втекти, кинувши транспортний засіб, тощо.

Важливим під час спілкування є знання такого поняття, як візуальний контакт, – частота і тривалість обміну поглядами, а також те, як люди дивляться один одному у вічі. Важливо знати й свідомо використовувати такі характеристики візуального контакту: відведення погляду вбік, погляди скоса чи навпаки, прямі з викликом, погляди крадькома – ознака ворожості, готовності до конфлікту; моргання очима – подив, переляк; широко відкриті очі – привітність; відсутній, пустий погляд – утома, нудьга. Знання про особливості візуального контакту не тільки дають змогу діагностувати й нейтралізувати вияви, що ускладнюють професійне спілкування, а й цілеспрямовано створювати такі, що сприяють оптимальній взаємодії між поліцейським і водієм [109].

Людина, яка використовує чужий документ, не завжди може добре пам'ятати всі дані з нього, тому треба опитати пред'явника щодо відомостей документа. Наприклад, можна поцікавитися, як довго водій керує цим автомобілем, який у нього стаж водіння, чи потрапляв він у ДТП тощо. Слід зосередити увагу на відповідності наявної в документі фотокартки особі водія, а також на правильності заповнення всіх його граф, цілісності захисної сітки, термін дії посвідчення.

Коли працює парний наряд, то один – перевіряє документи, а другий – підстраховує колегу зі зброєю на відстані 1–1,5 м.

Перевіряти документи у водія слід за таким алгоритмом:

1. Підходити до автомобіля необхідно ззаду, намагаючись перебувати збоку за півтора кроку від нього, з огляду на амплітуду дверей, що відкривається (підходити слід з боку тротуару).

2. Здійснювати перевірку документів необхідно зі страхуванням колеги, який перебуває за правими дверима патрульного автомобіля за п'ять кроків і готовий застосувати вогнепальну зброю (у положенні прицілювання або тримає руку на рукоятці пістолета у відкритій кобурі).

3. Дати вказівку заглушити двигун і ввімкнути внутрішнє освітлення. У разі відмови провести огляд салону за допомогою ліхтарика, намагаючись не засліплювати пасажирів. Зосереджувати увагу на підозрілих предметах, наказати перекласти їх поза межами досяжності. Не сідати в машину й не виходити на лінію можливої стрільби підозрюваної особи. Перевіряючи документи, не повертатися спиною до водія [110].

На підставі вивчення практичного досвіду ми пропонуємо такий порядок огляду посвідчення водія під час перевірки документів:

1) встановлюють відповідність бланка документа затвердженому зразку (зовнішній вигляд, розміри, структура матеріалу); належність документа пред'явникові та правильність його оформлення; перевіряють зміну кольору під різними кутами зору зображень, нанесених спеціальною фарбою «ОВІ»;

2) здійснюють огляд посвідчення водія – щодо відповідності основних реквізитів документа, серійного номера документа, вихідних даних поліграфічного

підприємства (номер замовлення, рік виготовлення, кількість примірників); наявність ушкоджень бланка навколо фотографії; персоналізована або інша інформація; за можливості документ перевіряють за допомогою технічних приладів для перевірки окремих елементів захисту;

3) порівнюють посвідчення водія і свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу з метою виявлення можливих суперечностей, уточняють відповідні питання в пред'явника документів.

Поліцейський має спрямовувати увагу на ознаки, що можуть свідчити про підроблення посвідчення водія: підвищена глянцевість, потертості; невідповідні стандарту розміри бланка посвідчення; недостатня чіткість дрібних деталей малюнків і тексту; грубе виконання водяних знаків або їх відсутність; незбіг у графіці окремих елементів оформлення документа, переданні градацій тону в кольоропередачі; помилки в тексті та місці його розміщення, відмінність шрифту, фарби; дефекти друкованих елементів, викривлення малюнка, друкованих елементів букв; наявність обведень, здвоєності штрихів і пошкодження захисної сітки [25, с. 16].

Посвідчення водія перевіряє поліцейський за відповідною базою даних – «Армор» – 82,1 %, Інтегрований інформаційно-пошуковий портал НПУ – 32,9 % тощо (додаток А).

У разі виявлення підробленого посвідчення водія та після внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР дізнавач, розслідуючи справу, має встановити винуватість особи й інші дані відповідно до предмета доказування.

Визначені в ст. 91 КПК України обставини, що підлягають доказуванню, мають для дізнавача загальний орієнтуючий характер і стосуються розслідування всіх кримінальних проступків. Водночас такі обставини недостатньо конкретизовано щодо певних категорій кримінальних правопорушень [111, с. 109]. Індивідуалізацію предмета доказування в конкретному провадженні здійснюють з огляду на диспозицію статті КК України, за якою кваліфікують суспільно небезпечне діяння, яке розслідують.

Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, дізнавач встановлює перелік обставин, які виходять за межі ст. 91 КПК України. Ми виокремили такий перелік обставин, з огляду на вивчення практики:

1) подія кримінального правопорушення [5] (час, місце, спосіб й інші обставини вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту і використання). Конкретизація цих обставин полягає у встановленні достовірності виявленого документа (бланка); способу його підроблення шляхом призначення експертизи або дослідження; встановленні фактів використання підроблених документів й осіб, причетних до налагодженої протиправної діяльності (перевірка за криміналістичними обліками підроблених документів й обставин схожих нерозкритих кримінальних проступків). До інших обставин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України, належать предмет посягання та знаряддя вчинення кримінального проступку. Це підроблені (фальсифіковані) водійські документи, а також підроблені бланки документів, паперові копії електронних документів, що містять неправдиву інформацію, засоби комп'ютерної техніки тощо.

Особливість предмета такого кримінального проступку, як підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, виявляється в декількох аспектах. По-перше, це різноманітність носіїв інформації: папір, пластикова основа, електронна форма, захисна плівка тощо. По-друге, джерелом інформації про підроблення посвідчень водія та їх використання можуть бути інші документи або правочини. По-третє, підроблені документи – речові докази можуть бути швидко знищені;

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального проступку, форма вини, мотив і мета підроблення посвідчення водія, його збуту й використання. Дізнавач має встановити, чи не вчинений кримінальний проступок групою осіб, організованою злочинною групою; конкретні учасники правопорушення; ступінь вини кожного учасника групи.

Зокрема, у разі виявлення водійського документа з ознаками підроблення, додатковим завданням є встановлення умислу на його використання чи обставин

його використання, залежно від конкретної ситуації. Головне – щоб первинний матеріал містив приводи й підстави для початку кримінального провадження щодо підроблення, збуту і використання підробленого документа, оскільки вони є елементами одного злочинного механізму. У певних випадках встановлення мети вчинення кримінального проступку є обов'язковою ознакою для доказування суб'єктивної сторони складу правопорушення («...з метою використання його підроблювачем чи іншою особою...» – ч. 1 ст. 358 КК України);

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат [5].

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням, може бути фізичною, моральною та майновою.

У кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання встановлюють розмір процесуальних витрат, пов'язаних з експертним дослідженням підробленого документа. До розміру процесуальних витрат належать суми оплати за довідки спеціалістів з технічного дослідження документів, висновки експертів тощо. Зокрема, вилучене посвідчення водія з ознаками підроблення направляють для проведення попереднього дослідження до підрозділів ДНДЕКЦ або НДЕКЦ МВС України, за результатами якого складають довідку або висновок спеціаліста, які долучають до кримінального провадження;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження [5].

У кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання встановлюють обставини, які формують соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, який вчинив кримінальний проступок. Також, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує чи пом'якшує покарання, передбачена в ст. 358 КК України як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її під час призначення покарання як таку, що його обтяжує чи пом'якшує. У разі призначення м'якшого покарання, ніж передбачено законом,

відповідно до ст. 69 КК України, необхідно встановлювати сукупність обставин, які позитивно характеризували б винну особу до вчинення кримінального проступку, а також після цього, що свідчить про можливість виправлення особи та перевиховання (ставлення підсудного до праці, навчання, громадського обов'язку, поведінка на виробництві й у побуті, працездатність, стан здоров'я, сімейний стан, дані про минулі судимості) [112, с. 243];

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Для доказування цих обставин потрібно мати достатньо доказів, що вказують на обставини, передбачені у відповідних нормах КК України. Загальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності містяться в ст. 285 КПК України;

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (були використані) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [5].

Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, мають бути не просто встановлені, а й підкріплені системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів, які засвідчували б їх незаперечність [113, с. 270]. Зокрема, в аспекті достатності зібрані матеріали мають містити чіткі приводи й підстави для ствердження або заперечення факту кримінального проступку. Достатність доказів у кожному конкретному випадку визначають залежно від обставин справи. Наприклад, у разі виявлення ознак матеріального підроблення посвідчення водія достатнім доказом є довідка спеціаліста про наявність

матеріальної підробки й фактичні дані, зібрані дізнавачем, що свідчать про мету використання документа.

Достовірність доказів у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання полягає у відповідності даних, що містяться у відповідних фактах, дійсності, що забезпечують наявністю кількох джерел інформації. Така інформація має бути достовірною щодо факту, який перевіряють, і щодо конкретних обставин цієї події [114, с. 55], а також мати достовірне джерело походження. Первинні дії дізнавача спрямовані передусім на встановлення достовірності виявленого документа (бланка), способу його підроблення шляхом призначення експертизи (за відсутності висновку експерта за можливими зверненнями інших осіб до початку кримінального провадження).

Допустимість доказів означає, що вони мають бути отримані в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом чи іншим законодавчим актом, який регулює повноваження правоохоронних органів.

Обставини, що підлягають з'ясуванню та доказуванню, поглиблено характеризують подію кримінального проступку і процес його розслідування. Такі обставини охоплюють різноманітну криміналістично значущу інформацію (проміжні факти й обставини), що виходить за межі предмета доказування, проте має чітке пошуково-пізнавальне спрямування, визначає напрям розслідування [115, с. 113–115].

До загальних обставин, які підлягають встановленню під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, належать такі:

1) чи вчинено кримінальний проступок: чи справді наявні виготовлення, збут підробленого посвідчення водія, його використання;

2) час, місце й інші обставини кримінального проступку; предмет злочинного посягання: яке саме посвідчення водія підроблено, де, коли, загальна кількість виготовлених і реалізованих підробок; де зберігають обладнання, інструменти й матеріали, що використовували для підроблення, а також заготовки інших бланків водійських документів; де правопорушники придбали інструменти й матеріали для виготовлення підроблених посвідчень водія, хто пристосував відповідне

обладнання, займався його обслуговуванням; як здійснювали збут підроблених посвідчень водія;

3) спосіб учинення кримінального проступку, механізм, технологія злочинної діяльності, засоби реалізації підробок: спосіб підроблення, які інструменти, матеріали й інформаційні джерела використовували для цього. Специфіка підроблення посвідчень водія полягає в тому, що за способом виготовлення можна визначити джерело їх походження, особу підроблювача, побудувати розшукові, а потім слідчі версії про суб'єкта кримінального проступку;

4) заподіяна шкода й розмір процесуальних витрат; розмір спричинених збитків: які матеріальні збитки і кому спричинені, які заходи необхідні для відшкодування збитків. Під час проведення дізнання необхідно встановити не тільки наявність і характер шкоди, а й причиновий зв'язок між кримінальним проступком і шкодою, її розмір, що дасть змогу вжити заходів для максимального її відшкодування;

5) дані про особу правопорушника: які мета й мотиви вчинення кримінального проступку. До завдань розслідування належать встановлення як мети підроблення посвідчення водія, його збуту, так і наявності в діях підозрюваних кваліфікуючих ознак;

б) наявність співучасників (організаторів, пособників, підбурювачів, інших виконавців): хто був безпосереднім виконавцем підробки і хто здійснював збут; кому реалізовували підроблені посвідчення водія.

Науковці виокремлюють і *додаткові обставини*, які слід встановити під час розслідування підроблення електронного документа, а саме: 1) вид системи електронного документообігу (СЕП, «Клієнт-банк» тощо); 2) внутрішня організація СЕДО на суб'єкті господарювання (кількість комп'ютерів і місця їх розташування; засоби безпеки інформації та обмеження доступу; особи, відповідальні за безпеку інформації та обмеження доступу, які мають доступ до СЕДО й обладнання; 3) організація – розробник апаратно-програмного комплексу (вони здебільшого й відповідають за його обслуговування та експлуатацію); 4) робоче місце в СЕДО, де було виготовлено електронний документ (характеристика приміщення, кількість

комп'ютерів, кількість осіб, що мають доступ); д) особа, чий код, пароль, логін використовували для входження до СЕДО; 5) особа, чий ЕЦП застосовували для підписання неправдивого електронного документа; 6) порядок генерації, присвоєння та зберігання ЕЦП відповідно до сертифіката ключа (яким центром сертифікації ключів виданий; наявність генератора ЕЦП; як присвоюють ЕЦП і в яких документах відображають цей факт; журнали, де фіксують видачу/повернення ЕЦП тощо); 7) час і місце створення електронного документа; 8) коло осіб, які здійснювали доступ до приміщення з відповідним обладнанням у день створення та відправлення документа, а також осіб, які мали бути на роботі, але були відсутніми; 9) факт й обставини можливої компрометації СЕДО або її окремих елементів чи ЕЦП (несанкціоноване втручання до СЕДО, його характер, обставини, відповідальні особи, наслідки тощо; незаконне копіювання ЕЦП, кодів, паролів логінів; збої в роботі апаратно-програмного комплексу та вжиті за їх наслідками заходи); 10) спосіб отримання логінів, кодів, паролів доступу й ЕЦП; 11) місця зберігання електронних і паперових копій підробленого електронного документа [116, с. 145–146].

Відмежуємо окремі обставини, що підлягають обов'язковому встановленню під час розслідування *підроблення і збуту* посвідчень водія, а також окремо – під час доказування *використання* підроблених документів.

Обставинами, що підлягають обов'язковому встановленню під час розслідування підроблення документа й збуту посвідчення водія, є: 1) властивості документа, що став об'єктом підроблення (функціональне призначення; носій інформації; від імені якої юридичної особи (сервісного центру) оформлений); 2) фактичні дані, які відображено в документі; 3) спосіб виготовлення та/або підроблення документа (вид підроблення, у яких конкретно діях воно полягало, засоби, обладнання, матеріал, реквізити, способи нанесення окремих реквізитів); 4) спосіб підготовки до підроблення документа (шляхи отримання зразків документів, окремих реквізитів та їх зображень; обставини отримання обладнання, пристосувань і матеріалів підроблення; де отримано необхідні знання та навички); 5) час, місце, дата підроблення документа; 6) обставини збуту підробленого

документа (від співучасника; власноручно виготовив, придбав у певної особи тощо); 7) кількість виготовлених підроблених документів та місце їх зберігання; 8) сума, на яку було виготовлено підроблені документи; 9) особа, яка підробила посвідчення водія; 10) особи, які сприяли підробленню документа (шляхом надання матеріалу, обладнання, порад тощо); 11) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину; 12) обставини, що сприяли підробленню документа; 13) мета виготовлення підробленого документа (збут, використання для вчинення інших злочинів, маскуванню інших кримінальних правопорушень).

Обставинами, що підлягають обов'язковому встановленню *під час розслідування використання підробленого посвідчення водія*, є: 1) факт підроблення документа та його властивості; 2) характер ознак, що відображаються в підробленому водійському документі; 3) дата, час і місце використання посвідчення; 4) типовий спосіб використання документа (підстави, умови, обставини, якими супроводжувалося використання); 5) особа, яка використала посвідчення водія; 6) чи вчинено використання документа та його підроблення однією і тією самою особою; 7) мета використання підробленого водійського документа; 8) наслідки використання підробленого документа (чи була завдана шкода, якому об'єкту кримінально-правової охорони і в якому обсязі); 9) місце виявлення підробленого посвідчення водія; 10) факт використання цього або схожих документів (де, коли, ким, за яких обставин); 11) обставини, що сприяли використанню підробленого документа (відповідальні особи; чи вчинено корупційне кримінальне правопорушення або злочин, пов'язані з використанням підробленого посвідчення водія).

Крім цього, до додаткових обставин, які підлягають встановленню під час розслідування кримінальних проступків, передбачених ст. 358 КК України, ми відносимо *причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального проступку*.

Зокрема, відповідно до КПК України 1960 року, на органи дізнання, слідчих і прокурорів під час проведення дізнання, досудового слідства й судового розгляду кримінальної справи було покладено обов'язок виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочинів (ст. 23). Перелічені органи, встановивши причини й

умови, які сприяли вчиненню злочину, повинні були внести у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин та умов (ст. 23-1 КПК України) [117]. Чинний КПК України такий обов'язок для уповноважених осіб, що проводять досудове розслідування та підтримують державне обвинувачення в суді, не передбачає. Про необхідність встановлювати об'єктивні та суб'єктивні причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, зазначає й В. В. Тіщенко, а саме: недосконалість законодавства; відсутність ліцензування; неналежне виконання посадовими, службовими особами, іншими особами своїх службових зобов'язань тощо [83, с. 464–465].

До причин й умов, які сприяють виготовленню та збуту підроблених посвідчень водія, належать:

а) можливість придбати матеріали, необхідні для підроблення водійських документів;

б) несприятливі умови роботи сервісних центрів МВС, внутрішній режим роботи яких полегшує збут підроблених посвідчень водія особам, які мають намір керувати автомобілем;

в) слабкі навички осіб, які перевіряють водійські документи, розпізнавати підробки, незнання ними захисних ознак справжніх посвідчень водія.

Запропонований вище перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, не є вичерпним. Однак перелічені вище обставини слід обов'язково встановлювати в кожному кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання.

Отже, є типові алгоритми першочергових слідчих (розшукових) дій у типових ситуаціях виявлення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання:

1) виявлення підробленого посвідчення водія в особи, чії документи перевіряли (зокрема під час збуту, умисного використання):

а) відібрання пояснення (або допит особи);

б) особистий обшук, обшук транспортного засобу;

в) огляд посвідчення водія;

г) призначення експертизи;

д) огляд місця виготовлення підробленого документа (за наявності), обшук (за необхідності) з відповідними вилученнями предметів і документів та призначенням відповідних експертиз;

е) допит свідків, проведення пред'явлення підозрюваного для впізнання;

ж) слідчий експеримент щодо можливості й технології виготовлення підробленого посвідчення водія;

2) виявлення факту наявності підробленого посвідчення водія в підрозділі Головного сервісного центру МВС або під час проведення слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування іншого кримінального правопорушення:

а) огляд документа (бланка);

б) відібрання пояснення (або допит особи), що виявила такий документ або у якої його виявлено (щодо обставин існування цього документа);

в) призначення відповідної експертизи [118].

2.2. Типові ситуації розслідування, версії та основні напрями проведення дізнання в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання

У правоохоронній практиці, про що вже зазначено в підрозділі 2.1, виявлення фактів підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання відбувається переважно в типових ситуаціях: 1) виявлення посвідчення водія з ознаками підроблення під час перевірки поліцейськими документів; 2) встановлення недійсності посвідчення водія в підрозділі ГСЦ МВС під час номенклатурних дій з водійським документом (отримання на зберігання, обмін, зміна дозволеної категорії водіння тощо); 3) виявлення підробленого посвідчення водія під час затримання особи або під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні.

Відповідно до цих ситуацій на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, дізнавач висуває типові версії та

розпочинає розслідування кримінального проступку. Процес розслідування відбувається в типових слідчих ситуаціях. Від слідчої ситуації, що склалася в певному конкретному випадку, залежить алгоритм дій дізнавача [119, с. 325–328]. Типові слідчі ситуації є об'єктивними положеннями, які виникають насамперед на початковому етапі розслідування на базі незначного обсягу інформації та часто повторюються в практиці розслідування [120, с. 44].

Цілком слушно зазначає В. С. Мацишин, що успішна діяльність щодо боротьби з підробленням різних видів документів безпосередньо залежить від того, наскільки повно буде сприйнята правоохоронними органами інформація про наслідки діяльності виготовлювачів і збувальників підробок, оскільки саме від цього залежить ситуація, що складається на початок розкриття та розслідування категорії досліджуваних злочинів, а від неї і вибір правильної версії до пошуку, затримання злочинців [121, с. 161].

У першій типовій ситуації виявлення кримінального проступку під час перевірки поліцейськими документів у водіїв транспортних засобів встановлюють ознаки підроблення відповідного документа. Про цей факт можуть свідчити візуально виявлені поліцейським ознаки підроблення посвідчення водія. У таких випадках поліцейські здійснюють перевірку баз даних щодо реквізитів документа й належності посвідчень водія конкретній людині, а також інші перевірочні дії. У випадку попереднього встановлення недійсності (або ознак підроблення) документа поліцейський патрульної поліції викликає СОГ.

У цій ситуації першочергове завдання дізнавача має полягати в тому, щоб за допомогою експертних досліджень посвідчення водія з'ясувати найхарактерніші ознаки підробки, що свідчать про її виготовлення певним способом і на цій основі висунути розшукові версії про особу правопорушника, його особистісні характеристики, можливих співучасників злочинної групи [94].

За такої події виникають типові слідчі ситуації:

– *відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа визнає факт підроблення або збуту чи використання підробленого посвідчення водія;*

– відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа не визнає факту підроблення посвідчення водія або його збуту;

– відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа заперечує свідоме використання несправжнього посвідчення водія;

– відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа відмовляється давати показання.

Проблемною для проведення дізнання є ситуація, коли особа, яка підробила водійське посвідчення або його реалізувала, – невідома. Дізнавач встановлює особу, від якої надійшло повідомлення про виявлений факт (це може бути поліцейський патрульної поліції, який складає рапорт про виявлену подію; реєстратор певного державного органу), отримують дані про водія, який користувався посвідченням з ознаками підроблення, збирають дані про осіб, які могли виготовити й реалізувати несправжній документ. Зокрема, під час відібрання пояснень або проведення допитів уточнюють, де саме, коли та за яких обставин було виявлено підроблене посвідчення, забезпечують збереження слідової інформації на місці події, організовують виїзд СОГ.

Дізнавач разом з іншими членами СОГ у зазначеній ситуації проводить:

– огляд місця події (зокрема й огляд посвідчення водія з ознаками підроблення) з виявленням і фіксацією матеріальних слідів кримінального проступку;

– детальне опитування особи, що виявила водійське посвідчення з ознаками підроблення;

– встановлення та опитування інших свідків та очевидців події;

– під час з'ясування місця реалізації підробленого посвідчення, визначають наявність там систем відеонагляду, що можуть бути встановлені, наприклад, на касах, у торговельних залах, інших приміщеннях, їх перегляд і вилучення;

– складання опису ознак зовнішності підозрюваної у виготовленні та збуті підроблених документів особи за методом «словесного портрета», складання фоторобота й проведення інших відповідних розшукових дій;

– вилучення посвідчення водія з ознаками підроблення та направлення його на експертне дослідження.

Дізнавач залучає спеціаліста для отримання висновку щодо справжності вилученого посвідчення водія. У разі незгоди з висновком спеціаліста підозрюваний протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи [5]. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи й, відповідно, направляє вилучені посвідчення водія для проведення судової експертизи в судово-експертну установу.

За результатами експертного дослідження залучений спеціаліст складає висновок. Під час визначення факту підроблення керівник експертного підрозділу, де проводили дослідження, направляє фотокопію підробки для перевірки за даними централізованої картотеки *криміналістичного обліку ідентифікаційних позначень транспортних засобів і реквізитів документів (підписів, печаток, штампів)* на предмет визначення спільності джерела походження наданого підробленого водійського документа. Результати цієї перевірки оформляють довідкою, яку додатково надсилають органу дізнання.

Паралельно вживають заходів для орієнтування інших органів і підрозділів поліції щодо ознак зовнішності злочинця (злочинців), характерних ознак підроблених водійських документів, способу їх виготовлення та збуту.

Друга типова ситуація. Встановлення недійсності посвідчення водія в підрозділі ГСЦ МВС під час номенклатурних дій з водійським документом (отримання на зберігання, обмін, зміна дозволеної категорії водіння тощо).

Після внесення відповідних даних до ЄРДР на початковому етапі розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, складають такі типові слідчі ситуації.

Водій заперечує умисне використання ним несправжнього посвідчення на право керування транспортним засобом.

Особа визнає факт використання підробленого посвідчення водія, надає інформацію щодо джерела отримання цього документа, співучасників кримінального проступку.

Дізнавач діє за типовим алгоритмом:

- проведення огляду місця події (місця, у якому виявлено ознаки несправжності посвідчення водія);
- одержання пояснення від осіб, які виявили факт кримінального проступку, одержання пояснень від свідків;
- одержання пояснення від власника посвідчення водія, яке визнано недійсним або у якому встановлено ознаки підроблення;
- залучення спеціаліста для проведення експертного дослідження посвідчення водія з ознаками підроблення;
- проведення допиту й інших слідчих (розшукових) дій залежно від інформації, яку отримав дізнавач.

У третій типовій ситуації виявляють посвідчення водія з ознаками підроблення під час затримання особи або проведення окремих слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні. Така ситуація виникає в разі виявлення злочинної діяльності групи осіб. Зокрема, дослідження практики і проведене опитування практичних працівників засвідчило, що в 76 % випадків кримінальний проступок, передбачений ст. 358 КК України, вчиняють групою осіб. Специфіка вирішення цієї ситуації пов'язана із завданням встановлення факту кримінального проступку, вчиненого групою осіб, і виявлення всіх співучасників.

Ми диференціювали відповідні *три типові слідчі ситуації*. Кожна з них відрізняється від іншої ступенем невизначеності інформації про кількісний склад учасників правопорушення та особливостями завдань, що можуть бути поставлені й вирішені в обстановці, яка склалася [120, с. 86]:

1. Ситуація, коли наявні фактичні дані не містять відомостей про те, що у вчиненні підроблення посвідчень водія та їх збуті брали участь декілька осіб.

2. Ситуація, коли дізнання має відомості про одного підозрюваного у вчиненні групою осіб кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, проте інформації про інших співучасників немає.

3. Ситуація, коли є неповна інформація про співучасників підроблення посвідчень водія та їх збуту.

У першій ситуації керуються тією обставиною, що встановити ознаки участі в кримінальному проступку декількох осіб вдається шляхом ретельного вивчення предметів, на які були спрямовані дії злочинців, способу підроблення посвідчення водія та його збуту, поведінки осіб, пов'язаних із місцем і часом події.

У другій ситуації виникає завдання встановити, скількома особами вчинене злочинне діяння – однією чи декількома. Однак його характер змінюється. Потрібно виявити, чи немає суперечностей між моделлю поведінки одного суб'єкта під час учинення ним кримінального проступку, пов'язаного з підробленням посвідчень водія, і наявними фактичними даними у справі.

Різновидом третьої типової ситуації можуть бути випадки, коли фактичні дані дають підстави підозрювати конкретних осіб або ж вказують на те, що кримінальний проступок вчинений групою осіб. Тут необхідно встановити, чи відповідає висунута дізнавачем версія дійсності, а в разі виявлення доказів діяльності злочинної групи в процесі подальшого розслідування – встановити кількісний склад співучасників і викрити їх у систематичній діяльності з підроблення посвідчень водія та їх збуті.

Кожному виду розглянутих вище слідчих ситуацій вчинення кримінального проступку групою осіб властива така особливість: у процесі їх розслідування накопичується інформація, одна ситуація змінюється іншою, і дізнавач від імовірних кількісних характеристик переходить до достовірного й точного визначення кількісного складу учасників кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, розкриваючи всю злочинну діяльність співучасників [120, с. 52].

У слідчих ситуаціях, що складаються на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання, висувають типові версії. Здебільшого в типових слідчих ситуаціях зосереджено такі дані, які дають підстави розробити наукові рекомендації з найбільш обміркованого висунення

загальних та окремих версій у процесі оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Отже, типізація саме вихідних слідчих ситуацій буде суттєвішою для реформування методики цього виду злочинів [122]. Не розглядаючи загальні й окремі версії в кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збут і використання, проаналізуємо класифікацію типових версій у цій категорії кримінальних проступків.

Дізнавач, який проводить розслідування підроблення посвідчення водія, його збут або використання, на основі типових слідчих ситуацій, що склалися на початковому етапі розслідування, висуває типові версії – пояснення певних обставин події цього кримінального проступку, що обумовлені слідчою ситуацією.

Типовими версіями під час досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених ст. 358 КК України, є такі: 1) затриманим на місці події є особа, яка виготовила підроблені посвідчення водія або їх збувала; 2) підроблювач та/або реалізатор підроблених посвідчень водія затримані, але встигли знищити речові докази; 3) відома особа правопорушника, але він зник з місця події; 4) свідки описують зовнішні ознаки правопорушника, його особу не встановлено; 5) реалізація підроблених посвідчень водія відбувалася безконтактним способом (замовлення документа через інтернет; отримання поштовим сервісом, кур'єром тощо).

Переважає більшість ситуацій, що виникають під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, пов'язана з особою підозрюваного, його поведінкою до вчинення проступку, у момент діяння та посткримінальна поведінка суб'єкта. Типові версії щодо кількості правопорушників: 1) кримінальний проступок вчинено одноосібно; 2) кримінальний проступок вчинено групою осіб; 3) діяльність організованої злочинної групи підроблювачів водійських документів.

Якщо в первинних матеріалах містяться відомості про вчинення підроблення посвідчень водія, їх збут групою осіб, то дізнавач висуває типові версії щодо співучасників кримінального проступку:

1) одна особа виготовляла підроблені посвідчення водія, інша особа їх реалізовувала;

2) змова осіб з працівником сервісного центру МВС з метою вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України;

3) діяльність злочинної групи підроблювачів водійських документів з корумпованими зв'язками в правоохоронних органах.

Залежно від місцезнаходження знарядь підроблення посвідчення водія висувають такі типові версії:

1) виготовлення підроблених документів відбувалося за місцем проживання правопорушника;

2) підроблені посвідчення водія виготовляли в місці роботи правопорушника;

3) виготовлення підроблених водійських документів здійснювали в гаражі, на складі або в інших підсобних приміщеннях;

4) підроблені посвідчення водія виготовляли в родичів, друзів, знайомих, партнерів з бізнесу правопорушника.

Працюючи за даними версіями, здійснюючи відповідну перевірку, слід урахувати можливість їх поєднання [123, с. 112].

У випадку, коли в іншому кримінальному провадженні виявлено підроблені водійські документи, обладнання для їх виготовлення, матеріали чи інші речові докази, що свідчать про факт злочинної діяльності підроблювачів, необхідно провести огляд місця події саме з метою фіксації злочинних дій з виготовлення несправжніх документів. Здійснюючи огляд місця події, необхідно зважати на устаткування, матеріали, комп'ютерну техніку для з'ясування питання про те, чи є приміщення, що оглядають, місцем виготовлення або зберігання підроблених документів.

Підроблені посвідчення водія може бути виявлено під час особистого обшуку особи, затриманої за підозрою у вчиненні іншого злочину чи кримінального проступку. Увагу зосереджують на обставинах виявлення, способу зберігання, кількості підроблених посвідчень, а також поведінці особи під час огляду цих об'єктів. Тому важливим для дізнавача є внесення в процесуальний документ

(протокол) докладних відомостей із зазначенням часу та місця вилучення посвідчення водія з ознаками підроблення, конкретних ознак, що свідчать про його підроблення, серії та номера, який має флуоресцентний колір документа в ультрафіолетових променях тощо.

Вилучені посвідчення водія з ознаками підроблення надають спеціалісту для одержання висновку щодо їх відповідності справжнім документам. За результатами проведеного дослідження приймають рішення про вид і послідовність допиту підозрюваної особи, у процесі якого з'ясовують, де, коли й за яких обставин вона одержала підроблені документи, хто повідомив про можливість придбання несправжнього посвідчення водія, чи має вона або її родичі, знайомі, друзі професійні навички у сфері комп'ютерних технологій, поліграфії, креслення, фотографії, граверних робіт тощо.

Якщо під час безпосереднього вчинення кримінального проступку затримано «на гарячому» виготовлювач або збувальник підроблених посвідчень водія, дізнавачу необхідно здійснити такі процесуальні дії:

1) провести ретельний особистий обшук затриманого для виявлення на ньому самому та на його одязі слідів, які надади б можливість його викрити й довести його причетність до виготовлення або збуту підроблених посвідчень водія. Слід дотримуватися всіх процесуальних прав затриманого, правильного проведення (за участю понятих), письмово закріпити факт проведеного особистого обшуку й вилучення речових доказів;

2) вивчити інформацію та відомості про поведінку особи в момент збуту посвідчень водія, під час затримання, проведення особистого обшуку та під час інших процесуальних і слідчих (розшукових) дій;

3) оглянути місце події (місце фактичного затримання) із застосуванням відео-, фотозйомки;

4) провести огляд нежилых споруд, пустих й орендованих приміщень, гаражів, стоянок та інших об'єктів, що розташовані в безпосередній близькості від місця проживання, роботи підозрюваних, що може мати значення для розслідування факту підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання;

5) провести перевірку затриманого за всіма обліками на предмет визначення його судимості, можливих зв'язків за попередніми судимостями тощо;

б) провести докладний допит (опитування) затриманого з обов'язковим з'ясуванням питань, пов'язаних з його професією: чи пов'язана вона з технологічними процесами, які він міг застосовувати під час виготовлення підроблених документів – поліграфією, цинкографією, гальванікою, витравлюванням тощо, його діяльністю в минулому, чи працював він на одному з таких підприємств, чи пов'язана вона з такими процесами, його місце роботи, чи має воно руховий характер – відрядження, вільний, ніким не контрольований графік роботи, коло його знайомих, рідних [80]. З'ясовують також обставини збуту підроблених посвідчень водія.

Якщо затриманий – не місцевий мешканець, то з'ясовують, коли, з ким і з якою метою прибув у це місто, який транспорт використовував для пересування, де, коли, від кого отримав підроблені документи, чим займався протягом дня або напередодні, чи відвідував місця, де раніше було встановлено факти збуту посвідчень водія аналогічного виготовлення, особисту участь виявленої особи в збуті, хто він – організатор, посередник, виконавець (підроблювач, реалізатор), наявність залучених до вчинення кримінального проступку співучасників.

Якщо затримана особа підроблювач, то встановлюють, звідки в нього матеріали для підроблення, зразки водійських документів, пластик, інструменти, устаткування, придатне для відтворення фальшивої продукції. Крім цього, необхідно визначити, чи має затриманий доступ до сировини, устаткування, інструментів, придатних для виготовлення виявлених фальшивих водійських документів. Слід визначити джерело походження предметів, матеріалів, устаткування та інших речей, які могли бути використані під час виготовлення підроблених водійських посвідчень.

У зв'язку з тим, що в кожній типовій слідчій ситуації початкового етапу розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, проводять *огляд посвідчення водія*, розглянемо цю першопочаткову слідчу (розшукову) дію детальніше.

Основні завдання слідчого огляду документів полягають у: 1) визначенні загальної характеристики документа; 2) встановленні ознак та особливостей документів, які можуть свідчити про факти й обставини, що мають важливе значення для розслідування кримінального проступку; 3) встановленні факту виконання документа певною особою, наявності в документі змін, що виникли внаслідок підчисток, травлення, дописок тощо; наявності ознак й особливостей, що вказують на спосіб виготовлення чи використання документа, й інших ознак та особливостей; 4) описі документів, які можуть бути речовими доказами, щоб визначити індивідуальність; 5) виявленні факту інтелектуального підроблення.

Слід акцентувати на участі спеціаліста на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання. Допомогу спеціалістів використовують у певних формах – консультації та участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (ст. 71, 72 КПК України). У випадку розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, залучений спеціаліст готує висновок, чи є надане на дослідження посвідчення справжнім, чи підробленим. Водночас залучення працівника судово-експертної установи є умовою передусім для того, щоб отримати найкращий результат під час огляду місця події, оскільки експерт може кваліфіковано сприяти вилученню, а згодом й упакуванню та збереженню всіх предметів і слідів, що мають значення речових доказів, а також провести криміналістичне дослідження посвідчень водія з ознаками підроблення та достовірніше визначити спосіб підроблення [124].

На заключній стадії проведення певної слідчої (розшукової) дії спеціаліст надає допомогу в складанні протоколу огляду й додатку з переліком найменування та обсягу вилучених документів.

З огляду на типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, запропонованих алгоритмів дій дізнавача щодо вирішення кожної із ситуацій, а також типових версій доцільним є розроблення тактичних операцій розслідування цих кримінальних проступків.

Тактична операція – це комплекс слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, оперативно-розшукових, організаційно-процесуальних заходів, які спрямовані для досягнення кінцевої мети певного етапу розслідування. Зокрема, на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання проводять такі тактичні операції: «Виявлення, фіксація і збирання первинної інформації про кримінальний проступок», «Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів», «Затримання групи підроблювачів документів», «Встановлення і пошук злочинця». Ці тактичні операції буде розглянуто в наступному підрозділі.

2.3. Тактичні операції початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання

Сучасний стан розвитку криміналістики дає змогу поставити питання про необхідність розроблення та застосування типових тактичних операцій як ефективних засобів виконання тактичних завдань кримінального провадження. Такі типові тактичні операції слід розробляти відповідно до специфіки розслідування окремих видів (підвидів) злочинів, стадій кримінального провадження, слідчих (судових) ситуацій, тактичних (проміжних) завдань і розглядати як невід’ємні складові видових чи підвидових криміналістичних методик (мікрометодик) розслідування злочинів та судового розгляду матеріалів кримінального провадження. Вони є типовою програмою розслідування певного виду (підвиду) злочинів, тому під час їх створення доцільно врахувати рекомендації з планування розслідування злочинів загалом, зокрема з організації взаємодії слідчих, дізнавачів із працівниками оперативних підрозділів. [125, с. 236–237].

Тактичні операції початкового етапу розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання проводять відповідно до типових ситуацій, що складаються. Водночас криміналістично значуща інформація в цих кримінальних проступках формується з моменту виявлення підроблення посвідчення водія до

обставин його реалізації (збуту) й закінчується «виведенням ланцюжка» розслідування до особи, яка виготовила водійські документи (у певних випадках особа, яка виготовила підроблене водійське посвідчення, одночасно є його реалізатором). У правоохоронній практиці не завжди встановлюють відповідний «ланцюжок» злочинних подій. За результатами аналізу практики розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, кримінальне провадження надсилають до суду щодо водія, у якого виявили підроблене посвідчення. Особа підроблювача і реалізатора здебільшого залишається невстановленою. В окремих епізодичних випадках дізнавачі здійснювали дії для виявлення збувальника підробленого посвідчення водія та встановлення особи, яка його виготовила. Але слідчі (розшукові) дії виконував дізнавач відокремлено від складових кримінального проступку (використання документа, його збут і підроблення) зі значним проміжком часу, що негативно позначається на встановленні інших співучасників кримінального проступку.

На підставі цього пропонуємо на початковому етапі розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання застосовувати криміналістичні комплекси слідчих (розшукових) дій, процесуальних заходів й організаційних аспектів у виді тактичних операцій. Адже розроблення та реалізація тактичних операцій сприяє оптимізації досудового розслідування у формі дізнання, утворює логічну послідовність, взаємозв'язок і взаємозалежність між процесуальними діями в провадженні, тактичними й організаційними заходами.

З огляду на різноманіття визначень тактичної операції, зазначає М. Павлик, єдиним для всіх підходів є наявність у її змісті *тактичних завдань*, які необхідно виконати через проведення комплексу різних заходів [126]. Тактичні операції під час розслідування будь-якого злочину застосовують як засоби виконання проміжних тактичних завдань, обумовлених конкретною слідчою ситуацією, у випадку неможливості здійснити це шляхом проведення одиничних слідчих (розшукових) дій або інших заходів [127, с. 193]. Саме про доцільність виконання завдань з розкриття підроблення проїзних документів шляхом проведення

тактичних операцій, які застосовують у типових слідчих ситуаціях розслідування цих злочинів, зазначає І. В. Смаль [120, с. 44–45].

Завдання під час проведення тактичних операцій у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання можуть бути різними за спрямованістю, залежно від мети та способів вчинення кримінального проступку. Наприклад, відповідні завдання можуть мати своєю метою:

- 1) встановлення способу підроблення документа, механізму злочинної діяльності;
- 2) виявлення матеріалів, устаткування та приладів, за допомогою яких було виготовлено підроблені водійські документи;
- 3) встановлення особи підроблювачів і реалізаторів підроблених водійських документів, місця їх перебування;
- 4) затримання підозрюваних «за гарячими слідами» тощо.

Ці завдання початкового етапу розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання ефективно виконують у межах відповідних тактичних операцій.

У криміналістичних джерелах вчені пропонують різні визначення поняття тактичної операції. Водночас більшість дослідників переконані, що тактична операція – це комплекс, сполучення, група чи система дій та (або) заходів. Зокрема, В. Ю. Шепітько вважає, що тактична операція – це поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування в цій ситуації [128, с. 179]. Дедалі важливішу роль відводять проведенню типових тактичних операцій.

В. М. Шевчук визначає тактичну операцію як криміналістичний комплекс організаційно-тактичної спрямованості, що становить систему процесуальних і непроцесуальних дій та заходів, обумовлених слідчою (судовою) ситуацією та спрямованих на вирішення окремого тактичного завдання під час досудового розслідування і судового провадження [125, с. 233].

На сучасному етапі закономірною є тенденція, пов'язана з типізацією тактичних операцій щодо груп, видів кримінальних правопорушень. Ми встановили, що типові тактичні операції притаманні й досудовому розслідуванню таких кримінальних проступків, як підроблення посвідчень водія, їх збут і використання.

Тактичну операцію під час розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання проводять за єдиним планом під загальним керівництвом дізнавача з метою виконання такого тактичного завдання, яке не може бути виконане проведенням окремої або навіть декількох слідчих (розшукових) дій. Загалом ці завдання зводяться до з'ясування у водія обставин придбання підробленого посвідчення, виявлення особи, яка реалізувала цей документ, встановлення підроблювача водійського документа.

Групова форма проведення тактичних операцій припускає призначення керівника операції, розподіл обов'язків між її учасниками, розроблення планів роботи для кожного з них, вирішення питання про обмін проміжною інформацією й низку інших проблем. Важливим є тактичне забезпечення операції. Для цього визначають загальну стратегію роботи й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, лінію поведінки їх учасників, найдоцільніші правила і прийоми проведення певних процесуальних заходів, прогнозують різні варіанти розвитку ситуації та відповідних реакцій виконавців операції.

До змісту тактичної операції слід віднести структурні елементи: провадження комплексу однойменних або різнойменних процесуальних або непроцесуальних дій (СРД, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження, ревізійних дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів тощо); об'єднаність єдиним планом і єдиним задумом; єдине керівництво слідчого (дізнавача) за проведенням; виконання окремих проміжних завдань, підпорядкованих загальним завданням розслідування; виконання завдань у певній слідчій ситуації [129, с. 10].

До змісту тактичних операцій початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання може бути включено тактичні комбінації, групи процесуальних дій (окремі або в певній послідовності),

здійснювані під час розслідування цього кримінального проступку. Обставиною, яка визначає вид тактичної операції, є наявність оперативної та доказової інформації про факти виготовлення підроблених посвідчень водія, їх збут або використання чи ознаки, що можуть бути підставою для встановлення способу вчинення цього кримінального проступку.

І. В. Смаль виокремлює такі основні види тактичних операцій, які проводять під час розслідування злочинів, пов'язаних із підробленням проїзних квитків: 1. Встановлення способу підроблення документа. 2. Встановлення особи підозрюваного та її затримання. 3. Встановлення всіх співучасників учинення злочину. 4. Встановлення матеріальної шкоди, завданої злочином. 5. Встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, пов'язаного з підробленням проїзних квитків [120, с. 57].

Здійснений аналіз кримінальних проваджень щодо підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання надав можливість виокремити певні тактичні операції початкового етапу розслідування цих кримінальних проступків.

Однією з найпоширеніших тактичних операцій початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання є криміналістичний комплекс з умовною назвою *«Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок»*.

Отже, на початковому етапі розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання виникають ситуації, які обумовлюють проведення тактичної операції, сутністю якої є збирання інформації про обставини кримінального проступку та осіб, причетних до його вчинення. Метою проведення відповідної тактичної операції є забезпечення дізнавача інформацією про конкретного суб'єкта, об'єкт, процес, явища злочинної діяльності й інші обставини виготовлення підробленого посвідчення водія, його збуту та використання. Сутність цієї тактичної операції – забезпечення збирання доказової інформації, яка знаходиться в різних місцях, побудова загальної моделі злочинної діяльності підроблювачів, реалізаторів водійських документів з окремих розрізнених фактів. Під час реалізації криміналістичного комплексу виявляють закономірності таких процесів, як

технології виготовлення документів, функціонування комп'ютерного та поліграфічного обладнання, технологічного процесу виготовлення водійських документів, комп'ютерних ескізів й інших об'єктів злочинної діяльності, функції суб'єктів у злочинній групі.

У тактичній операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» вагомою є роль залученого спеціаліста. Спеціаліст, який бере участь у розслідуванні підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання, може ознайомити дізнавача з типовою технологією виготовлення посвідчень, комп'ютерних ескізів, технологічним процесом друку відповідної продукції, друку за допомогою комп'ютерної техніки, технологією отримання зображень офсетним, електрографічним способом, лазерним гравіюванням на документах з пластиковою основою. Спеціаліст надає дізнавачу консультаційну допомогу, де і які потрібно вилучати порівняльні зразки, зразки пластика чи готової продукції, заготовок водійських посвідчень [130, с. 66]. Водночас, слушно зазначає М. П. Климчук, участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення різного виду документів здебільшого є епізодичною, що свідчить про недооцінювання ролі зазначеного суб'єкта в збиранні та фіксації криміналістично значущої інформації [131, с. 83].

Дізнавач збирає інформацію про осіб, які займаються підробленням посвідчень водія та їх збуту, про способи й засоби вчинення цих кримінальних проступків, слідову картину злочинної діяльності, особливості функціонування злочинних угруповань, типові ситуації та основні напрями дій для їх вирішення, тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів.

Проведення змістовних дій та їх послідовність обумовлені: з'ясованою технологією підроблення та мережею збуту; психологічними особливостями типової особи правопорушника, зокрема складом злочинного угруповання підроблювачів і реалізаторів підроблених документів, схемою злочинної діяльності.

Дізнавач заздалегідь повинен продумати, хто має брати участь у реалізації тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про

кримінальний проступок», прогнозовані її результати й подальше використання зібраної доказової інформації.

Своєчасність та оперативність є найважливішою умовою збирання інформації під час проведення цієї тактичної операції.

Під час підготовки, розроблення та планування тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» слід забезпечити: оперативність в одержанні інформації; таємність збирання відомостей; перевірку зібраних фактів для встановлення їх достовірності й надійності; застосування під час збирання інформації найбільшої кількості тактичних засобів, що створює умови для взаємоперевірки відомостей, які отримують з різних джерел; синтез усіх фактів і джерел відомостей про них у єдиній системі інформації про об'єкт, процес, явище [132].

Під час проведення тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» дізнавач опрацьовує низку процесуальних актів: протоколи оглядів, рапорти поліцейських патрульної поліції, протоколи допитів, тимчасових доступів до речей і документів, тимчасового вилучення майна тощо. До матеріалів кримінального провадження додають письмові документи, складені різними особами, залученими дізнавачем до збирання інформації та її узагальнення. Може постати необхідність у зведеному документі – плані розслідування, у якому має бути викладено загальне уявлення про перебіг і результати тактичної операції, а вся отримана інформація зводилася б до єдиної системи. До плану розслідування можна додавати зведену схему, на якій дізнавач описує загальну структуру сукупності зібраних доказів, викладено всі проведені дії, результати вивчення аналізу зібраної інформації тощо.

Під час тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» відбувається фіксація доказів та їх процесуальних джерел. Зокрема, це обставини про:

час і спосіб кримінального проступку; місця виготовлення, зберігання, збуту підроблених водійських документів (підроблені посвідчення можуть виготовляти в одному місці, залишатися на зберігання перед збутом – в іншому, а реалізовуватися

– у третьому, зокрема «безконтактним шляхом», тому встановленню підлягають усі місця злочинної діяльності);

спосіб виготовлення, збуту й використання підроблених посвідчень водія (за кожним випадком виявлення підробленого документа встановлюють: яким способом його виготовлено, де зберігали, як здійснювали збут саме цього водійського посвідчення, чи наявна в криміналістичних обліках і базах даних МВС інформація про підроблені посвідчення водія, виготовлені аналогічним способом, що збували за схожих умов, яка відмінність підроблених посвідчень від справжніх – на підставі висновку (довідки) спеціаліста чи висновку експерта);

вид, кількість виготовлених, тих, що зберігаються, уже реалізованих посвідчень водія (отримання інформації про такі обставини в поєднанні з викладеними вище даними дає підстави вжити необхідних заходів з метою визначення шкоди, заподіяної державі, швидко спланувати й провести огляд, обшуки, встановити очевидців кримінального проступку, здійснити допити);

умови, що сприяли вибору конкретного способу підроблення, збуту або використання несправжніх посвідчень водія (з метою здійснення криміналістичної профілактики);

мета діяльності правопорушників (підроблення посвідчення водія з метою особистого користування, збуту документа, продажу іншим особам для подальшого збуту ними або для вчинення злочину з використанням підробленого документа, зокрема диверсійних заходів в умовах воєнного стану);

подібність підроблених посвідчень водія зі справжніми (без наявності такої подібності підробки навряд чи зможуть бути реалізовані, однак затримання правопорушників з такими документами може свідчити про певний етап удосконалення їхньої «злочинної майстерності»);

використані для виготовлення підроблених водійських документів знаряддя, матеріали, пристосування (порівняння способу кримінального проступку й використаних матеріалів під час реалізації тактичної операції дає змогу встановити факт вчинення низки кримінально караних діянь тією самою особою або групою осіб, а іноді й конкретного виконавця);

місця та способи одержання матеріалів, обладнання і пристосувань для виготовлення підроблених посвідчень водія (визначивши їх, можна змоделювати механізм кримінального проступку, виявити тих, хто сприяв його вчиненню, встановити корупційні зв'язки);

кількість учасників правопорушення, їх роль у механізмі злочинної діяльності, особистісна характеристика кожного з них (необхідно зібрати інформацію про всіх учасників злочинної діяльності, виявити організаторів злочинного угруповання, осіб, які безпосередньо підроблювали документи, їх збували, використовували);

умови набуття правопорушниками технічних навичок підроблення посвідчень водія;

усі випадки збуту підроблених посвідчень водія конкретними особами.

Під час тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» мають окремо збирати й аналізувати інформацію, спрямовану на виявлення фактів збуту схожих водійських документів, зокрема технічних паспортів на реєстрацію транспортного засобу, що може свідчити про єдине місце їх виготовлення та збуту, причетність до кримінального проступку певної групи осіб; розпочаті за такими фактами кримінальні провадження об'єднують в одне.

Успішна реалізація на початковому етапі тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» створює інформаційне підґрунтя для подальшого етапу розслідування, а також реалізації інших тактичних операцій із встановлення, пошуку та затримання правопорушника, подолання протидії розслідуванню, з'ясування функціональних ролей злочинної групи тощо.

Інша тактична операція, яку проводять на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання, – *«Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів»*. Зміст цієї тактичної операції передбачає такі дії: а) збирання, вивчення та логічне впорядкування первинних фактичних даних про кримінальний проступок; б) виокремлення з наявного інформаційного масиву відомостей, які належать до

окремих елементів механізму підроблення посвідчень водія, обстановки, у якій вчинено кримінальну подію, й осіб правопорушників; в) побудова системи версій про обставини вчиненого; г) використання криміналістичних знань і досвіду розслідування аналогічних справ для побудови моделі механізму відповідного кримінального проступку; д) використання криміналістичної характеристики підроблення документів для «заповнення» невідомих елементів моделі механізму злочинної діяльності підроблювачів посвідчень водія.

Реалізацією тактичної операції «Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів» є проведення затримання, огляду місця події, у деяких випадках – обшуку (особистого обшуку, обшуку транспортного засобу тощо).

Зокрема, огляд місця події, що проводять під час реалізації тактичної операції «Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів», має низку особливостей. По-перше, огляд може проходити не в одному, а в двох або більше місцях. Наприклад, оглядають місце виготовлення підроблених документів, місце їх зберігання, місце збуту. Кожне із зазначених місць зрідка обмежується однією адресою. Виготовлення підроблених водійських документів може бути розпочато з підготовки пластикової основи документа, а далі продовжено в іншому місці, обладнаному відповідною комп'ютерною та поліграфічною технікою – у будинку, на складі, у гаражі, квартирі. Місця збуту підроблених посвідчень водія ще різноманітніші.

Під час проведення огляду місця події виявляють сліди перебування та злочинної діяльності правопорушника, наприклад, його особисті речі, сліди рук і ніг. Правоохоронна практика засвідчує, що кращий результат під час огляду місця події у справах про підроблення посвідчень водія дає участь спеціаліста, передусім експерта. Такий спеціаліст може посприяти у виявленні, вилученні, упакуванні та збереженні всіх предметів і слідів, які мають значення речових доказів [133].

Залежно від обставин розслідуваної справи про підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання важливу інформацію щодо механізму вчинення кримінального проступку можуть дати відповіді на питання дактилоскопічного й

трасологічного характеру: а) чи є на представлених на дослідження предметах сліди рук; б) чи не залишені ці сліди конкретною особою (зазначити прізвище, ім'я, по батькові); в) чи не становили раніше єдине ціле частини документів (зазначити серію, номер посвідчення, прізвище, на кого оформлено тощо), пакувальних матеріалів, наданих на дослідження.

Під час підготовки матеріалів для експертизи якомога повніше збирають відомості про технічний стан устаткування під час виготовлення на ньому досліджуваних водійських документів. Для цього вилучають зразки продукції, виконані в тих самих умовах, що й підроблені посвідчення водія. Щоб ідентифікувати обладнання, на якому виготовляли підроблені документи, експерту надають як вільні, так й експериментальні зразки продукції, виготовленої на цьому апараті. Слід урахувувати, що в процесі експлуатації поліграфічного обладнання окремі вузли й деталі устаткування зношуються, з'являються дефекти носія зображення, змінюється мікроструктура притискного килимка тощо. Під час одержання експериментальних зразків необхідно враховувати цю обставину (щодо давності виготовлення підробленого посвідчення), а в необхідних випадках звертатися за консультацією до спеціаліста. Отже, не слід обмежуватися висновком спеціаліста, доцільно перевіряти справжність вилученого документа комплексно – перевіряючи бази даних, документи, подані для складання екзаменів у сервісні центри МВС тощо.

Під час виконання тактичного завдання, спрямованого на встановлення механізму вчинення підроблення посвідчення водія, дізнавач отримує інформацію про: 1) особу (осіб) та її поведінку (дії) під час кримінального проступку; 2) спосіб вчинення кримінального проступку (підготовка, вчинення та його приховування); 3) предмети злочинного посягання; 4) засоби вчинення правопорушення (знаряддя, матеріали тощо), предмети, використані зі злочинною метою (інструменти для виготовлення знарядь кримінального проступку); 5) обстановку кримінального проступку (середовища), у якому готували, вчиняли підроблення грошей або вживали заходів для його приховання; 6) злочинний результат; 7) обставини, які

сприяли або перешкоджали злочинній діяльності; 8) зв'язки та відношення між діями підроблювачів і злочинним результатом, між учасниками збуту документів.

Тактична операція «Затримання групи підроблювачів водійських документів». Кримінальний процесуальний закон передбачає декілька видів затримання: 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 190, 191 КПК України); 2) законне затримання (ст. 207 КПК України); 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України); 4) затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298-2 КПК України); 5) затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України) [134]. Затримання групи підроблювачів або реалізаторів підроблених посвідчень водія здійснюють на підставі ст. 298-2 КПК України. Порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок, порівняно із затриманням, передбаченим ст. 208 КПК України, має певні відмінності. Водночас аналіз статистичних даних засвідчує, що у практичній діяльності здійснюють затримання особи в порядку, передбаченому ст. 298-2 КПК України, що відображено в інформаційному листі Офісу Генерального прокурора від 18 червня 2021 року № 25/1-111 [135]. За загальним правилом, затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюють не довше як на три години з моменту фактичного затримання. За цей період дізнавач повинен внести відомості про кримінальний проступок до ЄДРД і розпочати досудове розслідування у формі дізнання. До особи (або кожного з групи підроблювачів) можуть бути застосовані запобіжні заходи, передбачені ст. 299 КПК України, а саме затримання особи як тимчасовий запобіжний захід, особисте зобов'язання та особиста порука. Підозрюваному роз'яснюють його обов'язок з'явитися за першим викликом до дізнавача, прокурора або суду [135].

Тактика безпосереднього затримання підозрюваних у вчиненні підроблення водійських документів обумовлена обставинами кримінального правопорушення, характеристикою особи підозрюваних і сформованою ситуацією розслідування.

Перед проведенням операції дізнавач як керівник тактичної операції проводить інструктивну нараду. Після ухвалення рішення про проведення операції

розробляють її тактику, яка охоплює такі етапи: підготовчий, безпосереднього захоплення і заключний.

Дізнавач спільно з іншими членами групи затримання складає план проведення тактичної операції за етапами, тобто передбачає певний комплекс заходів, конкретних дій, кількість сил і засобів, необхідних на кожному етапі операції. Розроблений план у кожному конкретному випадку деталізують й уточнюють, з огляду на особливості ситуації та оперативної обстановки (це дає змогу надалі визначити конкретні напрями й об'єкт зосередження зусиль, провести розрахунок сил і засобів, визначити заходи матеріально-технічного забезпечення операції тощо).

Безпосередня підготовка до проведення тактичної операції «Затримання групи підроблювачів водійських документів» передбачає:

- 1) збір і вивчення інформації про підозрюваних осіб, їх зв'язки та розташування приміщення, де, імовірно, здійснюють безпосереднє підроблення документів;
- 2) визначення місця та часу проведення тактичної операції;
- 3) проведення організаційно-тактичних заходів на місці майбутнього затримання (прихований огляд місця затримання, визначення місць для фіксування відеокамерою дій злочинців, розміщення учасників групи захоплення, виявлення можливих шляхів відходу правопорушників, розміщення груп прикриття і переслідування);
- 4) визначення складу, кількості, завдань учасників операції (скільки осіб необхідно включити в групи захоплення, спостереження та прикриття);
- 5) розроблення варіантів дій учасників оперативної групи для безпосереднього затримання підозрюваних, з огляду на можливі зміни обстановки;
- 6) відпрацювання взаємодії учасників операції в передбачуваних умовах;
- 7) визначення спеціалістів-криміналістів для фіксації перебігу операції відеокамерою;
- 8) підбір технічного оснащення: засобів захисту учасників операції (зброя, бронежилети); автотранспорту; засобів зв'язку між учасниками операції; засобів фіксації злочинних дій правопорушників (відеокамера, спеціальні засоби);
- 9) підготовка готівки або муляжу («кукли»), якщо передбачено купування в

підозрюваних підроблених документів; 10) проведення інструктажу для всіх учасників операції.

В умовах воєнного стану до проведення операції обов'язково з'ясовують кількість злочинців; наявність у них холодної або вогнепальної зброї, вибухових матеріалів; складають схему приміщення, у якому передбачено здійснити затримання; визначають: місця проникнення в приміщення та можливі шляхи відходу правопорушників, місцезнаходження підроблених документів, їх заготовок, відповідного обладнання, сектор обстрілу. Під час затримання озброєних злочинців слід залучати працівників підрозділу спеціального призначення «КОРД».

Планування операції щодо затримання ґрунтується на даних про особистісні й поведінкові особливості правопорушників, результатах вивчення району й конкретного місця передбачуваного затримання. У плані тактичної операції обов'язково зазначають: час і місце її проведення; кількість і характер груп поліцейських та їхню чисельність; способи маскування, форму одягу, види озброєння та спецзасобів; порядок проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, які проводять у процесі затримання підозрюваного (підозрюваних) чи одразу після нього.

Під час розроблення операції щодо затримання злочинців шляхом оперативної закупки підроблених документів важливе значення має її процесуальне оформлення. Гроші за підроблені водійські посвідчення вручають особі для передання підроблювачам-реалізаторам у присутності понятих, які оглядають купюри й засвідчують факт їхнього вручення конкретній особі у відповідному протоколі. Купюри доцільно «помітити» спеціальними речовинами, засобами або зробити їхні ксерокопії.

На етапі безпосереднього захоплення всі працівники, які беруть участь у тактичній операції «Затримання групи підроблювачів водійських документів», зобов'язані прибути на місце операції завчасно й потай, щоб оцінити обстановку, ситуацію, яка складається, і забезпечити належне проведення захоплення (перевірити зв'язок, усунути можливі перешкоди).

Не можна виключати ймовірність опору злочинців під час проведення операції щодо їх затримання. Високою є ймовірність опору під час затримання осіб, які вирізняються стійкою антигромадською спрямованістю, злостивістю, агресивністю, прагненням до насильства, психопатичними рисами характеру, крайніми формами егоїзму, ворожим ставленням до правоохоронної системи. У стресових ситуаціях поведінка підозрюваного також зумовлена його емоційно-вольовими особливостями. Нестриманість, невміння опанувати себе, розв'язність, істеричність, схильність до афектних спалахів – ці риси підозрюваного підвищують ймовірність чинення збройного опору.

За результатами проведеного опитування поліцейських патрульної поліції, на питання про супротив затриманню в разі виявлення підроблених документів «так» відповіли 15,0 % респондентів, а «швидше так, ніж ні» – 19,3 % (додаток А).

Після силового затримання підроблювачів і реалізаторів негайно проводять їх особистий обшук, вилучення підроблених документів, у протоколі процесуальної дії вказують конкретні місця їх виявлення, характерні властивості упакування, видимі ознаки підроблення (кількість, номери, серії документів тощо).

Присутні під час особистого обшуку спеціалісти повинні виявити й зафіксувати сліди рук, мікрооб'єктів, які свідчать про приналежність виявлених предметів кримінального проступку затриманим учасникам. Це надалі ускладнює можливе повідомлення неправдивих показань про те, що вилучені речові докази підкинули працівники поліції.

Під час реалізації тактичної операції «Затримання групи підроблювачів водійських документів», наприклад, під час збуту підроблених водійських документів, невідкладною слідчою (розшуковою) дією є особистий обшук, у процесі якого може бути отримано важливі докази, що свідчать про причетність особи до виготовлення підроблених документів та/або їх збуту й використання. Процесуальні підстави такого особистого обшуку викладено в ч. 6 ст. 298-2 КПК України, відповідно до якої уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК України [135]. Крім цього, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 40-1 КПК

України, дізнавач уповноважений проводити обшук затриманої особи, вилучати знаряддя та засоби вчинення правопорушення, речі й документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, тощо. Положення ч. 7 ст. 223 КПК України вказує на необхідність залучення двох понятих під час проведення такої дії.

Об'єкти, виявлені та вилучені під час особистого обшуку, необхідно сфотографувати за правилами криміналістичної фотозйомки, детально описати в протоколі з вказівкою на місце виявлення, індивідуальні ознаки й подальшим пакуванням. Згідно зі ст. 298-3 КПК України, речі й документи, що є знаряддям та/або засобом учинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей, вилучає уповноважена службова особа Національної поліції (дізнавач) та ін. Вилучення речей і документів під час затримання особи здійснюють за спрощеною процедурою (про це зазначають у протоколі затримання) [136, с. 40–41].

Також дізнавач уповноважений провести огляд документів, водночас слід ураховувати, що на підроблених посвідченнях водія та їхній упаковці можуть бути залишені правопорушниками різні сліди, наприклад, сліди пальців рук. Тому доцільно вчасно вжити заходів для того, щоб ці сліди було виявлено, у належному порядку зафіксовано й вилучено. Водійські документи слід сфотографувати на початку огляду за правилами криміналістичної фотозйомки так, щоб усі реквізити документів були цілком відображені на фотознімках.

Після затримання групи підроблювачів посвідчень водія необхідно без зволікань провести обшуки за місцем проживання, роботи й у деяких інших місцях.

Зокрема, обшук у разі підроблення водійських документів проводять за місцем проживання і роботи підозрюваних, а також у належних їм або їх родичам гаражах, сараях, дачах і замських будинках. Під час обшуку підлягають відшукавню та вилученню предмети, які свідчать про факти виготовлення, зберігання, придбання, переміщення, збуту підроблених посвідчень водія.

Встановлено вимоги до процесуальної форми обшуку, що проводять під час розслідування кримінальних проступків, а саме: наявність визначених підстав (ч. 5

ст. 234 КПК України); ухвала слідчого судді місцевого загального суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, яка винесена на підставі клопотання дізнавача, погодженого з прокурором, або клопотання прокурора, рішення дізнавача або прокурора; пред'явлення ухвали особі, надання їй копії та роз'яснення прав й обов'язків всім присутнім, а також обов'язку видачі предметів і документів, вказати місце, де переховується злочинець; забезпечення присутності не менше ніж двох понятих (ч. 7 ст. 223 КПК України), осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені; недопустимими є дії, що принижують честь і гідність особи (ч. 2 ст. 11 КПК України), а також має бути забезпечено нерозголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України), з огляду на обставини приватного життя осіб, у житлі яких проводять обшук (ст. 15 КПК України); дозволеним є вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу; занесення до протоколу заяв і зауважень обшукуваних, понятих та інших учасників обшуку (ч. 8 ст. 236 КПК України) [136, с. 60–61].

Документування здійснюють протягом усього часу, який передує тактичній операції, у межах її проведення, а також під час ліквідації наслідків, спричинених злочинними діями підозрюваних.

Отже, після затримання правопорушників зусилля дізнавача повинні бути спрямовані на проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, збирання даних, які мають доказове значення. До цього комплексу належать: особистий обшук затриманих; огляд виявлених при них документів, речей, предметів; огляд транспортних засобів затриманих; огляд місця затримання злочинців, передусім якщо спостерігачі вказали на те, що затримувані встигли позбавитися від певних об'єктів; обшук у затриманих за місцем їх постійного й тимчасового проживання, роботи.

На початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, їх збуту та використання доцільно проводити *тактичну операцію «Встановлення і пошук злочинця»*. За результатами вивчення кримінальних проваджень, особи, у яких виявляють підроблені посвідчення водія, не знають індивідуалізаційних даних про

виголювачів підроблених документів. У кримінальних провадженнях за ст. 358 КК України матеріали щодо особи підроблювачів посвідчення водія виокремлюють у самостійне провадження, натомість у справі зазначають про невстановлену особу. Наприклад, 2022 року ОСОБА_1, точної дати й часу не встановлено, перебуваючи за місцем проживання, умисно, через мережу Інтернет відшукав невстановлену особу для виготовлення завідомо підробленого документа, надав цій особі свої фотознімки й анкетні дані для внесення до підробленого документа. Невстановлена особа у невстановлені час і місці виготовила підроблений документ – посвідчення водія серії НОМЕР від 12 серпня 2022 року, у яке внесла фотографію та анкетні дані ОСОБА_1 з категорією «В», переслала ОСОБА_1 за допомогою «Нової пошти», за що останній сплатив 12 100 грн. Виголювача підробленого посвідчення водія не встановлено [137].

Отже, тактична операція «Встановлення і пошук злочинця» у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія та їх збуту є нагальною, такою, що заслуговує детального розроблення з використанням міждисциплінарних підходів.

Діяльність щодо встановлення правопорушника, який вчинив підроблення водійських документів або їх збут, можна розділити на два основні етапи: перший – виявлення зазначеної особи, другий – її викриття. Відомості, що містяться в показаннях потерпілих і свідків, є лише вихідною базою, відправним моментом тактичної операції «Встановлення і пошук злочинця».

Шляхи виявлення правопорушника, який вчинив підроблення документів:

а) за даними, отриманими під час дослідження матеріально фіксованих слідів кримінального проступку й злочинця, документів, що належали підроблювачу, предметів, які загублені, кинуті ним під час затримання, передані на зберігання іншим особам, інших речових об'єктів, з якими він взаємодіяв до, під час і після злочину (наприклад, поліграфічне устаткування, інструменти, комп'ютерну техніку злочинець передав на зберігання знайомим); б) шляхом перевірки конфіденційних даних, які надійшли оперативними каналами; в) за результатами криміналістичного

аналізу місця, часу, мотиву, мети, способу вчинення кримінального проступку й інших обставин.

Потрібно встановити групову приналежність злочинця, якого ще не виявлено. Звідси формується уявлення про те, до якої групи (вікової, статевої, расової, національної, професійної), якої соціальної категорії, прошарку населення входить правопорушник.

Під час реалізації цієї тактичної операції найімовірнішими можуть бути такі версії про особу злочинця:

а) кримінальний проступок вчинений особою (особами), раніше судимими за підроблення документів, цінних паперів, грошей чи схожі злочини;

б) кримінальний проступок вчинений злочинним угрупованням, яке спеціалізується на підробленні документів;

в) кримінальний проступок вчинений одинаком – «любителем».

Якщо в процесі реалізації заходів і дій тактичної операції «Встановлення і пошук злочинця» вдалося встановити особу, яка вчинила підроблення документів, то з моменту виявлення такої особи (осіб) починається новий етап операції. Загальне завдання діяльності на цьому етапі можна сформулювати так: здійснити перевірку версії про можливість вчинення цього діяння конкретною особою і на основі зібраних доказів спростувати або підтвердити її. На початковій стадії цієї діяльності (а її в необхідних випадках здійснюють таємно від запідозреного, який може й не здогадуватися про те, що потрапив у поле уваги слідства) доцільно переконатися в тому, чи міг запідозрений в силу своїх особистісних, фізичних, вікових та інших властивостей, рис і відносин вчинити такий кримінальний проступок. Важливе значення має встановлення, чи володів запідозрений (і його знайомі) тими засобами, які реалізовані задля підроблення водійських документів або їх збуту (комп'ютерною технікою, поліграфічним обладнанням, певними інструментами, практичними навичками та знаннями друкарської справи, певними специфічними для підроблення професійними навичками, транспортними засобами, зв'язками в ТСЦ тощо), чи немає в нього алібі.

Профілювання особи. З метою встановлення та пошуку особи підроблювача водійських документів у межах реалізації цієї тактичної операції слід складати «розшуковий портрет» («профіль злочинця») з використанням матеріальних та ідеальних джерел інформації. Зокрема, інформацію про особу правопорушника можна одержувати за такими напрямками: шляхом дослідження речових доказів; за допомогою даних криміналістичної реєстрації та баз даних МВС; шляхом вивчення архівних кримінальних справ, а також тих, що знаходяться в провадженні, справ про нерозкриті злочини, матеріалів про закриття кримінальних проступків; за допомогою слідчих (розшукових) дій; шляхом використання композиційних портретів, пошукових карт й орієнтувань.

Висновки до розділу 2

1. Виявлення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання відбувається в типових ситуаціях: 1) під час перевірки поліцейськими документів у водіїв транспортних засобів; 2) виявлення підробленого посвідчення водія фахівцями сервісних центрів МВС під час виконання номенклатурної роботи з водійськими документами; 3) під час затримання особи, проведення слідчих (розшукових) дій в інших кримінальних правопорушеннях.

У більшості випадків (84 %) перебіг інформації, необхідної для розкриття кримінального проступку, відбувається за схемою: виявлення використання водієм підробленого посвідчення на право керування автомобілем – встановлення механізму збуту підробленого документа (шляхи отримання документа) – встановлення особи, яка незаконно виготовила посвідчення водія.

Визначено перелік уповноважених осіб, які під час воєнного стану наділені повноваженнями перевіряти документи водіїв транспортних засобів, оглядати транспортний засіб, його вантаж, багаж, речі. Відповідні особи є суб'єктами виявлення підроблених посвідчень водія, і для них криміналістика розробляє

рекомендації щодо правил огляду водійських документів з метою виявлення ознак їх підроблення; відповідний порядок запропоновано в розділі.

2. До обставин, які підлягають встановленню під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, належать: загальний перелік предмета доказування, визначеному в ч. 1 ст. 91 КПК України, і додаткові обставини. Додатковими обставинами, які підлягають встановленню під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, є причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального проступку, а також ті обставини, які встановлюють під час розслідування підроблення електронного посвідчення водія. Крім цього, обставини, які підлягають встановленню під час розслідування кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, класифіковано на групи стосовно доказування підроблення та збуту посвідчень водія; щодо використання цього водійського документа.

Загальні обставини, які підлягають встановленню: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб й інші обставини вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального проступку, форма вини, мотив і мета підроблення посвідчення водія, його збуту й використання; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення [5]. Ці обставини деталізовано щодо доказування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання: 1) чи вчинено кримінальний проступок: чи справді вчинено виготовлення, збут підробленого посвідчення водія, його використання; 2) час, місце й інші обставини кримінального проступку; предмет злочинного посягання; 3) спосіб учинення

кримінального проступку, які механізм, технологія злочинної діяльності, засоби реалізації підробок; 4) заподіяна шкода та розмір процесуальних витрат; розмір спричинених збитків; 5) дані про особу правопорушника; б) наявність співучасників. У процесі розслідування підроблення електронного посвідчення водія дізнавач з'ясовує додаткові обставини.

До обставин, що підлягають встановленню в процесі розслідування *підроблення документа й збуту посвідчення водія*, належать: властивості документа, що став об'єктом підроблення; спосіб виготовлення та/або підроблення документа; спосіб підготовки до підроблення документа; обставини збуту підробленого документа; кількість виготовлених підроблених документів та їх місцезнаходження; сума, на яку було виготовлено підроблені документи, тощо.

Обставинами, що підлягають встановленню в процесі розслідування *використання підробленого посвідчення водія*, є: факт підроблення документа та його властивості; дата, час і місце використання посвідчення; особа, яка використала посвідчення водія; мета використання підробленого водійського документа; наслідки використання підробленого документа тощо.

3. Типові ситуації початкового етапу розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання обумовлені типовими ситуаціями виявлення ознак несправжності водійських документів. Кожній такій ситуації відповідають групи типових слідчих ситуацій та відповідні їм типові версії, а саме:

I. Унаслідок виявлення посвідчення водія з ознаками підроблення під час перевірки документів поліцейськими та виїзду на місце події СОГ виникають такі типові слідчі ситуації:

1.1. Відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа визнає факт підроблення або збуту чи використання підробленого посвідчення водія.

1.2. Відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа не визнає факту підроблення посвідчення водія або його збуту.

1.3. Відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа заперечує свідоме використання несправжнього посвідчення водія.

1.4. Відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа відмовляється давати показання.

Основним напрямом вирішення проблемної ситуації зі встановлення особи, яка виготовила та збула підроблене посвідчення водія, є: опитування (допит) особи, яка виявила (повідомила) про ознаки підроблення у водійському документі; проведення огляду (огляд місця події, огляд документа, огляд транспортного засобу); тимчасовий доступ до речей і документів (камери відеоспостереження); залучення спеціаліста для дослідження вилученого посвідчення водія.

II. Якщо недійсність посвідчення водія встановлюють у підрозділі ГСЦ МВС під час номенклатурних дій із водійським документом (отримання на зберігання, обмін, зміна дозволеної категорії водіння тощо), то виникають такі типові слідчі ситуації:

2.1. Водій заперечує умисне використання ним несправжнього посвідчення на право керування транспортним засобом.

2.2. Особа визнає факт використання підробленого посвідчення водія, надає інформацію щодо джерела отримання цього документа, співучасників кримінального проступку.

Основним напрямом дізнання в цьому випадку є: огляд місця події; одержання пояснення від осіб, які виявили факт кримінального проступку, свідків події; одержання пояснення від власника посвідчення водія; залучення спеціаліста для проведення експертного дослідження посвідчення водія; проведення допиту й інших слідчих (розшукових) дій для збирання доказової інформації.

III. Ситуація виявлення підробленого посвідчення водія під час затримання особи або під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні обумовлює такі типові слідчі ситуації:

3.1. Наявні фактичні дані не містять відомостей про те, що у вчиненні підроблення посвідчень водія та їх збуті брали участь декілька осіб; особа вчинила проступок без співучасників.

3.2. Орган дізнання має відомості про одного підозрюваного у вчиненні групою осіб кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, проте інформації про інших співучасників немає.

3.3. Наявна неповна інформація про співучасників підроблення посвідчень водія та їх збуту.

Основним напрямом вирішення типових слідчих ситуацій є виявлення всіх співучасників кримінального проступку і збирання доказів їх винуватості. Для цього: детально досліджують підроблені посвідчення водія; встановлюють особи, які вчинювали цей кримінальний проступок, з'ясовують кількісний склад групи, проводять необхідні слідчі (розшукові) дії.

4. У типових ситуаціях, що складаються на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, висувають типові версії: 1) затриманим на місці події є особа, яка виготовила підроблені посвідчення водія або їх збувала; 2) підроблювач та/або реалізатор підроблених посвідчень водія затримані, але встигли знищити речові докази; 3) відома особа правопорушника, але він зник з місця події; 4) свідки описують зовнішні ознаки правопорушника, його особу не встановлено; 5) реалізація підроблених посвідчень водія відбувалася безконтактним способом (замовлення документа через інтернет; отримання поштовим сервісом, кур'єром тощо).

Крім цього, версії класифіковано за критеріями: *щодо кількості правопорушників* (кримінальний проступок вчинений одноосібно; кримінальний проступок вчинений групою осіб; діяльність організованої злочинної групи підроблювачів водійських документів); *щодо змісту діяльності співучасників кримінального проступку* (одна особа виготовляла підроблені посвідчення водія, інша особа їх реалізовувала; змова осіб з працівником сервісного центру МВС з метою вчинення кримінального проступку; діяльність злочинної групи підроблювачів водійських документів з корумпованими зв'язками в правоохоронних органах); *залежно від місцезнаходження знарядь підроблення посвідчення водія* (виготовлення підроблених документів відбувалося за місцем проживання правопорушника; підроблені посвідчення водія виготовляли за місцем

роботи правопорушника; виготовлення підроблених водійських документів здійснювали в гаражі, на складі або в інших підсобних приміщеннях; підроблені посвідчення водія виготовляли в родичів, друзів, знайомих, партнерів у бізнесі правопорушника).

5. Оптимізація діяльності дізнавача щодо розслідування кримінальних проступків передбачає розроблення та використання типових тактичних операцій як найефективніших криміналістичних комплексів процесуальних дій, оперативно-розшукових та інших заходів стосовно визначення напряму розслідування в типових слідчих ситуаціях, зокрема тих, що складаються на початковому етапі. Проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання забезпечує швидке розкриття всього механізму злочинної діяльності: виготовлення підробленого водійського документа – його збут – використання водієм несправжнього документа.

На початковому етапі розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання проводять типові тактичні операції: «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок», «Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів», «Затримання групи підроблювачів водійських документів», «Встановлення і пошук злочинця». Відповідно до типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування, проведення певної тактичної операції надає організаційно-методичну допомогу дізнавачу в обранні правильного напряму розслідування та виконанні різних тактичних завдань у справі про підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання.

Зокрема, успішна реалізація на початковому етапі тактичної операції «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок» створює інформаційне підґрунтя для подальшого етапу розслідування, а також сприяє реалізації інших тактичних операцій зі встановлення, пошуку й затримання правопорушника, подолання протидії розслідуванню, з'ясування функціональних ролей злочинної групи тощо. Під час проведення тактичної операції «Встановлення і пошук злочинця» важливим є встановлення того, чи

володів запідозрений (і його знайомі) засобами й можливостями, які реалізовані під час вчинення злочину (поліграфічним обладнанням, копіювально-розмножувальними пристроями, комп'ютерною технікою тощо).

В умовах воєнного стану проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту і використання зобов'язує дізнавача попередньо з'ясувати: кількість правопорушників, щодо яких планують операцію; наявність у них холодної або вогнепальної зброї, вибухових матеріалів; за необхідності складання плану-схеми, у якій визначають: місця проникнення в приміщення, шляхи відходу правопорушників, місцезнаходження окремих об'єктів, зокрема вибухонебезпечних матеріалів, сектору можливого обстрілу з приміщення. Під час затримання озброєних злочинців до тактичної операції задіюють працівників підрозділу спеціального призначення «КОРД».

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ, ЙОГО ЗБУТУ Й ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Проведення огляду під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану правоохоронці, які несуть службу на блокпостах, зокрема в складі СОГ, здійснюють патрулювання автомобільних шляхів, перевіряють вантажі й осіб, які переміщуються територією України [95], мають своєчасно виявляти документи з ознаками підроблення, якісно проводити першочергові слідчі (розшукові) дії за виявленим фактом підроблення водійських документів. В умовах воєнного стану заходи з контролю в'їзду/виїзду переміщення транспортних засобів й осіб передбачають:

1) на блокпостах: перевірку документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи; перевірку документів, необхідних для здійснення перевезення вантажу (документів на транспортний засіб, документів на вантаж, дорожнього листа тощо); проведення огляду транспортного засобу та вантажу (товару) щодо відповідності документам на вантаж (товар); затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів;

2) поза межами блокпостів: затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів [138].

Типовими місцями, де здійснюють огляд документів водіїв транспортних засобів, є блокпости, а також визначені місця на території, де встановлено особливий режим, у зв'язку з веденням бойових дій.

Блокпост – це посилений контрольно-пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюють на вході/виході (в'їзді/виїзді) на територію/з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовують місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу й вантажів, позиції вогневих засобів і бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань і правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану [138].

На блокпосту несе службу визначений склад уповноважених осіб. Уповноважені особи мають право зупиняти транспортні засоби під час проїзду через блокпости та контрольні пункти в'їзду/виїзду [101]. Правоохоронці перевіряють документи осіб, зокрема водіїв транспортних засобів, оглядають речі, транспортні засоби, багаж і вантаж. Посилену увагу зосереджують на огляді та вивченні документів.

За наявності сумнівів щодо особи, її документів, зокрема посвідчення водія, поліцейський або інша уповноважена особа може застосовувати технічні прилади й технічні засоби, що мають функції фото-, аудіо- та відеофіксації. Може бути проведено поверхневу перевірку речей, транспортних засобів, багажу й вантажу. Під час проведення такої перевірки оглядають багажник і салон транспортного засобу [101].

Особливості проведення огляду в умовах воєнного стану під час перевірки документів у водіїв, у разі виявлення посвідчення з ознаками підроблення, проведення слідчого огляду у зв'язку з фактом збуту або використання підробленого водійського документа полягають у правових підставах, суб'єктах цієї процесуальної дії (розширене коло уповноважених осіб), можливостях застосування технічних засобів (спеціальних і техніко-криміналістичних), місцях проведення

(переважно блокпости, а також контрольні пункти в'їзду/виїзду), складі залучених спеціалістів і вжитті безпекових заходів.

Першочерговою процесуальною дією, яку проводять за фактом виявлення ознак підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, є слідчий огляд, передбачений ст. 237 КПК України. У ч. 1 ст. 237 КПК України до видів цієї слідчої дії віднесено огляд документів [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведено огляд місця події (відомості вносять невідкладно після завершення огляду). В умовах воєнного стану особа, яка проводить огляд, має право складати протокол як під час проведення процесуальної дії, так і після її закінчення (не пізніше ніж за 72 год у випадках, коли можливості складання процесуальних документів на місці події немає) із зазначенням у змісті протоколу використаних (доступних) технічних засобів фіксації (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України) [5].

Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання до об'єктів, що підлягають огляду, належать:

– приміщення або ділянки місцевості (квартира, будинок, офіс, гаражне приміщення, цех підприємства тощо), де виробляли та зберігали підроблені водійські документи;

– місця збуту чи виявлення підроблених посвідчень водія (торговельно-розважальні заклади, ринки, малолюдна місцевість тощо);

– предмети злочину (підроблені посвідчення водія, їх заготовки, витратні матеріали, що використовували для їх виготовлення (папір, барвники, хімічні реагенти тощо), комп'ютерна та копіювально-друкарська техніка, кліше (матриці) тощо);

– транспорт, який експлуатували підроблювачі, реалізатори підроблених посвідчень або водій, який придбав несправжній документ на право керування транспортним засобом [91, с. 32–33].

У місцях проведення активних бойових дій, на прифронтовій або деокупованій території підготовка та виїзд до місця події, а також його проведення

з подальшою фіксацією результатів мають певну специфіку. По-перше, це вжиття заходів щодо особистої безпеки членів СОГ; по-друге, урахування зменшення кількості цивільного населення в цих районах, що впливає на пошук очевидців, понятих; по-третє, значна віддаленість установ, які можуть бути задіяні в досудовому розслідуванні (експерти, пожежні, аварійно-рятувальні служби). Також можлива активна протидія проведенню огляду з боку незацікавлених осіб [139, с. 168].

Не менш важливою є проблема роботи правоохоронних органів на територіях проведення активних бойових дій, пов'язана з реальною небезпекою для життя та здоров'я працівників поліції через постійні артилерійські обстріли, ракетні й авіаційні удари [140].

Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути серед іншого отримано висновок спеціаліста; вилучено знаряддя та засоби вчинення кримінального проступку, речі й документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлено під час затримання особи, особистого огляду чи огляду речей [5].

Законом України від 9 жовтня 2024 року № 4009-IX було внесено зміни до КПК України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні [141]. Тепер спеціаліст може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки й *інші документи* під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Довідки, висновки й інші документи спеціалістів віднесені до документів, спеціально створених з метою збереження інформації матеріальних об'єктів, які містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, *що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюють під час кримінального провадження* (ст. 99 КПК України) [5].

Ці положення кримінального процесуального законодавства надають правові підстави уповноваженим особам оглядати, вилучати посвідчення водія з ознаками підроблення; готувати й надавати висновок, довідку або інший документ спеціаліста щодо ознак підроблення водійського документа, використовувати його в

доказуванні. Під час огляду, відповідно до ст. 237 КПК України, дозволено вилучати речі й документи, які мають значення для кримінального провадження.

До складу СОГ за необхідності проведення огляду в районі активних бойових дій, прифронтовій або деокупованій території за фактом вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, залучають додаткових спеціалістів: вибухотехнічної служби (проводять заходи з розмінування та перевірки на вибухобезпечність місця (об'єкта) огляду; спеціалістів з питань озброєння; саперів Збройних Сил України; працівників ДСНС; кінологів зі службово-пошуковими собаками; військових (місцевого провідника) та ін. [139, с. 170].

Під час проведення огляду місця події виявляють сліди перебування та злочинної діяльності підозрюваного, наприклад, його речі, сліди рук і ніг, наслідки застосування матеріалів та пристроїв, за допомогою яких було виготовлено підроблені водійські документи. Відповідно до результатів аналізу практики, найкращий результат під час огляду й обшуку забезпечують завдяки участі спеціаліста-криміналіста, який володіє знаннями з техніко-криміналістичного дослідження документів. Такий криміналіст надає кваліфіковане сприяння у виявленні, вилученні, пакуванні та збереженні всіх предметів і слідів, що мають значення для кримінального провадження, отримавши статус речових доказів. Важливу роль у фіксуванні воєнних злочинів, слушно зазначає В. В. Тимошко, відіграють спеціалісти-криміналісти, яких залучають до проведення окремих процесуальних дій під час досудового розслідування зазначених правопорушень. Наприклад, спеціалісти-криміналісти: залучені як оператори сучасних БПЛА, що є одним з пріоритетних напрямів фіксації зруйнованих житлових будинків й об'єктів критичної інфраструктури; створюють детальні 3D моделі об'єктів й обставин, унаслідок учинених рф воєнних злочинів [142, с. 334].

Під час огляду місця події у зв'язку з виявленням ознак підроблення водійського посвідчення проводять *огляд цього документа*. До такого огляду залучають двох незаінтересованих осіб як понятих [95].

Огляд документів – це слідча (розшукова) дія, яку проводить слідчий (дознавач) на підставі та з дотриманням норм КПК України, що полягає у вивченні

документів за допомогою необхідних прийомів і засобів з метою виявлення та фіксації їх загальних даних, а також ознак й особливостей, що можуть свідчити про факти злочинної діяльності та обставини, що мають значення для кримінального провадження. Огляд водійських посвідчень має на меті безпосереднє вивчення (сприйняття) документів, фіксацію відповідних ознак і, за наявності підстав, вилучення їх як речових доказів у кримінальному провадженні про підроблення, збут або використання цих підроблених документів [95].

Під час огляду посвідчення водія дізнавач повинен володіти інформацією про захисні елементи документа й сучасні способи підроблення відповідних об'єктів. Тому, крім загального уявлення про способи виготовлення підроблених посвідчень водія, дізнавачі повинні мати уявлення про способи захисту, які застосовують під час виготовлення справжніх водійських документів.

Головними завданнями огляду документів [120, с. 92–94], зокрема посвідчення водія з ознаками підроблення, є:

1. Вивчення змісту документа. Насамперед з'ясовують змістові дані у водійському посвідченні, ким воно видане, які реквізити наявні в документі, його зовнішній вигляд. Після виконання цих завдань здійснюють подальший огляд і дослідження документа.

2. Встановлення ознак й особливостей документа, що можуть свідчити про факти злочинної діяльності: виявлення ознак підробки; з'ясування належності посвідчення водія із зазначеними реквізитами іншій особі; встановлення, що таке посвідчення ніколи не видавали уповноважені підрозділи МВС, тобто документ містить повні неправдиві відомості, тощо. Для виконання цього завдання вивчають зміст і форму документа; матеріали документа, тексти тощо. Доречно провести стисле розвідувальне опитування водія щодо даних, зазначених у посвідченні про право керування транспортними засобами.

3. Письмове описання ознак водійського документа, що може набути статус речового доказу. Посвідчення водія слід описувати в протоколі так, щоб виключити сумніви в тому, що виявлений та залучений до протоколу саме цей документ і саме в певному стані із зафіксованими зовнішніми властивостями й ознаками. У

протоколи повинні бути описані ознаки, що належно індивідуалізують документ. Забезпечують деталізацію ознак підроблення посвідчення водія.

4. Виявлення ознак, що сприяють розшуку виконавця підробленого документа або засобів виготовлення цього посвідчення, для подальшого встановлення та ідентифікації підроблювача [95].

Отже, суб'єктами огляду посвідчення водія є поліцейські патрульної поліції, дізнавачі та слідчі НПУ, члени СОГ. Водночас в умовах дії воєнного стану оглядати посвідчення водія під час перевірки документів мають повноваження уповноважені особи Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Державної митної служби України, Збройних Сил України [101].

Серед усіх видів слідчих (розшукових) дій у більшості випадків залучення спеціаліста-криміналіста відбувається до проведення огляду місця події. Це пов'язано зі складністю роботи на місці події та необхідністю кваліфіковано зібрати максимальну кількість речових доказів, які залишилися після вчинення злочинів, які досліджують [143, с. 352]. Залучення працівника експертно-криміналістичних підрозділів, зазначають Г. І. Піщенко та В. С. Мацишин, є необхідною умовою передусім для того, щоб отримати найкращий результат під час огляду місця події, оскільки експерт-криміналіст може кваліфіковано сприяти вилученню, а згодом й упакуванню та збереженню всіх предметів і слідів, що мають значення речових доказів, а також провести попереднє криміналістичне дослідження фальшивих грошових знаків або цінних паперів і достовірно визначити спосіб підроблення [124].

Спеціаліст-криміналіст зі складу СОГ може допомогти дізнавачу в застосуванні засобів криміналістичної техніки, привернути його увагу до ознак, що свідчать про можливе підроблення посвідчення водія, а в низці випадків уже в процесі огляду виявити в документі факти, які можуть стати доказами в подальшому розслідуванні. Зокрема, огляд проводять за участю спеціаліста, оскільки під час опису документа та його ознак необхідним є знання специфічних термінів.

Отже, огляд водійського посвідчення з виявленими ознаками підроблення може здійснювати спеціаліст-криміналіст НПУ. На місці події спеціаліст-криміналіст здійснює попереднє дослідження документа, його експрес-аналіз. Відповідно до наказу МВС України від 7 липня 2017 року № 575, яким затверджено Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, спеціаліст-криміналіст: надає консультації слідчому (дізнавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (*без надання письмового висновку*), привертає увагу слідчого до фактичних даних, що мають значення для розслідування; відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду тощо [144].

Експрес-аналіз або попереднє дослідження може бути визначене як дослідження, що має експресний характер, не призводить до будь-якого пошкодження сліду (об'єкта-слідоносія), орієнтоване на отримання інформації про механізм та умови вчинення злочину, особливості й навички злочинця, знаряддя злочину, об'єкти слідоутворення, особу злочинця тощо [145, с. 468–469]. Про результати попереднього дослідження посвідчення водія спеціаліст усно повідомляє учасників огляду. Оскільки ці результати мають значення для подальшого розслідування кримінального проступку, зазначають С. В. Томин і О. А. Лишак, *їх необхідно оформлювати у вигляді довідки. Саме письмова довідка спеціаліста є документом, який дає змогу дізнавачу висунути версії щодо окремих елементів криміналістичної характеристики кримінального проступку, а також здійснити подальший пошук відповідних слідів й об'єктів. У довідці відображають результати попереднього дослідження (експрес-аналізу) слідів (об'єктів) на місці події* [145, с. 469].

Ми поділяємо таку думку науковців і вважаємо, що положення наказу МВС України від 7 липня 2017 року № 575 про те, що спеціаліст-криміналіст під час проведення експрес-аналізу не надає письмовий висновок, є застарілим, таким, що не відповідає змінам у кримінальному процесуальному законодавстві [146],

внесеним відповідним Законом України (щодо спрощеного досудового розслідування – запровадження дізнання) [141; 147].

Під час огляду документів виявлення і вивчення їх особливостей та ознак проводять шляхом спостереження, тобто зорового сприйняття. У звичайних умовах під час спостереження «неозброєним оком» неможливо розрізнити дрібні й найдрібніші деталі (наприклад штрихи), знайти незначні розбіжності в кольоровій гамі тощо. У низці випадків подібні ознаки свідчать про підроблення або інші важливі особливості посвідчення водія. Для їх виявлення необхідно використовувати належні науково-технічні засоби та прийоми, розроблені криміналістикою [148; 149]. Наприклад, під час огляду документа необхідно використовувати лупу, за допомогою якої можна виявити певні ознаки підробки, наприклад, сліди імітації водяних знаків, порушення поверхні документа, цілісності малюнка захисної сітки, сліди підклеювання цифр, букв тощо.

Під час проведення огляду посвідчення водія з ознаками підроблення можуть використовувати такі техніко-криміналістичні засоби (додатки А, Б): освітлювальні прилади (ліхтарик, лампа тощо); спеціальні засоби криміналістичної техніки, що містяться в слідчій валізі (світлофільтри, лупа, ультрафіолетовий освітлювач, інфрачервоний перетворювач тощо); засоби вимірювання та порівняння (штангенциркуль, лінійка, мікромметр, вимірювальна лупа тощо); пакувальні матеріали (експертні пакети, паперові конверти) [150].

Під час огляду можуть оглядати речі водія, за наявності достатніх підстав – й інших осіб (пасажирів автомобіля, затриманих співучасників кримінального проступку тощо). Під час проведення такого огляду дозволеним є вилучення лише речей, які мають значення для кримінального провадження, і речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі підлягають негайному огляду й опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд на місці здійснити неможливо або огляд пов'язаний з ускладненнями, їх тимчасово опечатують і зберігають у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд й опечатування [136, с. 65].

Під час огляду комп'ютерної техніки (комп'ютерних даних) оглядають електронні документи, комп'ютерні й інші інформаційні системи.

Системний блок здебільшого підлягає вилученню, накладають арешт на локальну обчислювальну мережу й призначають комп'ютерно-технічну експертизу, відбувається «дзеркальне» копіювання всієї інформації на стендовий комп'ютер, оригінальний вінчестер опечатують для огляду в суді. Така діяльність майже неможлива без залучення спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій.

У протоколі огляду комп'ютерної техніки повинні бути відображені такі відомості:

- загальні відомості про місце події (відкрита місцевість, приміщення, транспортний засіб);

- інформація про навколишнє середовище й довколишні предмети;

- результати попереднього огляду посвідчення водія з ознаками підроблення та відповідних заготовок;

- результати огляду комп'ютерної техніки, за допомогою якої виготовляли підроблені документи, а саме: а) тип, марка, конфігурація, заводський та інвентарний номери системного блока, монітора, засобів копіювально-розмножувальної техніки; б) положення перемикачів пристроїв, стан кабельних з'єднань, наявність спеціальних знаків, пломб і наклейок на момент огляду; в) інформація про запущені програми та додатки на моніторі й світлових сигналах на різних індикаторах і табло; г) механічні пошкодження; д) спосіб з'єднання комп'ютера з мережею тощо;

- результати огляду інших пристроїв та устаткування (магнітні носії, пресформи, кліше, хімічне обладнання тощо).

Крім цього, посвідчення водія з ознаками підроблення має бути докладно описано в протоколі огляду. Водійське посвідчення фотографують з обох сторін, а потім долучають до матеріалів кримінального провадження. Дізнавачу необхідно зважати на те, що огляд не замінює попереднього дослідження посвідчення водія.

Пропонуємо враховувати правила поведіння під час огляду, дослідження, вилучення та пакування посвідчення водія з ознаками підроблення. Документи

необхідно оберегати від впливу прямих сонячних променів, вологи, високої температури. На них не можна робити будь-які позначки, обведення, підкреслення. Над документами не слід проводити експерименти (роз'єднувати складники, склеювати їх, піддавати впливу хімічних реактивів тощо) [151, с. 98]. Документи, зокрема посвідчення водія, що підлягають експертному дослідженню, упаковують в окремі паперові конверти (або експертні пакети), які опечатують. Під час складання процесуальних документів щодо факту виявлення ознак підроблення посвідчення водія та його вилучення необхідно зазначати найменування документа, його номер, орган і дату видачі. Для індивідуалізації об'єкта дослідження потрібно описати зміст виявленої ознаки підроблення: знак, літера, цифра, слово, рядок у посвідченні (або певне розміщення) [151, с. 98].

Якщо підроблені посвідчення водія збували в сервісних центрах, закладах торгівлі, АЗС, біля інших установ та в місцях, де здійснюють відеонагляд, то необхідно також вилучати цей відеоматеріал для подальшого дослідження. Для цього здійснюють тимчасовий доступ до речей і документів, зокрема записів відеоспостереження. Під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК, здійснюють на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури [152]. Крім цього, необхідно враховувати, що огляду підлягає також прилегла до приміщення територія, на якій можуть бути виявлені сліди взуття злочинця, сліди транспортних засобів, різноманітні предмети тощо.

Під час огляду місця, де виготовляли підроблений документ (бланк), застосовують загальновизнані тактичні прийоми його проведення. Увагу зосереджують на приладді, за допомогою якого створювали підроблений предмет, місці їх зберігання, збуту; бажаною є консультація спеціаліста щодо характерних ознак підробки, використаних засобів [153, с. 126].

Водночас слід зважати на небезпеку для членів СОГ, які проводять огляд в умовах бойових дій, на прифронтовій або деокупованій території. Обстановку місця кримінального правопорушення фіксують на технічні носії, швидко записують до

чернетки з подальшим занесенням до протоколу огляду місця події, який заповнюють поза межами небезпечної зони [154].

Фіксацію перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій здійснюють доступними технічними засобами (наприклад, фото-, аудіо-, відео фіксація). Причому обов'язкове виготовлення не тільки оригіналу примірника технічного носія інформації зафіксованої процесуальної дії, а й резервних копій. Оригінальні примірники зберігають у матеріалах кримінального провадження, резервні копії окремо [155, с. 361].

До рекомендацій фіксування результатів огляду місця події в умовах небезпечних факторів, обумовлених обстановкою, пов'язаною з воєнним станом, відносять складання протоколу в небезпечних умовах з використанням матеріалів фото-, відеозапису, планів-схем, чернеток і нотаток, зокрема з використанням диктофонів, засобів, які дають змогу здійснювати аудіо- й відеокоментування проведення слідчої (розшукової) дії («відеоакустична чернетка») безпосередньо на місці події. Під час проведення огляду місця події в умовах бойової обстановки, а також поєднаному з аварійно-пошуковими та аварійно-рятувальними роботами, необхідно пересуватися до небезпечної зони, де якомога швидше фіксують обстановку, виконують відповідні заміри, фіксують місце виявлення та розміщення трупа, вилучення речових доказів тощо. Обстановку слід фіксувати на технічні носії, а також записувати до чернеток з подальшим занесенням до протоколу огляду місця події, який доцільно складати поза межами небезпечної зони [156, с. 296–297].

Новим обов'язком дізнавача (й іншого суб'єкта розслідування) є необхідність збереження копій матеріалів кримінального провадження, досудове розслідування в яких здійснюють в умовах воєнного стану, в електронній формі. До таких матеріалів належать і протоколи СРД, у яких зафіксовано їх перебіг і результати, обставини, що мають значення для кримінального провадження, з використанням кваліфікованого електронного підпису [157, с. 58].

3.2. Призначення і проведення судових експертиз під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану

У зв'язку з тривалою дією воєнного стану на території України відбулися зміни в порядку проведення судової експертизи, визначеному кримінальним процесуальним законодавством. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, пов'язаних із необхідністю отримання зразків для проведення експертизи, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором [158, с. 129].

У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи їх відбирає сторона кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснює суд або за його дорученням залучений спеціаліст. Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлено на підставі положень про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160–166 КПК України). Відбирання біологічних зразків в особи здійснюють за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядають у порядку, передбаченому ст. 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, дізнавачу, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [5].

У досліджуваній категорії кримінальних проступків призначення та проведення експертизи залежить від способу підроблення, використання певних засобів правопорушниками. Під час проведення експертного дослідження посвідчень водія складають такі документи: доручення (постанову) про отримання висновку спеціаліста, висновок спеціаліста, протокол ознайомлення з висновком спеціаліста, постанову про призначення експертизи, висновок експерта [136, с. 73].

У кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут або використання експертизу проводить експерт за зверненням дізнавача (можливо – і захисника) або за дорученням слідчого судді чи суду. Такі випадки виникають, коли підозрювана особа не згодна з висновком спеціаліста і звертається до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи (ч. 2 ст. 298-4 КПК України). Експерт також може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках відмови дізнавача або прокурора в задоволенні клопотання про залучення експерта. Дізнавач повинен поставити перед експертом питання щодо з'ясування не лише відомостей ідентифікаційного змісту, а й діагностичних даних про спосіб підроблення документа, навички виконавця, вид шрифту, набір (для бланків) тощо.

Важливою особливістю здійснення дізнання є можливість отримання висновку спеціаліста до внесення відомостей до ЄРДР [5]. Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду, а також для надання довідок, висновків й інших документів у випадках, передбачених п. 7, 8, 9 частини четвертої цієї статті (надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, зокрема у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України; надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою ст. 245-1 цього Кодексу; надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів) [5].

Дізнавачу, який розслідує підроблення посвідчення водія, його збут і використання, слід урахувати, що, відповідно до ст. 300 КПК України, він

уповноважений отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта [136, с. 73]. Водночас на практиці склалася ситуація, коли дізнавач залучає спеціаліста для отримання від нього висновку шляхом надіслання відповідного листа керівнику територіального НДЕКЦ. За наявності ствердної відповіді у висновку спеціаліста про наявність ознак підроблення в досліджуваному посвідченні водія дізнавач призначає судову експертизу в цей самий НДЕКЦ.

Дослідження підроблених документів спрямоване на виконання таких загальних завдань: діагностичних: встановлення обставин виготовлення документа або його фрагментів, встановлення наявності змін у документі та обставин їх виникнення, виявлення первинного змісту документа, який було змінено; класифікаційних: встановлення належності технічних засобів, пристроїв, матеріалів до певних класифікаційних груп; ідентифікаційних: ототожнення технічних засобів, пристроїв, матеріалів; тому таке дослідження поділяють на технічне і змістове [72, с. 9].

Під час підготовки до проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збут і використання пропонуємо дізнавачу дотримуватися таких криміналістичних рекомендацій:

1. Під час підготовки та призначення судових експертиз, отримання зразків для порівняльного дослідження слід звертатися за консультаційною допомогою до спеціалістів (криміналістів, поліграфістів, хіміків та інших), що дасть змогу уникнути суттєвих недоліків і помилок, які часто трапляються в практиці розслідування підроблення документів під час відбору зразків, пакуванні матеріалів для транспортування, визначення завдань експертизи та формулюванні запитань.

2. Під час вибору упаковки необхідно прагнути до того, щоб вона забезпечувала збереженість розміщених у ній об'єктів і незмінність їх ознак. Для направлення на експертизу об'єкти повинні бути упаковані окремо один від одного, краще в поліетиленові експертні пакети. Пакування проводять так, щоб під час пересилання виключити пошкодження мікрорельєфу поверхні об'єктів. До проведення експертного дослідження з ними не повинні проводити жодних

маніпуляцій (розгляджування, перевірка на предмет злому тощо), на них не можна робити жодних поміток.

3. Зразки рідких речовин (фарба, клей тощо) слід ретельно упаковувати, запобігаючи їх змішуванню, витіканню чи пошкодженню. Зразки (папір, пластик, фарба, клеї тощо) необхідно оберігати від впливу прямих сонячних променів, вологи, високої та низької температури.

4. Матеріали підроблених документів направляють на експертизу з метою ідентифікації технологічних знарядь підроблювачів у тому вигляді, у якому їх виявлено.

5. Для встановлення групової належності підроблених водійських документів із фарбами, клеєм, пластиком, вилученими в підроблювачів, на експертизу слід направляти або всі виявлені матеріали (речовини), або їх певну частину – пробу. Пробу беруть у випадках, якщо матеріали мають велику вагу або об'єм й однорідні (місткості з однаковою фарбою, великий злиток металу).

6. Апарати, пристосування, обладнання, як правило, на експертизи не направляються. Вони використовуються для отримання порівняльних матеріалів.

7. Дізнавач, який направляє на експертизу речові докази, повинен перед експертом ставити запитання про тотожність знарядь за слідами на підроблених водійських документах, а не обмежуватися встановленням групової належності пластика й фарбників та аналогічних матеріалів, вилучених у підозрюваного.

8. Під час підготовки матеріалів для проведення експертизи водійських документів, виготовлених на комп'ютерному обладнанні, необхідно з вичерпною повнотою зібрати відомості про технічний стан обладнання в період виготовлення на ньому досліджуваних документів. Щоб ідентифікувати конкретний апарат, у розпорядження експерта завжди потрібно надати як вільні, так й експериментальні зразки.

9. У необхідних випадках під час призначення експертиз експерту можуть направляти протоколи вилучення порівняльних зразків, протоколи вилучення речових доказів, плани, схеми, замальовки. За наявності в кримінальних провадженнях відомостей про факти, які належать до предмета експертизи, їх

рекомендують надати експерту. Це можуть бути: а) дані, отримані в процесі допиту осіб стосовно обставин виготовлення посвідчень водія (надають у вигляді копії фрагмента протоколу, або у вигляді записів в описовій частині постанови про призначення експертизи, або у вигляді довідки); б) результати слідчого експерименту з перевірки можливості виготовлення підробки підозрюваним (подають копію протоколу з доданими до нього кресленнями, фотознімками, відеофонограмою, виготовленими в процесі експерименту).

Використовуючи дані *криміналістичних досліджень матеріалів, речовин і виробів*, а також інженерно-технічні знання щодо обладнання та технологій, застосовані підроблювачем під час виготовлення документів, складають перелік таких матеріалів, металів, пластика, барвників, технологічних процесів, поліграфічного друку й обладнання.

Найпоширенішою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є проведення *судової технічної експертизи документів* (СТЕД). Судово-технічна експертиза документів належить до класу криміналістичних експертиз. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», таке дослідження можуть проводити лише в державних спеціалізованих установах, а саме: експертних установах Експертної служби МВС, СБУ, Державної прикордонної служби, Мін'юсту [159].

Технічна експертиза документів передбачає встановлення способу виготовлення документів, наявності в них змін і способу їх внесення, ідентифікації знарядь та матеріалів, які використовували для виготовлення документів чи внесення змін тощо. Серед об'єктів цієї експертизи, зазначає Л. С. Тальянчук, важливе місце посідають документи на полімерній основі – полікарбонаті. Такими документами є свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів, посвідчення водія, що почали виготовляти з 2005 року, службові посвідчення та перепустки тощо [160, с. 231].

Крім цього, аналіз статистичних даних Експертної служби МВС України свідчить про те, що з кожним роком показник виявлення підроблених документів на полімерній основі збільшується. Значну кількість таких документів становлять

свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів. 2014 року на дослідження до Вінницького НДЕКЦ МВС було надано 132 свідоцтва, з яких 54 підроблено; 2015 року зареєстровано 140 таких документів – 72 підроблених; 2016 року із 74 зареєстрованих – 70 підроблені; 2017 року зі 102 документів – 52 визнані підробленими; 2018 року надано 93, з них 43 не відповідають зразкам [160, с. 231]. Щодо спорідненого документа, який має такі самі розмірні характеристики, як водійське посвідчення, і виготовляється на основі полікарбонату, то протягом 2018 року фахівці Харківського НДЕКЦ МВС України виконали 43 експертизи, об'єктами досліджень яких були свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів, з яких 18 визнано підробленими [24, с. 232].

Посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів, слушно зазначає І. Ю. Репешко, найчастіше направляють на дослідження судовим експертам. Це обумовлено різноманітністю видів зразків документів, які знаходяться в обігу, що спричиняє певні складнощі під час дослідження таких документів, зокрема з метою встановлення факту їх підроблення [161, с. 361].

Засобами захисту від підробки можуть бути спеціальні матеріали, технології та елементи захисту (здатність паперу або фарби флюоресціювати в УФ-променях; наявність водяних знаків, захисних стрічок, волокон; використання комбінованого способу друкування зображень; захисні сітки, гільйоширні візерунки, голографічні зображення, захисна плівка, мікротексти, мікроштрихові зображення тощо). Наприклад, бланк посвідчення водія, виготовленого в Україні після 2014 року, відтворюють способом офсетного, ірисового і трафаретного друку; створений з використанням спеціальних захисних фонових сіток з різною геометрією малюнку. Текст з обох боків бланка посвідчення друкують фарбою чорного кольору, що стає невидимою під дією інфрачервоного проміння. У верхній частині бланка міститься лінія мікротексту з написом «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ» різними мовами тощо [58, с. 45–46]. Крім цього, мініатюрне зображення карти України виконано оптико-перемінною фарбою (Optically Variable Ink (OVI)), що змінює колір під різними кутами.

Для виготовлення документів зі спеціальними засобами захисту злочинці підробляють чи імітують справжні захисні елементи. Оскільки це пов'язано зі значними технічними складнощами, захисні елементи під час підроблення виготовляють спрощеними способами. Для відтворення текстів, візерунків, розеток та інших зображень найчастіше застосовують сучасну копіювальну-розмножувальну техніку. Коли є можливість використати поліграфічну техніку, то зазвичай застосовують найпростіші технологічні способи, наприклад, замість глибокого друку – високий або плоский [162, с. 69].

У підрозділі 1.2 цієї дисертації зазначено, що саме для підроблення пластикових бланків документів зі спеціальними захисними елементами застосовують такі способи друку: струменевий; термосублімаційний; офсетний (плоский друк) з відображенням окремих реквізитів лазер-гравером; електрофотографічний з використанням лазерних принтерів [163, с. 139]. Спосіб друку в посвідченнях водія різних років виготовлення відрізнявся. З огляду на те, що в Україні є дійсними водійські посвідчення, починаючи зі зразка 1993 року, відповідний спосіб друку їх змісту має значення для постановки питань експерту та проведення технічної експертизи документа.

Для нанесення персональних даних на наймасовіших пластикових посвідченнях водія, які почали виготовляти з 2014 року, використовували принтер *TOP-PAN*, пігментну фарбу й ретрансферний термодрук, кольорові зображення формувалися за технологією *dot-by-dot*. Застосування технології друку *dot-by-dot* надавало можливість легко встановити кольорове зображення, нанесене принтером *TOP-PAN* тому, що воно формувалося дрібними рисочками трьох основних кольорів (червоний, жовтий і синій) та чорного [21, с. 393–394].

У травні 2022 року були введені в обіг посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів наступного покоління, які відрізнялися захисною плівкою і технологією нанесення персональних даних. Для нанесення персональних даних почали використовувати принтер *Swiftpro*, ретрансферний термодрук залишився, але без застосування технології *dot-by-dot*, що ускладнило визначення типу принтера, на якому були персоналізовані документи. Перераховані заходи з

використанням гравіювання значно ускладнили підроблення цього виду документів і сприяли контролю за бланками, але залишилися без обліку витратні матеріали, а саме голографічна захисна плівка. Доволі часто на підроблених документах і кустарно виготовлених бланках експерти виявляли оригінальну плівку, і в цьому випадку якісна голографічна плівка з автентичними зображеннями була складною для виявлення. Тому в серпні 2024 року запроваджено маркування голографічної плівки, а саме: з одного краю у два рядки наносять серію та номер, які повторюються по всій довжині плівки через визначений проміжок [21, с. 395].

В умовах воєнного стану в Україні та у зв'язку з територіальною віддаленістю експертних установ від органів досудового розслідування актуальності набуває *питання організації взаємодії дізнавача та судового експерта*. Провідну роль під час призначення судової технічної експертизи документів у кримінальних провадженнях відіграє удосконалення та врегулювання взаємодії між слідчим, дізнавачем, які є ініціаторами проведення дослідження, й експертами в цій галузі знань [164, с. 221]. Водночас, стверджують практики, нині неналежною є взаємодія органів досудового розслідування із судовими експертами. Здебільшого під час призначення судової експертизи слідчими або дізнавачами простежується нечітке уявлення щодо об'єкта експертного дослідження, унаслідок чого в постановках часто ставлять питання, які не належать до компетенції експерта, питання суперечать логіці дослідження, що значно ускладнює роботу експертів, недбалим є збір порівняльного матеріалу як за якістю, так і за кількістю, ігнорують запити експертів про надання додаткових порівняльних матеріалів, відомостей, що стосуються справи, чим обмежують можливості експертів, і це позначається на якості експертних досліджень, строках виконання експертиз [165, с. 118–119].

Значна роль належить непроцесуальній формі взаємодії між дізнавачем і судовим експертом під час розслідування кримінальних проступків. Зокрема, взаємодія слідчого (дізнавача) з експертами може передбачати такі непроцесуальні форми: 1) консультації з приводу правильності запитань, поставлених перед судовим експертом у постанові слідчого (дізнавача); 2) рекомендації з приводу надання зразків для порівняльного дослідження, адже в СТЕД це запитання

потребує посиленої уваги, передусім у випадках дослідження документів на пластиковій основі; 3) взаємний обмін інформацією та спільне обговорення зібраних даних, висування обґрунтованих версій та визначення шляхів їх розв'язання; 4) вирішення проблемних питань на стадії призначення СТЕД [164, с. 222].

Проведення експертизи доручають працівникам експертних установ, які атестовані як судові експерти за відповідною експертною спеціальністю [166]. Експертизу посвідчень водія виконують судові експерти, які мають такі експертні спеціальності: «2.1. Дослідження реквізитів документів»; «2.2. Дослідження матеріалів документів»; «2.3. Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів»; «Дослідження давнини виготовлення документа» [167].

Судові експерти під час дослідження посвідчень водія використовують методики: «Методика судово-технічної експертизи документів (Загальна частина)»; «Криміналістичне дослідження документів, виготовлених з використанням новітніх технологій»; «Криміналістичне дослідження документів, що виготовлені за допомогою фотополімерних друкарських форм»; «Криміналістичне дослідження документів»; «Криміналістичне дослідження документів, виготовлених за допомогою нових засобів оперативної поліграфічної техніки»; «Методика технічної експертизи бланків документів»; «Криміналістичне дослідження специфічних об'єктів СТЕД, споряджених спеціальними засобами захисту» [168].

Вирізняють такі види технічної експертизи документів: експертиза реквізитів документів; експертиза друкарських форм; експертиза матеріалів документів. Зокрема, у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчень водія, їх збут і використання *експертиза реквізитів документів виконує такі завдання*: установлення фактів і способів внесення змін до документів та виявлення їх первинного змісту; виявлення слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на матеріалах документа. Головними завданнями *експертизи друкарських форм* під час розслідування цієї категорії кримінальних проступків є встановлення типу й ідентифікація комп'ютерної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами (посвідченням водія). До завдання *експертизи матеріалів документів* належать встановлення роду, виду (іншої класифікаційної

категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконували (виготовляли) документ, і їх спільної (або різної) родової (групової) належності [169].

Дослідження водійського документа розпочинають з його ретельного огляду. Експерт уважно вивчає документ, написи, зображення та малюнки, що містяться на ньому, спрямовує увагу на відповідні ознаки викривлення ліній, розмитості зображень. Ці пізнавальні процеси можуть сформувані в експерта попередню думку про підроблення документа, зокрема про «грубу» підробку, тобто матеріальний її вигляд. На другій стадії вивчають захисні елементи документа. Для посвідчення водія це: спеціальні фарби, які під дією джерела ультрафіолетового опромінення набувають світіння власного кольору; імплантований захисний елемент; голографічні зображення тощо. Якщо за обставинами справи потрібно провести порівняльне дослідження, то зіставляють розміри документа, колір і відтінок зображень, розміщення текстів. Експерт зіставляє деталі всіх зображень. Необхідно порівняти будову й розташування захисних елементів; порівнюють матеріали документа (пластик, фарбу). На завершальній стадії експерт описує перебіг дослідження, дає відповіді на поставлені питання, складає висновок експерта й оформлює його необхідні реквізити [163].

Дослідження документів виконує *такі основні завдання*: встановлення способу виготовлення бланка; встановлення виду та способу друку, типу засобів і пристроїв, за допомогою яких виготовлено документ; ідентифікація друкарських форм, засобів і пристроїв, за допомогою яких виготовлено документ; встановлення того, чи відповідає бланк аналогічним документам, що знаходяться в офіційному обігу; встановлення факту внесення змін до первинного змісту документа [24, с. 233].

В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень міститься типовий перелік питань, які вирішує технічна експертиза документів. Пропонуємо ті, які рекомендовано під час дослідження посвідчення водія: а) *щодо експертизи реквізитів документів*: чи вносили в текст документа зміни; якщо вносили, то як і який зміст первинного тексту; чи є в документі невидимий текст, якщо є, то який саме; б) *щодо експертизи друкарських форм*: який

(які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення цього документа; який тип принтера (багатофункціонального пристрою), на якому виготовлено наданий документ; в) *щодо матеріалів документів*: чи мають спільну родову (групову) належність матеріали цього документа з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира тощо) [169].

У межах експертизи документів зі спеціальними засобами захисту, зазначає О. В. Воробей, може бути поставлено такі питання: чи відрізняється представлений на експертизу документ за способом виготовлення від аналогічного йому за призначенням документа, одержаного в умовах промислового виробництва і з дотриманням комплексу технічних вимог, передбачених для цієї продукції; якщо так, то в чому полягають відмінності та яким способом виконано документ, що наданий на експертизу; яке обладнання та пристосування застосовували для відтворення реквізитів наданого на дослідження документа; чи виготовлені реквізити документа на обладнанні, чи за допомогою пристосувань, наданих на експертизу; чи виконані документи, що підлягають порівняльному дослідженню, одним і тим самим способом, за допомогою одного й того самого обладнання; чи надходили раніше на дослідження підроблені документи, виготовлені аналогічним способом; чи мають надані на дослідження документи єдине джерело походження [162, с. 69].

Водночас такі переліки питань на судово-технічній експертизі посвідчень водія не є вичерпними, вони залежать від обставин вчинення кримінального проступку й речових доказів, які є в кримінальному провадженні.

В окремих випадках потрібно провести *комплексне дослідження посвідчення водія*. Наприклад, необхідна не лише технічна експертиза документів, а й експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів (пошук текстових, графічних та інших файлів, програмного забезпечення і їх слідів; виявлення і відтворення видалених файлів та програм; встановлення часу створення і внесення змін до відповідних файлів; пошук і відтворення інших даних, що стосуються окремих обставин злочинної діяльності (орієнтуючої та доказової інформації щодо обставин злочину, злочинних зв'язків, адрес і телефонів співучасників, інтернет-ресурсів,

електронної пошти тощо); переведення комп'ютерних даних у форму, придатну для сприйняття людиною; ідентифікація автора програмного продукту [72, с. 161]).

До основних завдань експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання належать: установлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях, тощо [169].

Для дослідження робочого стану комп'ютерного обладнання експерту надають відповідні засоби, а також технічну документацію до них (за наявності); для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам – надають носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду [170, с. 56]. Для визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки [169].

Для виконання ідентифікаційних завдань щодо посвідчень водія, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, цю техніку або її складові (багатофункціональний пристрій, сканер, принтер тощо) надають у комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск з драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні й мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу жодну роботу на ній виконувати заборонено. Вирішення ідентифікаційних питань проводять у межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи й технічної експертизи документів за наявності електронного оригіналу документа (файлу). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводити за участю спеціаліста в галузі комп'ютерно-технічних досліджень [169].

Пропонуємо орієнтовний перелік вирішуваних комп'ютерно-технічною експертизою питань у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання: чи міститься на цьому носії інформація стосовно

(зазначити, яка інформація цікавить) і в якому вигляді; чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача; чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації; які технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ і певний зміст); які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст); чи можливо виконання певних дій за допомогою цього програмного продукту [169]. Ці питання можна ставити й під час призначення *комплексної* комп'ютерно-технічної і технічної експертизи посвідчень водія.

Результати експертизи викладають у висновку експерта, до якого законодавець висуває спеціальні вимоги (ст. 101, 102 КПК України). Залежно від характеру висновків експерта може бути категоричним (позитивним або негативним), що вказує на однозначність відповіді на поставлені запитання, і ймовірним, що вказує на неможливість однозначно відповісти на поставлені питання за наявності лише наданих даних [171, с. 172].

Слід зауважити про типові помилки, яких припускаються дізнавачі, призначаючи СТЕД, зокрема у зв'язку з розслідуванням підроблення посвідчення водія, його збуту й використання. Найтипівішими помилками під час призначення судової технічної експертизи документів, зазначає З. М. Токманьова, є:

запитання, які поставлені перед експертом, некоректні, неточні, інколи виходять за межі компетенції судового експерта з технічного дослідження документів;

неправильний або неточний переклад документів (іноземні посвідчення водія), що підлягають технічному дослідженню, через це стає незрозумілим зміст запитання;

зазначають різні номери ЄРДР у постанові й супровідному листі; невідповідність зазначеної адреси, де було вчинено злочин, у постанові та на упаковці, де міститься речовий доказ; кількість наданих матеріалів не відповідає зазначеному в постанові й супровідному листі;

відсутність переліку документів, які підлягають технічному дослідженню; надані на дослідження матеріали належно не упаковані;

відсутність переліку документів, у яких містяться вільні й умовно вільні зразки відбитків печаток або штампів, зразки яких надано для порівняльного дослідження. Експериментальні зразки, надані як порівняльний матеріал, часто не завіряють підписом дізнавача, який призначає експертизу;

зразки надають у недостатній кількості або незіставні за умовами виконання, часом, матеріалом письма [164, с. 222–223].

3.3. Проведення обшуку, допиту та інших слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання в умовах воєнного стану

Розглянемо особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання в умовах воєнного стану.

Обшук – це слідча дія, що полягає в примусовому обстеженні різних об'єктів з метою відшукування предмета пошуку, що мають значення для встановлення істини у справі [172, с. 15]. Обшук є дією примусового характеру, яка полягає в цілеспрямованому обстеженні приміщень, будівель і ділянок місцевості, що знаходяться у власності обшукуваного, його близьких родичів, іншої фізичної або юридичної особи, а також обшук особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, і встановлення місцеперебування розшукуваних осіб [136, с. 59].

За об'єктами цю слідчу (розшукову) дію поділяють на обшук приміщень; транспортних засобів; ділянок місцевості; особи [71, с. 424].

Обшук під час розслідування підроблення водійських посвідчень, їх збуту та використання насамперед детермінують способом і місцем вчинення кримінального проступку. Зокрема, специфіка такого обшуку залежить від:

- а) місця, де відбувався технологічний процес із підроблення документів;
- б) місця (обстановки, місцевості) збуту підроблених водійських документів;
- в) місця виявлення в особи посвідчення водія з ознаками підроблення.

Ці чинники визначають і вид обшуку. Наприклад, у разі виявлення у водія посвідчення з ознаками підроблення, встановлення наявності змін, внесених у справжній документ (висновок спеціаліста, зокрема під час попереднього дослідження об'єкта) або з'ясування повної інтелектуальної підробки документа (за результатами перевірки поліцейським патрульної поліції бази даних), члени СОГ можуть провести обшук автомобіля, особистий обшук водія та, за наявності підстав, – пасажирів транспортного засобу. Такі дії здійснюють відповідно до ст. 233, 234 КПК України, а оформлення документів проведених процесуальних дій – ст. 235, 236 КПК України.

Підставами проведення обшуку є наявність достатніх даних, які засвідчують, що в певному місці чи особи знаходяться предмети, які мають значення для кримінального провадження; на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України), за рішенням слідчого (дознавача) чи прокурора може бути проведено обшук осіб (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Під час розслідування підроблення водійських посвідчень, їх збуту та використання достатніми фактичними підставами для проведення обшуку є певна сукупність даних, яка вказує на приховування в певному місці (приватна квартира, будинок, робочий кабінет, поліграфічний цех) предметів або документів, що мають значення для справи (водійські документи, невикористані бланки таких документів, облікова документація, комп'ютерна та розмножувальна техніка, сканери, принтери, ламінувальні пристрої, голографічна плівка тощо).

Процесуальними підставами обшуку є документи: клопотання дізнавача, погоджене з прокурором, або клопотання прокурора (ч. 3 ст. 233 КПК України); ухвала слідчого судді (ст. 235 КПК України). Під час проведення обшуку в житлі чи

іншому володінні особи виготовляють дві копії ухвали, які позначають як копії (ч. 3 ст. 235 КПК України). На ухвалу слідчого судді може бути подано апеляційну скаргу протягом п'яти днів з дня її оголошення (п. 3 ч. 2 ст. 395 КПК України). За результатами цієї слідчої (розшукової) дії складають протокол обшуку (ст. 104–107 КПК України). Другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилученого майна (за наявності) вручають особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові (ч. 9 ст. 236 КПК України) [136, с. 61].

Підготовка до обшуку під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання охоплює:

1. Визначення мети обшуку, тобто вирішення питання про те, які предмети, документи й інші об'єкти планують знайти в обшукуваної особи. Мета обшуку визначається конкретними обставинами розслідуваної справи, зокрема способом підроблення документів про право на керування транспортним засобом, способом їх збуту. Під час обшуку в процесі розслідування підроблення посвідчення водія слід шукати копіювальну техніку, принтери, кліше печаток, штампів, зразки паперу, бланків водійських документів, облікову документацію, комп'ютерну й розмножувальну техніку, ламінувальні пристрої. Слід ураховувати, що під час проведення обшуку може бути виявлено й інші предмети зі слідами кримінального проступку, наявність яких в обшукуваної особи не було передбачено.

2. Потрібно зібрати дані про особу, яку обшуковують (анкетні дані, фах, спосіб життя, відносини в родині, із сусідами, інтереси та схильності). Посилену увагу слід спрямувати на відносини обшукуваного із сусідами, тому що найчастіше під час проведення обшуку як понятих запрошують саме сусідів (якщо обшук проводять за місцем проживання). Наслідками присутності сусідів як понятих можуть бути: погіршення їхніх відносин з обшукуваним, а також можливе перешкоджання проведенню обшуку з боку понятих із «сусідських» переконань [173].

3. Необхідно зібрати відомості про об'єкт обшуку. Під час планування обшуку в приміщеннях (квартира, будинок, підсобні приміщення, кабінет, цех) слід з'ясувати його точну адресу, поверх, найближчі орієнтири, план приміщення,

кількість входів, наявність освітлення, кількість осіб, що мешкають або працюють у цьому приміщенні, тощо. Якщо планують провести обшук на відкритій місцевості, що знаходиться у володінні обшукуваної особи, то слід зібрати відомості про розміри й межі ділянки, будівлі, що знаходяться на цій ділянці [173].

4. Збирання інших відомостей, важливих для проведення обшуку. Це може бути з'ясування питань, що стосуються кількості учасників обшуку; необхідності запрошення спеціаліста; необхідності запрошення та кількості людей для охорони об'єкта обшуку; необхідності застосування під час проведення обшуку науково-технічних засобів і яких саме (освітлювальних, вимірювальних, спеціальних пошукових засобів, засобів для фіксації перебігу й результатів обшуку, для пакування виявлених предметів тощо), залучення працівників спецпідрозділу «КОРД» за наявності інформації про можливість збройного опору обшукуваних [173].

Під час підготовки до обшуку доцільно також передбачити, які дії дізнавач планує здійснити з обшукуваним після завершення обшуку (допит, затримання тощо).

Приступаючи до проведення обшуку, дізнавач повинен знати, яким способом виготовлено підроблені посвідчення водія. Це надає можливість скласти уявлення про використовувані інструменти, матеріали й обладнання. Завдяки цьому проведення обшуку стає конкретизованим і цілеспрямованим, дізнавач вишукуватиме певні предмети.

Тому під час проведення обшуку дізнавач повинен зважати на дві групи предметів, які викривають правопорушників у вчиненні кримінального проступку: а) *предмети, які доводять факт підроблення* (підроблені водійські документи; заготовки підрбок; обладнання, матеріали, які використовують у технологічному процесі); б) *предмети, які доводять факт збуту* (одяг, що був, за показаннями потерпілих й очевидців, на реалізаторі посвідчення водія; предмети, які він мав при собі; квитки, квитанції за готелі, які підтверджують факт перебування злочинця в певному населеному пункті, де відбувався збут підроблених водійських документів, тощо).

У криміналістичних джерелах до початку обшуку рекомендовано встановлювати такі відомості про предмети пошуку: 1) назва, призначення і кількість; 2) розмір, вага, об'єм, форма, колір тощо; 3) матеріал виготовлення; 4) індивідуальні ознаки (номери, клейма, відмітки, характерні пошкодження, що виникли під час експлуатації) [174; 175].

За загальним правилом під час розслідування підроблення документів обшук має на меті пошук, виявлення та вилучення:

- знарядь кримінального проступку (бланки, підроблені печатки тощо);
- речей та цінностей, нажитих злочинним шляхом (гроші, коштовності, транспортні засоби тощо);
- осіб, яких можуть розшукувати (стосується також й об'єктів, що допомагають у їх розшуку);
- інших предметів і документів, що мають значення для розслідування (речі зі слідами кримінального правопорушення тощо) [71, с. 423].

За результатами аналізу практики, під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в процесі обшуку здійснюють пошук таких предметів:

підроблених водійських документів, справжніх посвідчень водія, що використовували під час виготовленні підробок, фотографій та персоналізованих даних замовників несправжніх водійських документів;

фарби, клею, хімічних реактивів, кислот, розчинників;

кліше, валиків для прокатки, копіювально-розмножувальної апаратури, а також граверних інструментів;

літератури з поліграфічної справи, комп'ютерних програм;

особистого листування, блокнотів, зошитів із записами, інших матеріалів, що підтверджують злочинну діяльність підроблювачів і реалізаторів водійських документів.

Найпоширенішим предметом пошуку під час обшуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання є

документи. Про особливу групу предметів пошуку, таких як документи, зауважують В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько [174, с. 15].

Документи розглядають як особливу групу й виокремлюють такі, що підлягають виявленню в процесі обшуку:

- 1) зміст яких є предметом злочинного посягання (водійські документи);
- 2) які є засобом учинення злочину (документи з печатками, штампами, окремі реквізити, частини справжніх водійських документів тощо);
- 3) які є засобом приховування злочину;
- 4) які характеризують особу злочинця (медичні довідки, документи про складання екзаменів на право керування транспортним засобом тощо);
- 5) які містять зразки почерку (щоденники, листи, зошити тощо);
- 6) які містять іншу інформацію, що цікавить органи розслідування [174, с. 14–15].

Уповноважена особа, яка проводить обшук, не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника. Слідчий (дознавач), прокурор зобов'язаний допустити такого адвоката або представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення (ч. 3 ст. 236 КПК України).

Під час обшуку під час розслідування підроблення водійських посвідчень, їх збуту й використання потрібно враховувати типові повторювані випадки виявлення певних об'єктів у певних місцях. Наприклад, зазначають В. О. Коновалова і В. Ю. Шепітько, різні документи виявляють у книгах, м'якій обшивці меблів, музичних інструментах, предметах одягу [174, с. 70].

Необхідні відомості про ознаки предметів пошуку дізнавач може отримати з таких джерел (процесуальних документів справи тощо): 1) результатів огляду місця події; 2) показань потерпілих, свідків та інших осіб; 3) пояснень і висновків спеціалістів та висновків експертиз; 4) зразків або частин предметів, знарядь чи засобів вчинення кримінального проступку; 5) документів, які можуть містити ознаки (їх опис) предметів пошуку; 6) оперативної інформації; 7) пояснень, заяв обшукуваної особи, членів сім'ї.

Під час проведення обшуку в особи, яку підозрюють у підробленні посвідчення водія, його збуті й використанні, можуть бути знайдені певні документи та предмети, які вказуватимуть на ознаки інших кримінальних правопорушень. Наприклад, паспорти, посвідчення з видимими ознаками підробки дають підстави дізнавачу висунути версію про вчинення цією особою й інших кримінальних проступків, передбачених ст. 358 КК України, що були не відомі правоохоронним органам до моменту обшуку.

Під час проведення обшуку в процесі розслідування підроблення водійських посвідчень, їх збуту й використання важливою є участь спеціаліста, адже відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України спеціаліста може бути залучено для надання слідчому (дізнавачу) безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо).

Вирішуючи питання щодо запрошення спеціаліста, слід ураховувати: а) чи передбачено види робіт, які неможливо чи складно здійснити без участі спеціаліста; б) чи виникла необхідність дослідження складної, що потребує використання специфічних знань, обстановки; в) чи буде проведено значний обсяг роботи, частину якої може здійснити спеціаліст; г) чи буде необхідність виконання робіт, що потребують спеціальних знань і спеціальної кваліфікації (відео-, фотозйомка, пошук мікрочасток) [176, с. 2].

Непоодинокими є випадки, коли особа, присутня під час обшуку, відмовляється відчиняти закрите приміщення, сховище, порушуючи вимоги ч. 6 ст. 236 КПК України, або якщо володілець відсутній. На практиці такі приміщення відчиняли спеціалісти, а саме фахівці ДСНС, інші залучені спеціалісти відчиняли приміщення за дорученням слідчого, прокурора [177].

Відеозйомка. Застосування технічних засобів фіксування перебігу обшуку. Виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку фіксують за допомогою звуко- й відеозаписувальних технічних засобів. Ця вимога ґрунтується на положеннях ч. 7 ст. 236 КПК України (надає право слідчому (дізнавачу), прокурору проводити відеозапис обшуканого житла чи іншого володіння особи), ч. 7 ст. 223 КПК України (здійснення безперервного відеозапису ходу проведення

слідчої (розшукової) дії з огляду на участь не менше ніж двох понятих). Відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК України, рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим [5]. Право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису надають стороні захисту.

Застосування технічних засобів фіксації під час обшуку має слугувати допоміжним засобом фіксації до протоколу, а не замінити його. Тому в окремих випадках обшуку у справі про підроблення посвідчення водія або збут цих підроблених документів доцільно залучати двох спеціалістів. Один зі спеціалістів проводить відеозйомку, інший виявляє та вилучає в процесі проведення СРД доказову інформацію [178, с. 179–183].

Ми поділяємо думку науковців, які вважають, що до обшуку доцільно залучати того спеціаліста, який брав участь в огляді місця події. Знаючи, які сліди було виявлено під час огляду, спеціаліст буде мати уявлення про знаряддя злочину й інші об'єкти, які необхідно шукати [179, с. 320]. З цього приводу І. В. Пиріг вважає, що в процесі обшуку потрібно залучати спеціаліста, який проводив огляд місця події або інший обшук за цим самим кримінальним провадженням. Він знає, які сліди було виявлено під час огляду місця події, знаряддя злочину, що використовував злочинець, тому має краще уявлення про об'єкти пошуку [180, с. 304]. Пропонуємо й у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 358 КК України, до обшуку залучати того спеціаліста, який брав участь у попередньому огляді.

За загальним правилом спеціаліст фіксує перебіг і результати обшуку за допомогою науково-технічних засобів. З цією метою використовують фотографування, звуко- чи відеозапис. Можуть також складати плани та схеми з вказівкою, де і які об'єкти виявлено [179, с. 322].

Додатками до протоколу обшуку можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали

участь у проведенні цієї процесуальної дії; аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу [71, с. 438].

Наприклад, об'єктом фотографування під час обшуку є предмети пошуку, місця їх знаходження (зокрема тайники), їх загальний стан тощо. Знайдені під час обшуку предмети фотографують за правилами масштабної та великомасштабної зйомки [181, с. 58].

Окремо фіксують знайдені предмети, а потім їх вивчають з метою виявлення слідів, що вказують на їхню приналежність особі, у якої проводять обшук. У разі виявлення об'єктів, які передбачено вилучити після обшуку, спеціаліст надає допомогу дізнавачу в точному позначенні в протоколі СРД обставин і місця їх виявлення. В обов'язковому порядку необхідно здійснити фотографування місця виявлення зі знайденим предметом, а потім власне предмета [182]. Після цього дізнавач і спеціаліст приступають до огляду виявленого предмета.

Отже, ще одним завданням спеціаліста є огляд предмета з метою виявлення слідів й ознак, що вказують на його причетність до розслідуваної події та приналежність конкретній особі.

Важливу роль під час проведення обшуку у справах про підроблення посвідчення водія, їх збут і використання відіграє процес встановлення психологічного контакту та спілкування між дізнавачем як керівником обшуку й обшукуваним. Деякі рекомендації щодо спілкування під час обшуку розміщено в криміналістичних джерелах [183–185]. Водночас слід запропонувати ті, які мають суттєве значення під час проведення обшуку в межах розслідування підроблення водійського посвідчення, його збуту й використання.

Наприклад, під час спілкування в процесі обшуку дізнавачу, який є керівником СОГ, доцільно ставити особі, у приміщенні або володінні якої проводять обшук, уточнювальні, деталізаційні та контрольні запитання щодо певних об'єктів приміщення та окремих предметів. Такі питання не тільки дадуть змогу з'ясувати певні факти, а й визначити відношення обшукуваної особи до них, оцінити реакцію

на конкретне питання. Крім цього, під час активного спілкування можливе виявлення злочинної поінформованості та обмовок.

Дослідники виокремлюють системи тактичних прийомів обшуку. Зокрема, така система, що спрямована на отримання пошукової (оперативно-розвідувальної) інформації від обшукуваної особи (його рефлексивні реакції), охоплює: 1) постановку уточнювальних запитань про особливості приміщення, яке обшуковують; 2) постановку уточнювальних запитань щодо розміщення та призначення певних предметів; 3) зіставлення відповідей обшукуваної особи з реальною обстановкою місця обшуку; 4) показ (демонстрація) окремих предметів пошуку або елементів об'єкта обшуку; 5) постановку контрольних питань [174, с. 61].

На запитання про тактичні прийоми обшуку в кримінальних провадженнях про підроблення водійського посвідчення, його збуту й використання респонденти відповіли: тактичні прийоми, спрямовані на створення сприятливих умов для проведення СРД (29,8 %); тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту (45,1 %); постановка різного виду запитань (55,9 %); використання чинника раптовості (71,1 %); оголошення показань інших осіб під час обшуку й вивчення зворотної реакції обшукуваного (14,0 %) (додаток Б).

Усебічну класифікацію тактичних прийомів обшуку наведено в науковій літературі, відповідні їх види доцільно застосовувати під час обшуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:

1) за функціональною спрямованістю: тактичні прийоми, які мають на меті виконати пошукову функцію (аналіз окремих ділянок приміщення; зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця обшуку; орієнтованість на професійні навички обшукуваного тощо); тактичні прийоми, які сприяють комунікації з обшукуваним (постановка обшукуваному контрольних питань; використання навіювання у формі наказу);

2) за об'єктом спрямованості: тактичні прийоми, які здійснюють вплив на обшукуваного (словесна розвідка; роз'яснення мети обшуку тощо); тактичні

прийоми, спрямовані на дослідження матеріальної обстановки (аналіз виявлених слідів та їхніх ознак; аналіз ознак предмета пошуку; використання можливостей типових аналогів тощо);

3) за особливостями реалізації: тактичні прийоми реалізує одноосібно слідчий; тактичні прийоми реалізує з розподілом ролей СОГ;

4) за широтою використання: тактичні прийоми, які використовують тільки під час проведення обшуку (словесна розвідка; орієнтованість на професійні навички обшукуваного); тактичні прийоми, що використовують під час проведення різних СРД (постановка певних питань; бесіда на абстрактну тему; роз'яснення необхідності надання допомоги органам досудового розслідування тощо);

5) за характером інформації: тактичні прийоми, що ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на абстрактну тему; постановка нейтральних питань); тактичні прийоми, що ґрунтуються на матеріалізованій інформації (демонстрування обшукуваному аналога предмета пошуку); тактичні прийоми, що ґрунтуються на логіко-розумовій інформації (аналіз ознак предмета пошуку; моделювання події, що сталася);

б) за характером слідчої ситуації: тактичні прийоми, які диференціюють залежно від виду ситуації обшуку [186, с. 201]. Наприклад, будуть різнитися тактичні прийоми, які застосовують у конфліктній та безконфліктній ситуаціях.

Під час проведення обшуку у справах про підроблення водійських посвідчень, їх збуту й використання важливо аналізувати обстановку приміщення або іншого володіння особи з метою визначення місць природного зберігання предметів пошуку (документів, штампів, фарби тощо) або де шукані предмети можуть приховувати. Наприклад, документи зберігають у папках, шухлядах столів, сейфах, портфелях тощо.

Якщо є дані про підроблення посвідчень водія та їх збут групою осіб, доцільним є проведення групових обшуків в один і той самий час на квартирах у всіх встановлених співучасників, у такий спосіб буде досягнуто раптовості, що не дасть змоги членам угруповання переховати або знищити речові докази й попередити інших співучасників.

Також рекомендовано дотримуватися *морально-етичних правил* під час проведення обшуку за ст. 358 КК України:

1) під час проведення обшуку за можливістю не створювати безладу, вживати заходів до відновлення порушеної обстановки, дбайливо ставитися до майна на місці обшуку; 2) особи, що проводять обшук, повинні бути ввічливими, тактовними, неприпустимим є зневажливе ставлення до присутніх [120, с. 155]; 3) щодо запрошення сусідів як понятих слід ретельно перевіряти можливість негативного впливу на перебіг СРД і розголошення даних, що можуть стати відомими під час проведення обшуку.

Окремо зазначимо про обшук транспортного засобу.

В умовах воєнного стану під час проведення оперативно-профілактичних, загороджувальних заходів і виконання правоохоронцями службово-бойових завдань із забезпечення національної безпеки й оборони, у разі виявлення у водія транспортного засобу посвідчення з ознаками підроблення, може виникнути ситуація обшуку автомобіля. Розглянемо деякі рекомендації щодо проведення обшуку транспортного засобу у зв'язку з виявленням ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України.

Слід здійснювати безперервну відеозйомку початку, перебігу й завершення обшуку автомобіля. Оператор, зазвичай залучений спеціаліст, проводить відеозйомку обшуку транспортного засобу. Головний аспект – фіксування дій дізнавача, який проводить цю СРД. Також мають бути зафіксовані всі учасники СРД, зокрема поняті й поліцейські, які забезпечують охорону місця проведення обшуку.

Під час безпосереднього проведення обшуку транспортного засобу слід дотримуватися загальних рекомендацій щодо ввічливого спілкування, що супроводжуватиме пропозицію видати шукані предмети. Усі двері автомобіля мають бути відчинені, зокрема й багажник. У будь-який момент поняті можуть спостерігати, що відбувається в салоні й багажнику авто, зокрема які предмети відшуковують і фіксують у матеріалах цієї СРД. Предмети, які дізнавач вирішить вилучити, мають бути детально описані й упаковані в окремі експертні пакети. У

процесі розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання підлягають вилученню мобільний телефон, планшет, ноутбук й інші гаджети у власника транспортного засобу або особи, яка ним керує, – обшукуваної особи. Поняті постійно мають перебувати біля автомобіля та спостерігати за діями всіх членів СОГ. Із процесуальними документами водій може ознайомлюватися, перебуваючи всередині авто (наприклад, обшукувана особа сидить на водійському сидінні, дізнавач – на передньому пасажирському сидінні).

Слід дотримуватися заходів безпеки. Автомобіль, який обшуковують, потрібно заблокувати для унеможливлення несподіваного запуску двигуна водієм і спроби втечі з місця СРД. Пропонуємо це робити двома автомобілями СОГ, блокуючи обшукуване авто спереду й позаду; або скерувати автомобіль у відведене місце на блокпосту, де автомобіль буде заблоковано. По периметру проведення обшуку авто виставляють поліцейських, які забезпечують охорону місця обшуку та не допускають до автомобіля, який обшуковують, сторонніх осіб.

Члени СОГ перебувають з усіх сторін автомобіля, зокрема біля дверей та багажника.

У разі виявлення слідів кримінального правопорушення вилучають мобільний телефон у власника авто (або особи, яка ним керує), долучаючи його до протоколу обшуку.

Обшук транспортних засобів передбачає примусове обстеження будь-якого транспортного засобу та має певні особливості залежно від виду транспортного засобу. Обшук легкового автомобіля доцільно розпочинати з багажника. У багажнику перевіряють сумку з інструментами, запасне колесо, інші предмети. У салоні знімають килими, чохли, елементи обшивки. Перевіряють місця між сидіннями та спинками, досліджують торпедо [71, с. 433], знімають передню панель автомобільної акустичної (навігаційної) системи.

Механізми й деталі, що розміщені в автомобілі під днищем, можна вивчити за допомогою оглядових дзеркал. За можливості, до обшуку транспортних засобів доцільно залучати спеціаліста-автотехніка або поліцейського патрульної поліції.

Інший вид обшуку, який проводять під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання, – обшуку особи.

Обшук особи передбачає примусове обстеження тіла людини, її одягу й інших речей. Об'єктами пошуку можуть бути насамперед: вогнепальна та холодна зброя, дорогоцінності, наркотики, гроші, валюта, документи й інші речі, що мають значення в кримінальному провадженні. Обшук можуть проводити в спеціально обладнаному приміщенні. Під час обшуку особи підлягають обстеженню і супутні речі обшукуваного: валізи, дипломати, сумки, гаманці, портсигари, трубки для куріння тощо [71, с. 435].

Під час особистого обшуку слід передбачити можливість чинення опору обшукуваним. Дізнавачу слід дотримуватися певних правил безпеки. Наприклад, обшукувану особу доцільно поставити обличчям до автомобіля або іншого об'єкта (будинку, паркану, стовпа) під кутом, ноги мають бути розставлені, руки заведені назад або розведені в сторони. У такому положенні знижується стійкість, у разі спроб нападу особа втратить рівновагу, принаймні не зможе повноцінно заподіяти шкоду поліцейському. Особа, яка обшукує, не повинна надто нахилитися, щоб не втратити рівноваги та стійкості [174; 187]. Під час особистого обшуку вивчають особисті речі, які знаходяться з обшукуваним: портфелі, дипломати, валізи, сумки, портмоне, гаманці тощо. Ці речі підлягають ретельному дослідженню щодо виявлення в них схованок і шуканих предметів. Слід уважно оглянути одяг затриманого. На ньому можуть зберегтися частинки матеріалів, пластика, які використовували під час виготовлення підроблених водійських документів. Найімовірніші місця виявлення цих слідів – рукави, відвороти штанів, кишені.

Під час проведення обшуку особи може постати необхідність участі спеціалістів [179, с. 321].

Під час особистого обшуку затриманого вживають заходів, які унеможливають викидання, передавання чи знищення наявних при ньому документів, грошових коштів, отриманих унаслідок збуту, й інших предметів, що викривають особу в підробленні посвідчення водія, його збуті та використанні.

Отже, вважаємо, що результатом вдалого обшуку (житла чи іншого володіння особи; транспортного засобу; особи) під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є виявлення та вилучення зазначених в ухвалі про його проведення предметів.

Інша слідча (розшукова) дія, яку проводять у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, – це *допит*.

Допит – слідча (розшукова) дія, яку проводять слідчий, дізнавач або прокурор у встановленому законом порядку, спрямована на отримання в усній або письмовій формі від свідка, потерпілого, підозрюваного, експерта відомостей щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для розслідування.

Загальні вимоги до проведення допиту під час розслідування кримінальних проступків: дотримання засад кримінального провадження: ніхто не повинен піддаватися катуванню (тортурам) та іншому жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню (ст. 5 Загальної декларації прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права); ст. 373 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушення давати показання шляхом незаконних дій або за ті самі дії, поєднані із застосуванням насильства або зі знущанням з особи; забезпечення реалізації прав учасників допиту: роз'яснення вимог ст. 18 КПК України – право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти підозрюваного, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права; роз'яснення вимог ч. 1 ст. 63 Конституції України; роз'яснення прав та обов'язків присутнім і допитуваній особі залежно від її процесуального статусу; дотримання процедури проведення допиту: встановлення особи (справжні анкетні дані); показання та відповіді на запитання в протоколі викладають від першої особи й дослівно; кожну особу допитують окремо (наприклад, свідка допитують не в присутності інших свідків (ч. 1 ст. 224 КПК України); під час допиту можуть застосовувати фотозйомку, аудіо- та/або відеозапис (ч. 5 ст. 224 КПК України) [136, с. 50–51].

У більшості випадків розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України, особливості допиту осіб обумовлюються

способом підроблення документа, в окремих випадках – характером основного злочину, у механізмі якого документ використовували [72, с. 153].

У ст. 224 КПК України, що визначає загальні правила проведення допиту, у ч. 5 зазначено, що під час допиту можуть застосовувати фотозйомку, аудіо- та/або відеозапис. Кваліфіковане й ефективне застосування технічних засобів передбачає їх використання залученим спеціалістом. Рішення про фіксацію допиту за допомогою технічних засобів приймає особа, яка проводить допит. За клопотанням учасників допиту застосування технічних засобів фіксації є обов'язковим. Про застосування технічних засобів фіксації допиту заздалегідь повідомляють осіб, які беруть участь у допиті [71, с. 453]. Отже, залучений спеціаліст здійснює відеозйомку під час допиту. Відеозапис під час допиту дає змогу поєднати фонозапис і відеофіксацію, відобразивши обстановку, у якій проходив допит, поведінку допитуваного, відповіді на поставлені запитання, зовнішні реакції на запитання, ритм мовлення, паузи, жести, рівень освіченості, вихованості тощо. Звісно, цього позбавлений протокол допиту, який вибірково передає лише вербальну інформацію, коли жива мова й особливості спілкування замінюються сухим, безбарвним переказом, причому майже завжди на рівні мовної підготовки й лексичного стилю дізнавача. Крім цього, відеозапис може спростувати заяву допитаного про незаконні методи допиту, які начебто застосовували до нього для одержання вимушеного зізнання. Корисними можуть виявитися матеріали відеозапису і під час оцінювання зробленого допитуваним на досудовому розслідуванні щирого зізнання у вчиненні кримінального правопорушення, коли він у процесі судового розгляду з певних причин відмовляється від даних раніше показань [181, с. 86–87].

Під час відеозйомки в процесі допиту в кримінальних провадженнях щодо підроблення водійських посвідчень, їх збуту й використання рекомендовано здійснювати фіксування СРД великим планом. Великий план призначений для виділення найбільш важливої частини основного об'єкта зйомки. Він дає змогу чітко зафіксувати окремі ознаки об'єкта зйомки, наприклад, відмітні ознаки особи, детально передаючи міміку, створюючи можливість для з'ясування психологічного стану людини. За необхідності, слідчому доцільно продемонструвати відеозапис з

викривальними показаннями під час допиту іншого співучасника кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, який категорично заперечує свою участь чи роль у вчиненні підроблення водійського посвідчення, його збуту або використанні [181, с. 79, 87].

На етапі підготовки до допиту спеціаліст-криміналіст надасть допомогу слідчому щодо консультування з окремих питань, які потребують спеціальних знань, формулювання запитань, які розкриватимуть суть підроблення. Також спеціаліст-криміналіст надасть інформацію слідчому щодо кола обставин, які необхідно з'ясувати під час допиту особи [188, с. 104].

Спеціаліст надає допомогу дiзнавачу для уточнення змісту специфічної інформації, яку повідомляють, про індивідуалізацію ознак документів, пояснення особливостей тих процесів і механізму дій, про що надає показання допитуваний. Показання будуть цілеспрямованіші, якщо, наприклад, допитуваний буде описувати не в загальних рисах, а в деталях, як він виготовляв знаряддя злочину, які саме матеріали для цього використовував, які засоби й технологічні прийоми застосовував [179, с. 315].

Участь спеціаліста-криміналіста з метою надання допомоги дiзнавачу в техніко-криміналістичному забезпеченні доцільно здійснювати на всіх стадіях допиту: підготовчій, основній, заключній [179, с. 316].

На стадії підготовки до допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання спеціаліст може допомогти дiзнавачу сформулювати питання, які потребують знань у певних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла. На цій стадії він за вказівкою дiзнавача готує технічні засоби для фіксації допиту, розміщує їх з огляду на особливості приміщення, у якому будуть проводити допит [179, с. 316].

В особи, яка виявила підроблений документ і заявила про це, з'ясовують, що саме викликало сумнів у справжності документа; якими інструкціями (рекомендаціями) користувалася особа, ознайомлюючись з документом; якою була поведінка особи, що використовувала документ, тощо [72, с. 152].

На основній стадії допиту дізнавач може дозволити спеціалісту ставити запитання допитуваному після того, як він з'ясує всі потрібні йому обставини. Спеціаліст з дозволу дізнавача ставить допитуваному питання, які стосуються деталей, що потребують уточнення з використанням спеціальних знань [179, с. 316].

Широкий спектр тактичних прийомів допиту під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання можна застосовувати лише за умови чіткого та неухильного дотримання критеріїв їх допустимості. Головним під час визначення критеріїв допустимості тактичних прийомів є дотримання законності. Принцип законності відображає вимогу безумовної та суворої відповідності прийомів і засобів діяльності, тактики їх застосування законним вимогам, оскільки для досягнення завдань кримінального провадження – захисту й відновлення порушених прав – можуть використовувати лише передбачені законом засоби та прийоми [71, с. 445].

Під час допиту особи, яку обвинувачують у вчиненні злочину, пов'язаного з підробленням проїзних квитків, зазначає І. В. Смаль, можна використовувати такі тактичні прийоми: встановлення психологічного контакту з обвинуваченим; аналіз свідчень під час допиту з метою встановлення їх достовірності, повноти й позиції допитуваного; формулювання запитань обвинуваченому; пред'явлення йому доказів, наявних у кримінальному провадженні, свідчень інших осіб тощо [120, с. 159]. Під час допиту підозрюваного в підробленні нотаріального документа, його збуті чи використанні за доцільне вбачається пред'явлення допитуваному такого документа (хоча такі дії не виключені й під час допиту свідків чи потерпілих) [153, с. 130].

Вважаємо, що під час допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання достатнім буде пред'явлення висновку (довідки) спеціаліста або висновку експерта. Водночас, з огляду на обставини справи, дізнавач може прийняти рішення про доцільність демонстрації допитуваному предмета кримінального проступку – підробленого водійського документа.

Важливе значення для подальшого спілкування з підозрюваним під час розслідування злочину має те, як дізнавач завершить його допит. В. Г. Лукашевич у структурі спілкування слідчого з допитуваним навіть розглядає «вихід із спілкування» як своєрідну тактичну комбінацію, яка визначає стратегію підтримання та розвитку психологічного контакту і створює певну дію тактичного впливу в майбутньому [189, с. 156]. Пропонуємо допит особи, яку підозрюють у підробленні водійських посвідчень, також закінчувати так, щоб, по-перше, не було порушено психологічний контакт, який було встановлено з допитуваним (щоб під час подальших зустрічей з дізнавачем не починати все спочатку), по-друге, підозрюваний у майбутньому ставився до наступної зустрічі з дізнавачем без упередження.

На заключній стадії допиту спеціаліст забезпечує правильне відображення застосованих під час СРД науково-технічних засобів. Після завершення допиту спеціаліст може надати допомогу дізнавачу в аналізі отриманої інформації, виборі напрямів її подальшого використання [179, с. 316].

Залучений спеціаліст бере участь у виготовленні додатків до протоколу допиту, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; як окремий документ – письмове пояснення спеціаліста за результатами участі в допиті; аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу допиту.

У протоколі допиту зазначають про технічні засоби, за допомогою яких фіксували перебіг допиту (ч. 2 ст. 104 КПК України). Протокол підписують усі учасники цієї СРД. Якщо особа, яка брала участь у проведенні допиту, відмовилася підписати протокол, про це зазначають у протоколі в присутності понятих або його захисника (законного представника) (ч. 6 ст. 104 КПК України).

У криміналістиці є різні класифікації допиту. Наприклад, залежно від процесуального становища допитуваного розрізняють допит: свідка; потерпілого; підозрюваного; обвинуваченого; експерта (на стадії судового розгляду) [71, с. 441].

Особливим видом є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях (ч. 9 ст. 214 КПК України).

Розглянемо особливості допиту свідків і підозрюваного в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання.

Допит свідка. Як свідка може бути викликано будь-яку фізичну особу, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 65 КПК України).

Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК України, показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, зокрема одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюються в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо перебіг і результати такого допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [5].

Ураховуючи слідчу й судову практику, до обставин, що можуть унеможливити допит у суді щодо обставин кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, або вплинути на повноту чи достовірність показань, в умовах воєнного стану можна віднести такі: а) проживання зазначених осіб на тимчасово непідконтрольній території або в «сірій зоні»; б) евакуація населення з певної місцевості; в) загроза життю та здоров'ю свідка чи потерпілого у зв'язку з дестабілізацією ситуації (можливість загибелі, поранення, захоплення в полон тощо); г) призов свідка або потерпілого на строкову військову службу; д) виконання бойового завдання, поєднаного з ризиком загибелі або поранення; е) неможливість прибути до суду з інших поважних причин, обумовлених, зокрема, службовими обов'язками потерпілого, свідка на території, на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення АТО, ССО, тощо [190, с. 664].

Під час допиту свідків дізнавач з'ясовує, чи не звертався підозрюваний до них з метою пошуку поліграфічного обладнання (мікроскопа, офсетного верстата тощо) й отримання консультацій або знань, набуття навичок, що використовують для виготовлення документів на пластиковій основі.

Положення *про допит підозрюваного* містяться в ст. 18, 42, ч. 4 ст. 224 КПК України. Підозрюваний – особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК

України, повідомлено про підозру; особа, яку затримано за підозрою в учиненні кримінального правопорушення; особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Предмет допиту підозрюваного: з приводу обставин, що стали підставою для його затримання або застосування запобіжного заходу; з приводу всіх інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Визнання підозрюваним своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише в разі підтвердження цього визнання сукупністю доказів, що є в провадженні [136, с. 53].

Для забезпечення повного й об'єктивного розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання підозрювану особу має бути допитано з таких питань:

чи наявні в неї професійні навички, які можуть бути використані для виготовлення підроблених водійських документів (поліграфія, фотографія, граверні роботи тощо). Це питання необхідно з'ясувати й у членів сім'ї, близьких осіб, знайомих;

яким транспортним засобом пересувалася в населеному пункті;

де, коли, від кого, за яких обставин отримала підроблені посвідчення водія;

чи знала особу, яка виготовила документ, а також реалізатора підробленого документа;

які документи особа мала при собі на момент затримання;

з ким (дані про особу) перебувала на момент затримання тощо.

Залежно від показань допитуваного перелік питань може бути доповнено та змінено. Головне завдання під час допиту – максимально уточнювати деталі з метою перевірки й виявлення суперечностей у його показаннях, а також розбіжностей з даними, отриманими з інших процесуальних джерел.

Перед дізнавачем постає завдання шляхом тактично правильно проведених допитів отримати від підозрюваного (підозрюваних) правдиві показання про злочинну діяльність. Це завдання може бути виконано лише за умови, що дізнавач

знає основи поліграфічного друку, способи підроблення документів, обов'язково попередньо готується до допиту, з'ясовуючи дані про особу підозрюваного, особливості його характеру, ретельно обмірковуючи питання, їх формулювання, послідовність, можливість використання наявних доказів, попередньо проконсультувавшись зі спеціалістом, а в необхідних випадках – запросивши його до участі в допиті підозрюваного.

Найдоцільнішим є допит із пред'явленням викривальних доказів, коли підроблювача або збувальника підробленого посвідчення водія, які заперечують свою провину, поступово, крок за кроком викривають у вчиненому кримінальному проступку (використання висновку (довідки) спеціаліста або висновку експерта).

Під час допиту керівників ТСЦ, де працює підозрюваний, колег і знайомих необхідно з'ясувати, чи має відношення підозрюваний до технологічних процесів виготовлення водійських документів; чи траплялися випадки зникнення, втрати речовин, матеріалів (зокрема, голографічної плівки), частин обладнання, які можна використовувати для виготовлення підроблених посвідчень водія.

Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України, показання, отримані під час допиту підозрюваного, зокрема одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюють в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо в такому допиті брав участь захисник, а перебіг і результати проведення допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Пред'явлення для впізнання (ст. 228–231 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яку проводить слідчий (дознавач) або прокурор у процесуальній формі, визначеній законом, метою якої є пред'явлення свідку, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому об'єкта для встановлення його ідентичності, схожості, повної або часткової відмінності від того об'єкта, який свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений спостерігав раніше за певних обставин, на які він вказав під час допиту [5].

Підстави проведення пред'явлення для впізнання під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання полягають у

встановленні можливості й спроможності свідка, потерпілого або підозрюваного впізнати особу, речі (підроблені документи, комп'ютерне обладнання тощо), залежно від обставин справи. Особа, яка буде впізнавати, має зазначити конкретні ознаки, за якими вона може впізнати об'єкт впізнання.

Процесуальне оформлення проведення цієї СРД у досліджуваній категорії кримінальних проваджень полягає у фіксуванні показань особи, якій пред'являють об'єкт впізнання, як відомостей, що надають в усній формі під час впізнання щодо об'єкта впізнання.

Якщо під час допиту особа (свідок, потерпілий, підозрюваний) заявляє, що зможе впізнати певну особу, яка має відношення до підроблення водійських документів або їх збуту, наприклад, за голосом або ходою (як зазначено в ч. 9 ст. 228 КПК України), то дізнавач проводить пред'явлення для впізнання. Така слідча (розшукова) дія видається доцільною у випадках, коли особи раніше не були знайомі, але, домовляючись, наприклад, про виготовлення підробленого документа чи його збут, часто спілкувалися телефоном, зустрічалися один або декілька разів.

Пред'явлення для впізнання проводять за правилами, визначеними КПК України в ст. 228–231 [5]. До важливих умов і порядку проведення пред'явлення для впізнання належать такі:

- особу має бути попередньо допитано. Під час такого допиту необхідно з'ясувати, чи може вона впізнати особу, річ, доцільно ставити питання про зовнішній вигляд і прикмети особи, речей, а також про обставини, за яких допитуваний бачив цю особу або річ, про що скласти відповідний протокол (ч. 1 ст. 228, ч. 1 ст. 229 КПК України);

- заборонено попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яку має бути пред'явлено для впізнання, і надавати інші відомості про прикмети цієї особи (ч. 1 ст. 228 КПК України);

- об'єкт слід пред'являти серед кількох інших, загальною кількістю не менше ніж три, які не мають суттєвих відмінностей: особи – у зовнішності й одягу, предмети – однорідні;

– якщо декілька осіб можуть впізнати, то об'єкт пред'явити кожній окремо за відсутності інших;

– впізнання не може бути визнано достовірним, якщо упізнавальний об'єкт (особа або предмет) було розміщено або поставлено в умови, які виділяють його з оточення [136, с. 58–59].

Серед видів впізнання в кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збут і використання в умовах воєнного стану слід виокремити:

впізнання особи (ст. 228 КПК України);

впізнання речей (ст. 229 КПК України);

впізнання за фотознімками й матеріалами відеозапису (ч. 6 ст. 228 КПК України);

впізнання поза візуальним спостереженням (ч. 4 ст. 228 КПК України);

впізнання в режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України).

Найпоширенішим є пред'явлення для впізнання особи, зокрема підроблювачів і реалізаторів документів (86,0 %); речей, зокрема інструментів і матеріалів, які використовували для виготовлення посвідчень водія (74,0 %). (додаток Б).

У ст. 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» КПК України передбачено, що за відсутності можливості складання процесуальних документів про перебіг і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксацію здійснюють доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше ніж за 72 год з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [5]. Це положення дізнавачі застосовують під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання у відповідних регіонах нашої держави.

З огляду на розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання в умовах воєнного стану, на практиці поширеними є випадки проведення пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції.

Порядок такого впізнання регламентовано в ст. 232 КПК України. Зокрема, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування може бути проведено в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках: неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми. Перебіг і результати такого пред'явлення для впізнання фіксують за допомогою технічних засобів відеозапису [5].

Пред'явлення речей для впізнання допомагає також виявити джерела придбання інструментів і матеріалів виготовлення підроблених посвідчень водія. Такий вид пред'явлення для впізнання під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання має певні особливості. Найчастіше це спеціальні прилади, пристосування, інструменти/матеріали, що не мають широкого поширення. Опис їхніх властивостей та індивідуальних ознак потребує використання спеціальної термінології, якою може не володіти особа, що впізнає. У зв'язку з цим доцільно до участі в допиті про ознаки впізнаваної речі запрошувати спеціаліста та за його допомогою, використовуючи спеціальну термінологію, правильно описувати ознаки предметів, що підлягають упізнанню.

Результати проведеного пред'явлення для впізнання оформлюють у протоколі (ст. 104 КПК України), до якого доєднують носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальну дію (додатки до протоколів ст. 105 КПК України).

Слідчий експеримент у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання – це слідча (розшукова) дія, яку проводить дізнавач у встановленому законом порядку шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального проступку [136]. Слідчий експеримент – важлива для

аналізованої категорії справ слідча (розшукових) дія, яку проводять з метою перевірки того, чи має підозрюваний навички щодо виготовлення підроблених водійських документів. Необхідність у такій перевірці постає за наявності підозр, що підозрюваний не сам виготовляв посвідчення водія, а бере на себе чиюсь провину чи приховує співучасників. Доцільно в цьому випадку виявити можливість особи виконати весь комплекс робіт відповідно до встановленого способу підроблення водійського посвідчення, зокрема використання пластикових заготовок, робота з поліграфічним обладнанням, іншими пристроями для друку; перевірки можливості вчинення певних дій у визначених умовах, що також дає можливість перевірити правдивість показань підозрюваного з питань, пов'язаних із виготовленням ним особисто підроблених документів у місці, про яке повідомляють як місце виготовлення підробок; перевірки, чи використовували для виготовлення підроблених водійських документів саме ті матеріали, обладнання та апаратуру, які було виявлено та вилучено під час розслідування; встановлення того, скільки можна виготовити підроблених посвідчень водія за певний час і в певних умовах.

Підставами проведення слідчого експерименту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання є: результати проведення СРД, що потребують перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення конкретних обставин підроблення, збуту або використання несправжнього водійського документа. Основна мета цієї СРД в досліджуваній категорії кримінальних проступків – перевірка й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин злочинної діяльності підроблювача, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Загалом слідчий експеримент проводять з метою перевірки навичок і можливості вчинення підроблення конкретною особою за допомогою конкретного приладдя, речовини в певних умовах, певним способом, певної кількості.

Під час слідчого експерименту дізнавач виконує такі завдання щодо кримінального провадження, розпочатого за ст. 358 КК України, щодо підробленого посвідчення водія:

а) перевірити наявність у підозрюваного певних навичок виготовлення підроблених водійських документів відповідно до встановленого способу підроблення;

б) перевірити можливості вчинення певних дій у певних умовах, що також надає можливість перевірити правдивість показань підозрюваного з питань, пов'язаних із виготовленням ним особисто несправжніх документів на місці, де, за його показаннями, вчиняли кримінальний проступок;

в) перевірити достовірність інформації щодо використання для виготовлення підроблених посвідчень водія саме того обладнання, інструментів і матеріалів, які були виявлені та вилучені під час розслідування;

г) встановити кількість підроблених посвідчень водія, виготовлення яких можливе за певний час і в певних умовах з використанням певного обладнання, інструментів та матеріалів.

Слідчий експеримент слід проводити за умов, максимально схожих на ті, що були під час виготовлення підроблених посвідчень водія. Необхідно використовувати ті самі матеріали, обладнання та апаратуру, якими користувався підозрюваний, або аналогічні їм. Також слід розглянути можливість проведення слідчого експерименту на місці виготовлення підробок, яке встановлене досудовим розслідуванням.

У разі потреби після слідчого експерименту може бути отримано висновок спеціаліста або проведено експертизу для порівняльного дослідження посвідчення водія, виготовленого під час слідчого експерименту, і водійських документів, раніше виготовлених підозрюваним, які були реалізовані та використовувалися водієм.

Особливості слідчого експерименту під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання полягають у тому, що:

1) слідчий експеримент проводять за участю спеціаліста, здебільшого судового експерта, за експертними спеціальностями «2.1. Дослідження реквізитів документів», «2.2. Дослідження матеріалів документів», «2.3. Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів»;

2) під час СРД присутні не менше двох понятих (ч. 7 ст. 223 КПК України), крім випадків застосування безперервного відеозапису;

3) під час проведення слідчого експерименту дізнавач або залучений спеціаліст проводять вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, можуть складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додають до протоколу;

4) до участі в слідчому експерименті залучають підозрюваного, а також можуть бути залучені потерпілий, свідок, захисник, представник;

5) особи, у присутності яких здійснюють слідчий експеримент, мають право робити заяви та зауваження, що підлягають занесенню до протоколу;

6) проведення слідчого експерименту допускають за умови, що не буде створено небезпеку для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи довколишніх, не будуть принижувати їх честь і гідність, не буде завдано шкоди;

7) слідчий експеримент, що проводять у житлі чи іншому володінні особи, здійснюють лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням дізнавача, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядають у порядку, передбаченому для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи (ст. 233–235 КПК України) [5].

В окремих випадках у кримінальних провадженнях розглянутої категорії необхідно проводити *освідування* з метою виявлення на руках та інших частинах тіла часток фарби, ушкоджень шкірного покриву у вигляді плям, виразок, тріщин тощо. Під впливом барвників та інших хімічних речовин, використовуваних злочинцем у процесі виготовлення підроблених водійських документів, шкірний покрив на його руках може зазнавати змін. У випадку виявлення таких ушкоджень на тілі підозрюваного дізнавач залучає спеціаліста в галузі судової медицини або

лікаря, який допоможе правильно зафіксувати їх у протоколі. У цьому випадку також необхідно призначити судово-медичну експертизу з метою вирішення питання, під впливом якої хімічної речовини могли утворитися ушкодження шкірного покриву на тілі підозрюваного.

Освідування проводять у випадку затримання особи під час виготовлення підробки з метою виявлення на ній часток використаних матеріалів, пошкоджень шкіри.

Цю СРД в обов'язковому порядку проводять за участю спеціалістів. Фахівець-хімік проводить змиви наявної на тілі людини фарби й інших речовин, використовуючи зволожений тампон марлі або вати. Після висихання тампон направляють на судово-хімічну експертизу для встановлення хімічного складу та порівнюють з барвниками й речовинами, використовуваними під час виготовлення підроблених посвідчень водія. За результатами цієї СРД складають протокол, у якому зазначають розміщення плям, їхню форму, розмір, колір й особливості. Копію протоколу надають особі, щодо якої проводили освідування.

Якщо під час цієї СРД здійснювали фіксування певних плям, зміни кольору шкіри, інших ознак слідів підроблення водійських документів або їх використання на тілі особи, її одязі шляхом фотографування, відеозапису, то відповідні носії інформації оформлюють як додатки до протоколу освідування. Водночас зображення, демонстрацію яких можна розглядати як образливу для освідуваної особи, зберігають в опечатаному вигляді й можуть надавати лише суду під час судового розгляду [5].

Отже, додатками до протоколу освідування особи щодо розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання можуть бути: письмові пояснення спеціаліста, який брав участь в освідуванні; фототаблиці, схеми; відеозапис процесуальної дії. Ці додатки до протоколу повинні бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами дізнавача, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків [5].

Висновки до розділу 3

1. В умовах воєнного стану під час виконання службових обов'язків уповноваженими на огляд посвідчення водія особами є поліцейські патрульної поліції, дізнавачі, слідчі та спеціалісти-криміналісти НПУ (як члени СОГ), уповноважені особи Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Державної митної служби України, Збройних Сил України. Правовими підставами огляду, вилучення уповноваженими особами посвідчення водія з ознаками підроблення, підготовки та надання висновків спеціалістами щодо ознак підроблення водійського документа є ст. 71, 99, 214, 237, а також норми глави 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» КПК України.

2. Огляд документів як складова огляду місця події у випадку виявлення ознак підроблення водійського посвідчення можуть проводити до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР. У всіх ситуаціях, пов'язаних з виявленням ознак підроблення посвідчення водія, викликають СОГ для належного документального оформлення події та процесу вилучення документа. Огляд водійських посвідчень має на меті безпосереднє вивчення (сприйняття) документів, фіксацію відповідних ознак і, за наявності підстав, вилучення їх як речових доказів у кримінальному провадженні про підроблення, збут або використання цих підроблених документів.

Залучення до проведення огляду документів осіб, які мають спеціальні знання, забезпечує правильне фіксування криміналістично значущих ознак кримінального проступку в процесуальних документах, що під час подальшого призначення судових експертиз або залучення спеціаліста для вивчення документа уможливить швидке, об'єктивне дослідження наданих об'єктів. Найкращий результат під час огляду й обшуку забезпечують за участю спеціаліста-криміналіста, який володіє знаннями з техніко-криміналістичного дослідження документів. Такий криміналіст надає кваліфіковане сприяння у виявленні, вилученні, пакуванні та збереженні всіх предметів і слідів, що мають значення для кримінального провадження. Спеціаліст-

криміналіст може допомогти дізнавачу в застосуванні засобів криміналістичної техніки, привернути його увагу до ознак, що свідчать про можливе підроблення посвідчення водія. Також спеціаліст надає допомогу під час опису документа та його ознак, використовуючи спеціальну термінологію.

До об'єктів, що підлягають огляду під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання, належать: приміщення або ділянки місцевості (квартира, будинок, офіс, гаражне приміщення, цех підприємства тощо), де виробляли та зберігали підроблені водійські документи; місця збуту чи виявлення підроблених посвідчень водія (торговельно-розважальні заклади, ринки, малолюдна місцевість тощо); предмети злочину (підроблені посвідчення водія, їх заготовки, витратні матеріали, що використовували для їх виготовлення (папір, барвники, хімічні реагенти тощо), комп'ютерна та копіювально-друкарська техніка, кліше (матриці) тощо); транспорт, який експлуатували підроблювачі, реалізатори підроблених посвідчень або водій, що придбав несправжній документ на право керування транспортним засобом.

Порядок огляду документів посвідчення водія з ознаками підроблення: 1) вивчення змісту документа; 2) встановлення особливостей та виявлення ознак, що можуть свідчити про підроблення, перевірка за інформаційними системами поліції; 3) опитування водія щодо користування несправжнім посвідченням на право керування автомобілем; 4) фіксування проведеного огляду документа в протоколі, вилучення посвідчення водія та доєднання його додатком до протоколу.

Встановлено невідповідність положень наказу МВС України від 7 липня 2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», а саме: п. 4 «спеціаліст-криміналіст... надає консультації слідчому (дізнавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку)», нормам КПК України: пунктам частини 4 ст. 71: 3-1) викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо

яких йому не були поставлені запитання; 7) надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених частиною третьою статті 214 цього Кодексу; 8) надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою статті 245-1 цього Кодексу; 9) надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів. Запропоновано внести відповідні зміни в наказ МВС України від 7 липня 2017 року № 575.

Під час проведення огляду комп'ютерної техніки (комп'ютерних даних), яку використовували для підроблення посвідчень водія, вивчають електронні документи, комп'ютерні й інформаційні системи. Окреслено перелік обставин огляду комп'ютерної техніки, що мають бути відображені в протоколі. До огляду комп'ютерної техніки дізнавач залучає спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій.

Запропоновано дотримуватися певних правил особистої безпеки поліцейських під час огляду, дослідження, вилучення та пакування посвідчення водія з ознаками підроблення.

3. Встановлення факту підроблення посвідчення водія відбувається за допомогою використання спеціальних знань і полягає у визначенні способу виготовлення водійського документа, його бланка, дослідження їх змісту та реквізитів. На сучасному етапі під час підроблення пластикових посвідчень водія використовують струменевий, термосублімаційний, офсетний (плоский) друк з відображенням окремих реквізитів лазер-гравером; електрофотографічний з використанням лазерних принтерів.

Для підготовки до проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збут і використання запропоновано криміналістичні рекомендації: звертатися за консультаційною допомогою до спеціалістів за необхідності отримання зразків для експертизи; забезпечити збереженість об'єктів в упакуванні, незмінність їхніх ознак у процесі транспортування

та зберігання, окремі вимоги до пакування та зберігання рідких речовин, твердих об'єктів; можливість надання експерту середніх проб (якщо матеріали мають велику вагу або об'єм і є однорідними); надсилання на експертизу додаткових матеріалів (копій протоколів СРД – слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, висновку спеціаліста тощо з відповідними додатками до них).

У кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут або використання експертизу проводить експерт за зверненням (постановою) дізнавача. Ініціювати проведення експертизи можуть захисник, слідчий суддя чи суд. Такі випадки виникають, коли підозрювана особа не згодна з висновком спеціаліста, який попередньо досліджував посвідчення водія. Вибір виду судової експертизи зумовлений насамперед властивостями бланка посвідчення водія, способом підроблення (папір, ламінований папір, пластик, електронний документ), інструментами, матеріалами й обладнанням, використовуваним під час виготовлення водійського документа. Найпоширенішим експертним дослідженням у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання є судова технічна експертиза документів (100 %), яка виконує завдання щодо встановлення способу виготовлення водійського документа, його відповідності технічним умовам і стандарту. В окремих випадках проводять комплексне дослідження посвідчення водія (технічну експертизу документів і експертизу комп'ютерної техніки та програмних продуктів – 29,4 %) (додаток В).

Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання експертні дослідження водійського документа спрямовані на виконання таких завдань: *діагностичних*: встановлення обставин виготовлення документа або його фрагментів, встановлення наявності змін у документі й обставин їх виникнення, виявлення первинного змісту документа, який було змінено; *класифікаційних*: встановлення належності технічних засобів, пристроїв, матеріалів до певних класифікаційних груп; *ідентифікаційних*: ототожнення технічних засобів, пристроїв, матеріалів. Сформовано перелік типових запитань, що вирішує судова технічна експертиза посвідчень водія: а) щодо реквізитів документів; б) щодо друкарських форм; в) щодо матеріалів водійського документа.

З метою недопущення помилок під час експертних досліджень посвідчень водія наведено перелік типових помилок, яких припускаються дізнавачі, призначаючи судову технічну експертизу документів (некоректні, неточні запитання, такі, що виходять за межі компетенції експерта; неправильний переклад іноземних посвідчень водія; недостатня кількість зразків для порівняльного дослідження тощо).

4. В умовах повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну визначено певні особливості отримання зразків для експертизи. У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи їх відбирає сторона кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертизу призначає слідчий суддя [5]. З огляду на воєнний стан, якщо немає об'єктивної можливості для виконання слідчим суддею повноважень, пов'язаних із необхідністю отримання зразків для проведення експертизи, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого (дізнавача), погодженим із прокурором.

5. Типовими предметами пошуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання є:

а) предмети, які свідчать про факт підроблення (підроблені водійські документи, справжні посвідчення водія, що використовували під час виготовлення підробок, фотографії та персоналізовані дані замовників несправжніх водійських документів; обладнання, матеріали, які використовують у технологічному процесі; література з поліграфічної справи, комп'ютерних програм обробки зображень);

б) предмети, які доводять факт збуту (підроблені посвідчення водія; одяг, що був, за показаннями потерпілих й очевидців, на реалізаторі посвідчення водія; предмети, які він мав при собі; квитки, квитанції за готелі, які підтверджують факт перебування злочинця в певному населеному пункті, де відбувався збут підроблених водійських документів; особистого листування, блокнотів, зошитів із записами, інших матеріалів, що підтверджують злочинну діяльність реалізаторів водійських документів, тощо);

в) речі й цінності, нажиті підроблювачами злочинним шляхом (гроші, коштовності, транспортні засоби тощо);

г) інші предмети й документи, що мають значення для розслідування (речі зі слідами кримінального проступку).

Серед предметів пошуку окрему групу об'єктів становлять *документи*, а саме: 1) зміст яких є предметом злочинного посягання (водійські документи); 2) які є засобом учинення злочину (документи з печатками, штампами, окремі реквізити, частини справжніх водійських документів тощо); 3) які є засобом приховування злочину; 4) які характеризують особу злочинця (медичні довідки, документи про складання екзаменів на право керування транспортним засобом тощо); 5) які містять зразки почерку (щоденники, листи, зошити тощо); 6) які містять іншу інформацію, що цікавить орган дізнання у зв'язку з розслідуванням кримінального проступку.

Підготовка до проведення обшуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання охоплює: визначення мети обшуку; вивчення даних про особу, щодо якої або її володіння проводитимуть обшук; визначення кількості учасників обшуку; підготовка технічних засобів, криміналістичного приладдя, що буде використано під час слідчої (розшукової) дії; залучення працівників спецпідрозділу «КОРД» (за наявності відповідних підстав); планування процесуальних дій з особою, щодо якої або її володіння проводили обшук, після його завершення.

Участь спеціаліста в обшуку під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання полягає у:

наданні технічної допомоги дізнавачу (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо), зокрема під час виготовлення додатків до протоколу обшуку (письмові пояснення спеціалістів (довідки); аудіо-, відеозапис процесуальної дії; виготовлення фототаблиць, схем, зліпків, носіїв комп'ютерної інформації та інших матеріалів, які пояснюють зміст протоколу обшуку);

допомозі у відшукуванні предметів пошуку й огляду виявлених об'єктів, визначенні та фіксуванні їх криміналістично значущих ознак;

попередньому дослідженні виявлених документів, предметів і матеріалів, які використовували під час виготовлення підроблених посвідчень водія;

фіксуванні перебігу проведення обшуку (застосування відеозйомки, інших технічних засобів фіксування перебігу обшуку).

Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо проведення обшуку транспортного засобу в умовах воєнного стану в ситуаціях виявлення підробленого посвідчення водія на блокпосту та в ситуації проведення обшуку в розпочатому кримінальному провадженні. До головних рекомендацій проведення обшуку транспортного засобу належать: безперервна відеозйомка процесуальної дії; огляд усього автомобіля (відкриття багажника, капота); забезпечення участі понятих; дотримання членами СОГ заходів безпеки.

Обшук особи під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання передбачає примусове обстеження тіла людини, її одягу та інших речей. Уживають заходів, які унеможливають викидання, передавання чи знищення наявних при обшукуваній особі документів, грошових коштів, отриманих унаслідок збуту, й інших предметів, що викривають особу в підробленні посвідчення водія, його збуті та використанні.

6. Особливості допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання обумовлені: його предметом, у межах якого з'ясовують обставини підроблення водійських документів, їх реалізації; способом підроблення; використаними інструментами, матеріалами й обладнанням; роллю співучасників у виготовленні та збуті документів тощо; участю спеціаліста під час підготовки до допиту, у його проведенні та фіксуванні, оформленні результатів цієї СРД; переліком типових питань зі спеціальною термінологією, які рекомендовано з'ясовувати під час допиту підозрюваного та свідків кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо підроблення посвідчення водія, його збуту й використання; додатковими вимогами проведення допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання в умовах воєнного стану (фіксування доступними технічними засобами відеофіксації).

Дізнавач залучає спеціаліста до допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання з метою: застосування технічних засобів фіксування перебігу проведення допиту (фотозйомка, аудіо-, відеозапис, зокрема під час проведення процесуальної дії в режимі відеоконференції); оформлення та виготовлення додатків до протоколу допиту особи (фототаблиці, схеми, носії інформації із зафіксованим перебігом СРД); надання консультаційної допомоги щодо особливостей з'ясування предмета допиту про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання; постановки уточнювальних і деталізаційних запитань допитуваній особі (з дозволу дізнавача) про особливості технології виготовлення посвідчень водія, механізму їх збуту, діяльності злочинної групи підроблювачів документів тощо; спільного оцінювання з дізнавачем отриманих показань допитуваної особи, їх аналізу та планування шляхів перевірки даних фактів і можливості їх використання в доказуванні вчинення кримінального проступку.

7. У кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання проводять такі види пред'явлення для впізнання: впізнання особи (86,0 %) (за голосом, за ходою, за фотознімками й матеріалами відеозапису (13,0 %)); впізнання речей (посвідчень водія, матеріалів щодо їх виготовлення, поліграфічної техніки) (74,0 %); впізнання поза візуальним спостереженням (14,9 %); впізнання в режимі відеоконференції (5,1 %) (додаток Б).

Дізнавач залучає спеціаліста під час пред'явлення для впізнання з метою: участі в попередньому допиті особи з метою уточнення даних про підроблювача або реалізатора підробленого посвідчення водія, їх прикмет, особливих ознак, зовнішніх особливостей водійського документа; допомоги у фіксуванні в протоколі допиту та протоколі пред'явлення для впізнання ознак підроблення, назв приладдя, пристосувань, інструментів, матеріалів, які використовували для вчинення кримінального проступку, з використанням спеціальної термінології; підготовки водійських документів, серед яких має бути пред'явлено підроблене посвідчення водія; технічного оформлення додатків до протоколу пред'явлення для впізнання.

8. Метою слідчого експерименту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання є: 1) перевірка й уточнення

відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин злочинної діяльності підроблювача, проведення необхідних дослідів чи випробувань; 2) перевірка навичок і можливості виготовлення підроблених посвідчень водія особою за допомогою конкретних інструментів, матеріалів, обладнання, у певних умовах, певним способом, певної кількості документів.

Запропоновано рекомендації щодо залучення спеціаліста до слідчого експерименту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання: а) дізнавач запрошує спеціаліста-криміналіста або судового експерта як фахівців за експертними спеціальностями «2.1. Дослідження реквізитів документів», «2.2. Дослідження матеріалів документів», «2.3. Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів»; «2.4. Дослідження давнини виготовлення документа»; б) залучення декількох спеціалістів до слідчого експерименту (фіксування перебігу СРД; виготовлення додатків до протоколу; супроводження дій дізнавача й відокремлено особи, яка відтворює технологію виготовлення підроблених документів).

9. Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання освідування проводять з метою виявлення на руках та інших частинах тіла часток фарби, ушкоджень шкірного покриву у вигляді плям, виразок, тріщин та інших слідів кримінального проступку; цю СРД може бути проведено під час затримання підроблювача або реалізатора підробленого водійського документа. Участь спеціаліста в освідуванні в розглядуваних кримінальних провадженнях полягає у: виявленні слідів кримінального проступку на тілі або одязі особи та фіксуванні їх у протоколі; консультаційній діяльності щодо подальшого дослідження вилучених слідів підроблення посвідчення водія або його збуту; фіксування виявлених ознак кримінального проступку за допомогою фото-, відеоапаратури, виготовлення фототаблиць, додатків до протоколу освідування.

10. Проведення СРД під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану фіксують за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Це положення дізнавачі застосовують під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання у

відповідних регіонах нашої держави. Дізнавач ураховує такі чинники: проживання підозрюваної особи або свідків на тимчасово не підконтрольній Україні території; оголошену евакуацію населення з місцевості, де проживають учасники провадження; загрозу життю та здоров'ю учасників провадження у зв'язку з дестабілізацією ситуації на прифронтовій території; призов свідка на строкову військову службу, його мобілізацію тощо. Допомогу у відеофіксації перебігу й результатів СРД надає залучений дізнавачем спеціаліст.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретико-методологічне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в розробленні наукових засад й удосконаленні розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання в умовах воєнного стану. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Наукові дослідження питань розслідування підроблення документів, зокрема водійських документів, їх збуту та використання в криміналістиці й судовій експертології проводили з певною етапністю. На першому етапі (у радянський період) це питання досліджували в загальній тематиці технічної експертизи документів, застосування експертних методів і виконання завдань судових експертиз. На другому етапі (1991–2022) науковці спрямовували свої зусилля на криміналістичне дослідження окремих видів (груп) документів: документів, що посвідчують особу; документів зі спеціальними засобами захисту; документів на транспортні засоби. Третій етап (з 24 лютого 2022 року й донині) характеризується поодинокими науковими розвідками проблем розслідування підроблення документів в умовах воєнного стану, результати яких висвітлено в публікації наукових статей і тез доповідей на конференціях.

2. Криміналістична характеристика підроблення посвідчення водія, його збуту й використання слугує швидкому та повному встановленню обставин вчинення кримінального проступку, збиранню доказів винуватості підозрюваної особи, є основою для висунення версій, організації та планування розслідування. Елементами криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних проступків є: предмет злочинного посягання (90,8 %); спосіб вчинення кримінального проступку (97,8 %); обстановка вчинення кримінального проступку (57,8 %); типова слідова картина (75,9 %); особа правопорушника (87,0 %).

Предметом злочинного посягання під час підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є: національне посвідчення водія; міжнародне посвідчення

водія; посвідчення водія іноземної держави; електронне посвідчення водія. Описані в роботі основні характеристики й захисні елементи бланка національного посвідчення водія, способи внесення в них персоналізованих даних особи, властивості захисної голографічної плівки допомагають виявити ознаки підроблення документа.

Кримінальний проступок, передбачений ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, утворюють такі діяння: підроблення посвідчення водія; збут підробленого водійського документа; використання водієм несправжнього посвідчення. Способи вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання вирізняють: *залежно від мети* – підроблення водійського документа з метою його використання або збуту; збут підробленого посвідчення водія з корисливою метою; використання підробленого документа під час керування транспортним засобом, уникаючи проходження процедури отримання посвідчення водія відповідно до порядку, встановленого законодавством); *залежно від виду підробленого посвідчення водія* – використання підробленого посвідчення водія зразка 1985–1993 років (у формі «книжечки»); використання підробленого посвідчення водія зразка 1993–2003 років (виготовлені на папері формату А6, ламіновані); використання посвідчення водія зразка 2004–2024 років (на пластиковій основі); використання електронного посвідчення водія; *залежно від характеристики особи правопорушника* – вчинення проступку загальним суб'єктом або спеціальним суб'єктом; вчинення однією особою або групою осіб.

Розглянуто повну та часткову підробку посвідчення водії, а також його матеріальне й інтелектуальне підроблення. Способами збуту підроблених посвідчень водія є їх продаж, реалізація замовнику шляхом передавання та найпоширеніші нині безконтактні способи: пересилання, розміщення у визначеному місці, яке повідомляють замовнику після отримання оплати за підробку. Способи використання підробленого водійського посвідчення полягають в усвідомленому утримуванні його при собі особою під час керування транспортним засобом, пред'явленні посвідчення водія під час перевірки документів, поданні його в установи, підприємства, організації та здійсненні дій-правочинів з підробленим

документом. Кожному зі способів підроблення посвідчення водія, його збуту й використання притаманна наявність певних слідів, за якими встановлюють механізм злочинної діяльності та виявляють осіб, які вчинили кримінальний проступок.

Обстановкою вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання є сукупність просторових меж, часових періодів, виробничих чинників, за яких відбувається злочинна діяльність, а також інші обставини навколишнього середовища, що мають вплив на формування слідів кримінального проступку.

До типової слідової картини підроблення посвідчення водія, його збуту й використання належать матеріальні, ідеальні й електронні відображення протиправної діяльності. Зокрема, це: сліди пошуку матеріалів, процесу виготовлення документів та сліди технічних засобів і пристроїв; відомості про використання, придбання, вивчення спеціальної літератури, пошук й отримання консультацій у фахівців з поліграфії, інших осіб, що можуть сприяти здійсненню протиправних дій; відомості про елементи ознак зовнішності осіб, що виготовляли або збували підроблені посвідчення водія; сліди-мікрооб'єкти на обладнанні, одязі правопорушників, інших предметах; електронні сліди в комп'ютерному обладнанні та цифрових носіях тощо.

Особа правопорушника, який підробляє посвідчення водія, збуває їх або використовує, характеризується соціально-демографічними, соціально-біологічними та соціально-психологічними ознаками. Зокрема, це громадянин України (93,2 %) віком 31–40 років (66,0 %), чоловік (52,0 %) або жінка (48,0 %), що мають вищу освіту (сукупно – 76 %). У 75,9 % випадків підроблення посвідчення водія, його збут і використання здійснювали групою осіб: злочинною організацією; організованою злочинною групою; групою осіб за попередньою змовою.

Між кожним з розглянутих елементів криміналістичної характеристики підроблення посвідчення водія, його збуту й використання наявні кореляційні зв'язки та взаємозалежності.

3. Типовими ситуаціями виявлення посвідчення водія з ознаками підроблення є: виявлення посвідчення водія з ознаками підроблення під час перевірки

поліцейськими документів; встановлення недійсності посвідчення водія в підрозділі ГСЦ МВС під час номенклатурних дій з водійським документом; виявлення підробленого посвідчення водія під час затримання особи або в процесі проведення слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні.

4. Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання дізнавач встановлює загальні обставини, передбачені в ст. 91 КПК України, і додаткові (щодо підроблення електронного посвідчення водія; причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального проступку). У роботі запропоновано перелік обставин, які встановлюють під час розслідування *підроблення та збуту* посвідчень водія, й обставини, які встановлюють під час розслідування *використання* підробленого посвідчення водія.

5. На початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання складаються типові ситуації, які безпосередньо обумовлені ситуаціями виявлення водійського документа з ознаками підроблення:

1) унаслідок виявлення відповідного кримінального проступку під час перевірки документів поліцейськими та виїзду на місце події СОГ: а) відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа визнає факт підроблення або збуту чи використання підробленого документа; б) відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа не визнає факту підроблення посвідчення водія або його збуту; в) відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа заперечує свідоме використання несправжнього посвідчення водія; г) відомості про кримінальний проступок внесено до ЄРДР, особа відмовляється давати показання;

2) недійсність посвідчення водія встановлено в підрозділі ГСЦ МВС під час номенклатурних дій з водійським документом: а) водій заперечує умисне використання ним несправжнього посвідчення на право керування транспортним засобом; б) особа визнає факт використання підробленого посвідчення водія, надає інформацію щодо джерела отримання цього документа, співучасників кримінального проступку;

3) виявлення підробленого посвідчення водія під час затримання особи або проведення слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні:

а) наявні фактичні дані не містять відомостей про те, що у вчиненні підроблення посвідчень водія та їх збуті брали участь декілька осіб, особа вчинила проступок без співучасників; б) орган дізнання має відомості про одного підозрюваного у вчиненні групою осіб кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, проте інформації про інших співучасників немає; в) наявна неповна інформація про співучасників підроблення посвідчень водія та їх збуту.

Для вирішення кожної з типових ситуацій визначено послідовне проведення слідчих (розшукових) дій, організаційно-тактичних заходів, запропоновано основні напрями процесуальних дій дізнавача.

6. На початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання висувають типові версії: а) затриманим на місці події є особа, яка виготовила підроблені посвідчення водія або їх збувала; б) підроблювача та/або реалізатора підроблених посвідчень водія затримано, але він встиг знищити речові докази; в) відома особа правопорушника, але він зник з місця події; г) свідки описують зовнішні ознаки правопорушника, його особу не встановлено; д) реалізація підроблених посвідчень водія відбувалася безконтактним способом. Інші версії в кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 358 КК України, класифіковано за критеріями: кількості правопорушників; діяльності співучасників кримінального проступку; місцезнаходження знарядь підроблення водійських документів.

7. Оптимізація діяльності дізнавача щодо розслідування кримінальних проступків передбачає розроблення та використання типових тактичних операцій як найефективніших криміналістичних комплексів процесуальних дій, оперативно-розшукових та інших заходів стосовно визначення напряму розслідування в типових ситуаціях, зокрема що складаються на початковому етапі. Проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання забезпечує швидке розкриття механізму злочинної діяльності: виготовлення підробленого водійського документа – його збут – використання водієм несправжнього документа.

Запропоновано тактичні операції початкового етапу розслідування підроблення посвідчень водія, їх збуту й використання: «Виявлення, фіксація та збирання первинної інформації про кримінальний проступок», «Встановлення механізму злочинної діяльності підроблювачів водійських документів», «Затримання групи підроблювачів водійських документів», «Встановлення і пошук злочинця»; доведено, що, з огляду на специфіку воєнного стану, їх проведення зобов'язує дізнавача попередньо з'ясувати кількість правопорушників, наявність у них холодної або вогнепальної зброї, вибухових матеріалів, скласти план-схему із зазначенням вихідних позицій та орієнтовного переміщення учасників операції.

8. В умовах воєнного стану в Україні перевірку документів, огляд посвідчення водія, огляд речей, автомобіля, багажу й вантажу мають право проводити поліцейські, уповноважені особи Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Державної митної служби України, Збройних Сил України. Огляд водійського посвідчення має на меті безпосереднє вивчення документа, фіксацію відповідних ознак і, за наявності підстав, вилучення його як речових доказів. Порядок огляду посвідчення водія передбачає: 1) вивчення змісту документа; 2) встановлення особливостей та виявлення ознак, що можуть свідчити про підроблення, перевірку за інформаційними системами поліції; 3) опитування водія щодо користування несправжнім посвідченням на право керування автомобілем; 4) фіксування проведеного огляду документа в протоколі, вилучення посвідчення водія та доєднання його додатком до протоколу.

9. Під час розслідування кримінальних проступків, розпочатих за ст. 358 КК України, вибір виду судової експертизи, яку дізнавач має призначити, визначають властивостями бланка посвідчення водія, способом підроблення (папір, ламінований папір, пластик, електронний документ), інструментами, матеріалами й обладнанням, використовуваним під час виготовлення водійського документа. Найпоширенішим експертним дослідженням у кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут або використання є судова технічна експертиза документів (100 %), яка виконує завдання зі встановлення способу

виготовлення водійського документа та його відповідність технічним умовам і стандарту. В окремих випадках проводять комплексне дослідження посвідчення водія (спільно з експертизою комп'ютерної техніки та програмних продуктів – 29,4 %).

Під час підготовки до проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збут і використання запропоновано криміналістичні рекомендації: звертатися за консультаційною допомогою до спеціалістів за необхідності отримання зразків для експертизи; забезпечувати збереженість об'єктів в упакуванні, незмінність їхніх ознак під час транспортування та зберігання; передбачити можливість надання експерту середніх проб; надсилати на експертизу додаткові матеріали (копії протоколів слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, висновку спеціаліста). Запропоновано також рекомендації з отримання порівняльних зразків для технічної експертизи посвідчення водія.

10. Типовими предметами пошуку в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання під час проведення обшуку є: а) предмети, які свідчать про факт підроблення; б) предмети, які доказують факт збуту; в) речі й цінності, нажиті підроблювачами злочинним шляхом; г) інші речі, предмети та документи зі слідами кримінального проступку. Окрему групу серед предметів пошуку становлять документи, які є: предметом злочинного посягання, засобом вчинення кримінального проступку; засобом приховування кримінального проступку; характеризують особу правопорушника тощо.

Серед видів обшуку під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання поширеними й результативними є обшуки транспортних засобів, зокрема в ситуаціях виявлення підробленого посвідчення водія на блокпосту та в ситуації проведення обшуку в розпочатому кримінальному провадженні. До головних рекомендацій проведення обшуку транспортного засобу віднесено: безперервну відеозйомку процесуальної дії; огляд усього автомобіля (відкриття багажника, капота); забезпечення участі понятих; дотримання членами СОГ – працівниками поліції заходів безпеки.

11. Особливості допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання обумовлені: його предметом, у межах якого з'ясовують обставини підроблення водійських документів, їх реалізації; спосіб підроблення; використані інструменти, матеріали й обладнання; роль співучасників у процесі виготовлення та збуту документів; участю спеціаліста в процесі підготовки до допиту, його проведенні та фіксуванні й оформленні результатів цієї слідчої (розшукової) дії; переліком типових питань зі спеціальною термінологією, які рекомендовано з'ясовувати під час допиту підозрюваного та свідків кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, щодо підроблення посвідчення водія, його збуту й використання; додатковими вимогами проведення допиту в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання в умовах воєнного стану.

12. У кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збут і використання проводяться такі види пред'явлення для впізнання: впізнання особи (86,0 %) (за голосом, за ходою, за фотознімками й матеріалами відеозапису (13,0 %)); впізнання речей (74,0 %); впізнання поза візуальним спостереженням (14,9 %); впізнання в режимі відеоконференції (5,1 %). Дізнавач залучає спеціаліста до пред'явлення для впізнання з метою: участі в попередньому допиті особи для уточнення даних, необхідних під час впізнання; допомоги у фіксуванні перебігу пред'явлення для впізнання, підготовці водійських документів, серед яких має бути пред'явлено підроблене посвідчення водія; технічного оформлення протоколу.

Слідчий експеримент під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання проводять для перевірки й уточнення даних, отриманих дізнавачем у кримінальному провадженні, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин злочинної діяльності підроблювача, проведення необхідних дослідів чи випробувань; перевірки відповідних навичок підозрюваної особи й можливості виготовлення нею підроблених посвідчень водія. До слідчого експерименту залучають спеціаліста, переважно фахівця з експертних спеціальностей «2.1. Дослідження реквізитів документів», «2.2. Дослідження матеріалів документів», «2.3. Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення

документів», «2.4. Дослідження давнини виготовлення документа»; залучають декілька спеціалістів для фіксування перебігу слідчої дії та супроводження дій дізнавача й особи, яка відтворює досліди.

Під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання освідування проводять з метою виявлення на руках та інших частинах тіла часток фарби, ушкоджень шкірного покриву у вигляді плям, виразок, тріщин та інших слідів кримінального проступку. Участь спеціаліста в освідуванні в розглядуваних кримінальних провадженнях полягає у: виявленні слідів кримінального проступку на тілі або одязі особи та фіксуванні їх у протоколі; консультативній діяльності щодо подальшого дослідження вилучених слідів підроблення посвідчення водія або його збуту; фіксування виявлених ознак кримінального проступку за допомогою фото-, відеоапаратури, виготовлення фототаблиць, додатків до протоколу освідування.

13. Загальною особливістю проведення дізнання в кримінальному провадженні про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану є необхідність фіксування слідчих (розшукових) дій за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Дізнавач ураховує такі чинники: проживання підозрюваної особи або свідків на тимчасово не підконтрольній Україні території; оголошену евакуацію населення з місцевості, де проживають учасники провадження; загрозу життю та здоров'ю учасників провадження у зв'язку з дестабілізацією ситуації на прифронтівій території; призов свідка на строкову військову службу, його мобілізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іщенко А. В., Ляшенко Д. А. Літопис криміналістики / А. В. Іщенко, Д. А. Ляшенко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 640 с.
2. Юрчук О. Ф., Лисиченко В. К. Документ. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2 : Д–Й. 744 с.
3. Царьова І. В. Юридичне документознавство : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 172 с.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Красницька А. В., Підвисоцький В. В. Юридичне документознавство : мультимед. навч. посіб. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/legal_documentation/info/lec1.html.
7. Кобилянський О. Л. Поняття «документ» у криміналістиці: сучасне розуміння. *Право України*. 2003. № 10. С. 82–85.
8. Лисиченко В. К. Юридичне поняття документа і його значення. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 1972. Вып. 9. С. 42–52.
9. Запотоцький А. П. Процесуальний статус документів – доказів та документів – речових доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2. С. 126–134.
10. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування : посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2003. 500 с.
11. Нікітенко В. М. Історія становлення кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. Вип. 1/2 (29/30). (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/25016>.

12. Гуд Т. М. Історичний аспект кримінально-правової протидії приховування злочину. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 153–158.
13. Криминальный кодекс УСРР : в ред. 1927 г. 2-е изд. Харьков : Юриздат, 1927. 110 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв, С. С. Яценко. Київ : Поліграфкнига, 1994. 800 с.
15. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
16. Кобилянський О. Л. Криміналістичне дослідження документів із спеціальними засобами захисту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 253 с.
17. Дослідження бланків свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів, виготовлених на підприємстві «Поліграфкомбінат «Україна» : метод. рек. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2005.
18. Душник В. Ф., Граціанов А. І., Науменко С. М. Пластикові посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів : інформ. лист. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2004. 15 с.
19. Кабанов Г. О., Граціанов А. І., Найменко С. М. Загальні ознаки посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів на пластиковій основі виробництва Консорціуму ЄДАПС : інформ. лист. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2007. 22 с.
20. Про основні елементи захисту національного посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу зразка 2014 року : інформ. лист / уклад. І. М. Невмержицька. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2016. 25 с.
21. Науменко С. М. Елементи обліку деяких документів на пластиковій основі, які сприяють їх захисту та контролю. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2024 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : Ліра-К, 2024. 559 с.

22. Українець Т. В. Види водійських посвідчень як об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальному провадженні за ст. 358 Кримінального кодексу України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 221–224.

23. Зразки українських посвідчень водія. *Головний сервісний центр МВС* : [офіц. сайт]. URL: <https://hsc.gov.ua/index/poslugi/vidacha-posvidchennya-vodiya/zrazki-ukrayinskih-posvidchen-vodiya/>.

24. Ткаченко Я. В. Проблемні питання дослідження свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів вітчизняного виробництва. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 232–234.

25. Виявлення ознак підробки документів під час їх перевірки працівниками Національної поліції України : практич. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука. Київ : НАВС, 2021. 124 с.

26. Про порядок приймання іспитів для отримання права керування транспортними засобами та видачі посвідчень водія : наказ МВС України від 7 груд. 2009 р. № 515. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0074-10#Text>.

27. Обіцяв жінці придбання водійських прав за гроші – у Києві викрито посередника. *Магнолія-ТВ* : [сайт]. URL: <https://magnolia-tv.com/news/111331-obitsyav-zhintsi-prydbannya-vodiyskykh-prav-za-hroshi-u-kyuevi-vykryto-poserednyka?prov=ukrnet>.

28. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами : постанова Кабінету Міністрів України від 8 трав. 1993 р. № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#Text>.

29. Про затвердження Порядку формування та перевірки електронного посвідчення водія, електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, їх

електронних копій : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1453-2021-%D0%BF#Text>.

30. Лисиченко В. К. Криміналістическое исследование документов (правовые и методологические проблемы) : автореф. дисс ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1974. 66 с.

31. Фридман И. Я. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. 1974. 39 с.

32. Бахин В. П., Викторова Е. Н., Ищенко А. В. Библиографический указатель диссертаций по криминалистике, 1936–1986 гг. Киев, 1989. 155 с.

33. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

34. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 24 с.

35. Тімошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2009. 20 с.

36. Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.

37. Шведова О. В. Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 19 с.

38. Попович І. І. Криміналістичне забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 22 с.

39. Смаль І. В. Методика розслідування підроблення проїзних квитків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 18 с.

40. Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.

41. Кобилянський О. Л. Криміналістичне дослідження документів із спеціальними засобами захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 17 с.

42. Патик Л. Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 17 с.

43. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 17 с.

44. Мілевська А. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 20 с.

45. Тальянчук Л. С. Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетині державного кордону України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

46. Безсонна Т. Ф. Техніко-криміналістичне дослідження паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника документа : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 22 с.

47. Будзієвський М. Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2009. 18 с.

48. Сезонов В. С. Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 22 с.

49. Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 17 с.

50. Петряев С. Ю. Способи підробки паперових грошових знаків. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2009. № 4. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2009/4/27.pdf>.

51. Петряев С. Ю. Криміналістична характеристика фальшивомонетництва: слідова картина і спосіб здійснення злочину. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2010. № 2. С. 139–145. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/5878>.

52. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч.-метод. посіб. / О. В. Воробей, І. М. Мельников, О. Г. Волошин. Київ : Центр учб. літ., 2008. 304 с.

53. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч.-метод. комплекс / [уклад.: О. В. Воробей, О. О. Садченко, І. М. Мельников]. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 60 с.

54. Судова експертиза документів із спеціальними засобами захисту : навч.-практ. посіб. / О. О. Садченко, О. Л. Кобилянський, О. В. Шевченко. Київ : Укр. ДГРІ, 2011. 188 с.

55. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч. посіб. / [авт. кол.: О. В. Воробей, А. В. Кофанов]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 312 с.

56. Воробей О. В. Лабораторний практикум з техніко-криміналістичного дослідження документів. Київ : НАВС, 2017. 72 с.

57. Порядок проведення перевірки документів громадян України, що надають право на перетин державного кордону : практик. довідник / [М. В. Нечеснюк та ін.]. Київ : НАВС, 2021. 130 с.

58. Невмержицька І. М., Нечеснюк М. В. Технічні характеристики та основні елементи захисту бланків національних посвідчень водія / за заг. ред. С.С. Чернявського, С. Г. Кримчука : практик. посіб. Київ : НАВС, 2023. 57 с.

59. Ковальов К. М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2022. 235 с.

60. Перелік тем дисертаційних досліджень з юридичних наук (затверджених у 2023 р.) : розглянуті та схвалені координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України / [упоряд.: Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка, Н. М. Вапнярчук]. Харків : Право, 2024. 332 с.
61. Видача посвідчення водія/водійських прав/ водійського посвідчення. URL: <https://guide.diiia.gov.ua/view/vydacha-posvidchennia-vodiia-na-pravo-keruvannia-transportnyumu-zasobamy-fc03bb62-f1b3-4989-8d6f-7663357f6072>.
62. Енциклопедичний словник з Правил та безпеки дорожнього руху : довідкове вид. для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України / Т. С. Вайда, М. В. Корнієнко. Одеса : Юридика, 2023. 654 с.
63. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 160 с.
64. Сергєєва Д. Б., Топорецька З. М. Криміналістична характеристика службового підроблення. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 90–99. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/90-99>.
65. Ревенко О. І. Основи методики розслідування незаконного видобування вугілля : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 225 с.
66. Копча Н. В. Значення криміналістичної характеристики в розслідуванні службового підроблення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 335–337. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/82>.
67. Українець Т. В. Способи підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. Вип. 3 (88). С. 60–64. DOI: [10.32782/2523-4269-2024-88-60-64](https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-60-64).
68. Науменко С. М. Елементи обліку деяких документів на пластиковій основі, які сприяють їх захисту та контролю. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2024 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : Ліра-К, 2024. С. 391–395.

69. Яворський С. Й. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 163–169. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221568>.

70. Балонь А. Типова «слідова картина» злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень, та її значення для розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 11. С. 116–124.

71. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.]. Київ : Право, 2020. 752 с.

72. Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 228 с.

73. Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. / [М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с.

74. Воробей О. В., Атаманчук В. М., Підвисоцький В. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : мультимед. навч. посіб. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/tekhn_dokum/info/lec8.html.

75. Ярема С., Мельничук С. Офсетний друк : навч. посіб. Київ : Талком, 2000. 467 с.

76. Новий словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко]. Київ : Аконіт, 2003. Т. 3. 928 с.

77. Хар І. О. Кримінальна відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. *Актуальні проблеми економіки*. 2002. № 11. С. 73–83.

78. Зайцев О. Щодо підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту й використання. *Юридичний радник*. 2009. 24 лют. URL: <http://yurradnik.com.ua/yurradnik.com.ua/?s=%D0%97%D0%B0%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2>.

79. Марко С. І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту

або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 220 с.

80. Сорока С. О., Марко С. І. Особливості виявлення та початкового етапу розслідування підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту чи використання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 2. С. 322–334.

81. Парфіло І. Обстановка скоєння злочину як системоутворюючий елемент криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. С. 197–202. URL: http://jurnaluljuristic.in.ua/archive/2018/6/part_1/44.pdf.

82. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с.

83. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Гельветика, 2017. 556 с.

84. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 168–174.

85. Найдьон Я. Поняття та класифікація віртуальних слідів кіберзлочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 304–307.

86. Гора І. В. Цифрова криміналістика у протидії злочинності. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2024 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : Ліра-К, 2024. С. 159–163.

87. Коршикова Т. В. Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2021. 255 с.

88. Авдєєва Г. К. Сутність цифрових слідів в криміналістиці. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-

практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 90–93.

89. Чучко С. В. Віртуальні (комп'ютерні) сліди шахрайства, пов'язаного із торгівлею товарами через мережу Інтернет. *Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпро, 26 листоп. 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 25–28.

90. Мілевська А. О. Захист від підробки документа, викладеного на спеціальному нотаріальному бланку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 8. С. 158–160. (Серія «Юриспруденція»).

91. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з виготовленням, зберіганням, придбанням, перевезенням, пересиланням з метою збуту або збутом підроблених грошей : метод. рек. / [В. В. Юсупов, О. О. Садченко, М. М. Цимбал та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 56 с.

92. Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : навч. посіб. / [В. В. Пясковський, С. С. Чернявський, П. Є. Антонюк та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. Київ : 7БЦ, 2022. 256 с.

93. Сукманова Т. А. Про дослідження підписів, виконаних шляхом компетентного автопідлогу. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2002. С. 634–638.

94. Особливості розслідування окремих видів злочинів / [А. О. Антошук, В. М. Атаманчук, Ю. Б. Комаринська та ін.] : мультимед. навч. посіб. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/orovz/lections/lecture6.html>.

95. Українець Т. В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 732–737. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>.

96. На одне і те ж посвідчення водія двічі має звернути увагу поліція Кривого Рогу. URL: <https://kyiv.hsc.gov.ua/2023/07/31/na-odne-i-tezh-posvidchennya-vodiya-dvichi-maye-zvernuti-uvagu-politsiya-krivogo-rogu/>.

97. У сервісних центрах МВС виявляють підроблені водійські посвідчення.
URL:

https://auto.24tv.ua/u_servisnykh_tsentrah_mvs_vyivliaiut_pidrobleni_vodiiski_posvidchennia_n58425.

98. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

99. Про дорожній рух : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-XII. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>.

100. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

101. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#n8>.

102. Сема В. С. Діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні* : матер. наук.-теорет. конф. (Київ, 17 трав. 2023 р.). Київ : НАВС, 2023. С. 122–125.

103. Куликовська В. С. Ступінь захисту документів, що посвідчують особу, види підробок та методи перевірки автентичності. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2024 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : Ліра-К, 2024. С. 276–282.

104. Порядок перевірки поліцейськими транспортних засобів на блокпостах : метод. рек. / В. Л. Костюк, В. Г. Сюравичик. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 51 с.

105. Про прикордонний контроль : Закон України від 5 листоп. 2009 р. № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>.

106. Порядок застосування еДокумента в період дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 10 берез. 2022 р. № 248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248-2022-%D0%BF#Text>.

107. Старинець А. Ю. Адміністративно-правове регулювання порядку перевірки документів громадян під час дії воєнного стану. *Забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану* : матеріали підсумк. наук.-теор. конф. наук. т-ва курсантів та студентів ін-ту (м. Київ, 10 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 47–50.

108. Мілевська А. О. Слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. Вип. 2(4). С. 30–37.

109. Охорона праці та особиста безпека працівників органів Національної поліції : / [В. А. Молотай, О. В. Коломієць, Ю. В. Демченко, С. М. Бадьора, В. В. Підвисоцький] : мультимед. навч. посіб. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/occupational_h_s/info/lec10.html.

110. Дії працівників органів та підрозділів внутрішніх справ в типових та екстремальних ситуаціях : / [В. М. Білик, С. Г. Братель, С. І. Братков та ін.] : метод. рек. Київ : НАВС, 2013. 203 с.

111. Карпенко М. О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 204 с.

112. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1328 с.

113. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 460 с.

114. Зеленковський С. Окремі методики розслідування злочинів у сфері економіки. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 3. С. 54–57.

115. Пиняга Р. О. Розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 200 с.

116. Протидія економічній злочинності / [П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін.]. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.

117. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 груд. 1960 р. ; зі змін. і доповн. станом на 17 січ. 2012 р. Київ : Правова єдність, 2012. 215 с.

118. Мілевська А. О. Особливості слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із підробленням нотаріальних документів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 72–80.

119. Синовська Т. І. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування жорстокого поводження з тваринами. *Актуальні питання криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ, 2019. С. 325–328.

120. Смаль І. В. Методика розслідування підроблення проїзних квитків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2007. 267 с.

121. Мацішин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 296 с.

122. Мацішин В. С. Особливості огляду місця події у справах про фальшивомонетництво, вчинене з використанням комп'ютерної техніки. *Криміналістичний вісник*. 2001. Вип. 1. С. 173–178.

123. Кашпур А. С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2023. 250 с.

124. Піщенко Г., Мацішин В. Огляд місця події у справах про фальшивомонетництво. *Право України*. 2001. № 7. С. 56–59.

125. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.

126. Павлик М. Комплекси тактичних операцій у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Вип. 3. С. 300–305.

127. Пчеліна О. В. Роль тактичних операцій у ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Priority a strategie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy* : zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie (28–29 októbra 2016, Sládkovičovo, Slovensko). Slovenská Republika : Vysoká Škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, 2016. С. 192–194.

128. Шепітько В. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. Вип. 1(48). С. 175–184.

129. Березняк В. С. Теоретичні основи побудови тактичних операцій та особливості їх використання при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2, Т. 2-2. С. 8–12.

130. Богачук В. С. Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 258 с.

131. Климчук М. П. Використання спеціальних знань під час розслідування підроблення документів. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 3. С. 83–89.

132. Богачук В. С. Тактична операція «Збирання і фіксація вихідної інформації про злочин» під час розслідування підроблення грошей. *Право і суспільство*. 2010. № 5. С. 24–29.

133. Богачук В. С. Тактична операція «Вивчення механізму вчинення злочину» під час розслідування підроблення грошей. *Міліція України. Додаток «Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених»*. 2010. № 92. С. 7–13.

134. Дрозд В. Г. Щодо особливостей затримання особи під час досудового розслідування кримінальних проступків. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 44–46.

135. Дані щодо кількості затриманих осіб, підозрюваних слідчими (детективами), дізнавачами органів досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298-2 КПК України упродовж 2017–2020 років : інформ. лист Офісу Генерального прокурора від 18 черв. 2021 р. № 25/1-111.

136. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / [С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

137. Вирок Сквирського районного суду Київської області від 18 квіт. 2023 р. у справі № 376/926/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110575969>.

138. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>.

139. Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 167–179.

140. Шарнін А. В. Проблеми документування та розслідування злочинів, учинених на територіях проведення активних бойових дій. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 55–58.

141. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#n19>.

142. Тимошко В. В. Процесуальні та тактичні особливості проведення огляду під час досудового розслідування воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3(30) С. 329–338. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.28>.

143. Хижний Б. В. Залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення документів, поданих для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 берез. 2024 р.) /

[редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 351–354.

144. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>(Дата звернення: 24.03.2024).

145. Томин С. В., Лишак О. А. До питання про роль інспектора-криміналіста у дослідженні слідів та об'єктів на місці події. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 груд. 2023 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : КНДІСЕ, 2023. С. 466–470.

146. Українець Т. Взаємодія дізнавача із спеціалістами під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання: удосконалення нормативно-правового регулювання. *Актуальні питання розвитку українського простору судово-експертної діяльності* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 січ. 2025 р.). Львів–Торунь, 2025. С. 247–252.

147. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

148. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева, В. В. Кікінчук та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

149. Криміналістична техніка. Книга друга (частина II) : навч. посіб. Київ : КИЙ, 2011. 352 с.

150. Юсупов В. В., Українець Т. В. Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народж. М. С. Романова (Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 306–308.

151. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

152. Моїсєєва А., Кольчинська К. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану та в особливий період. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-zdijsnennya-kriminalnogo-provadhennya-v-umovah-voyennogo-nadzvichajnogo-stanu-ta-v-osoblivij-period/>.

153. Мілевська А. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 241 с.

154. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233–238. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.362>.

155. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 358–363. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62>.

156. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.

157. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 4-те. Дніпро–Львів–Одеса–Харків, 2022. 82 с. URL: <https://cutt.ly/D5EnJ6a>.

158. Купріянова А. О. Актуальні питання проведення судових експертиз у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 30 трав. 2024 р.). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 128–132.

159. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

160. Тальянчук Л. С. Криміналістичне дослідження підроблених свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 231–232.

161. Репешко І. Ю. Проблематика дослідження пластикових документів на транспортні засоби. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 361–363.

162. Криміналістична техніка : навч. посіб. / [В. В. Арешонков, П. Д. Біленчук, О. Г. Волошин та ін.] ; за ред. А. В. Кофанова. Кн. 2-га. Київ : КИЙ, 2009. 416 с.

163. Українець Т. В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 137–142. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>.

164. Токманьова З. М. Проблемні питання призначення судової технічної експертизи документів в умовах воєнного стану в Україні. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 30 трав. 2024 р.). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 221–224.

165. Крапівцев О. О., Радченко К. А., Шаляпін М. В. Проблеми та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 30 трав. 2024 р.). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 118–120.

166. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

167. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ

Міністерства юстиції України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#top>.

168. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/>.

169. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

170. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розповсюдженням у мережі Інтернет забороненого контенту : метод. рек. / [О. М. Стрільців, В. В. Крижна, О. В. Максименко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Ю. Орлова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 80 с.

171. Теорія нотаріального процесу : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Алерта ; Центр учб. літ., 2012. 920 с.

172. Денисюк С. Ф., Шепитько В. Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ) : науч.-практ. пособие. Харьков : Консум, 1999. 160 с.

173. Волобуєв А. Ф. Криміналістика : підручник. URL: <https://subj.ukr-lit.com/kriminalistika-volobuyev-a-f-2-taktichni-prijomi-pidgotovchogo-robochogo-etapiv-obshuku/>.

174. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Обыск: тактика и психология : учеб. пособие. Харьков : Гриф, 1997. 80 с.

175. Черняхівський Б. В., Юсупов В. В. Проведення обшуку під час розслідування несанкціонованого доступу до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 52 с.

176. Яремчук В. О. Організаційні засади участі спеціаліста у проведенні обшуку. *Теорія і практика правознавства*. 2016. № 2. С. 1–9.

177. Основні порушення під час обшуку: зауваження адвоката як додаток до протоколу. *Протокол. Юридичний інтернет-ресурс* : [сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/osnovni_porushennya_pid_chas_obshuku/.

178. Пиріг І. В. Участь працівників експертної служби МВС при проведенні відтворення обстановки і обставин події. *Право і суспільство*. 2011. №. 4. С. 179–183.

179. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / [Є. Ю. Свобода, А. В. Кофанов, А. В. Самодін та ін.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 432 с.

180. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2015. 432 с.

181. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних проступків : практ. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. В. В. Чернея. Київ : 7БЦ, 2022. 180 с.

182. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.

183. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий : учеб. пособие. Киев : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Є. Дзержинского, 1989. 88 с.

184. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 18 с.

185. Нечваль А. О. Окремі питання тактики проведення обшуку у житлі та іншому володінні особи. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 212–214.

186. Лис О. Ю. Тактичні прийоми і методи проведення обшуку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 200–205.

187. Тактика виявлення незаконного перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : метод. рек. / О. М. Стрільців, В. В. Крижна,

В. В. Юсупов, А. Г. Скибінський ; за ред. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 36 с.

188. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час проведення допиту під час розслідування службового підроблення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 6. С. 101–106.

189. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования : монография. Киев : УАВС, 1993. 194 с.

190. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 11. С. 661–665. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/160>.

ДОДАТКИ

Додаток А

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ

за результатами проведеного анкетування поліцейських патрульної поліції
 Національної поліції України з питань виявлення підроблених посвідчень
 водія, їх збуту й використання в умовах воєнного стану
 (280 опитаних респондентів) за період 2022–2024 років

№ з/п	Питання анкети	Кількість відповідей респондентів	Відсотки (%)
1	Ваш досвід поліцейської роботи:		
	а) до 3 років	65	23,2
	б) від 3 до 5 років	27	9,6
	в) понад 5 років	188	67,2
2	На Вашу думку, чи достатньо регламентовано в нормативних документах та спеціальній літературі ознаки підроблення посвідчення водія та відповідні дії поліцейських патрульної поліції в таких ситуаціях:		
	а) так	96	34,3
	б) ні	42	15,0
	в) отримую навички виявлення підробок і порядку дій з урахуванням досвіду (власного й колег)	157	56,1
	г) інше	0	0
3	На які реквізити водійського посвідчення Ви передусім спрямовуєте увагу, коли водій пред'являє Вам документ:		
	а) вивчаю зміст документа: ким видано, строк дії, а також зовнішній вигляд посвідчення	207	73,9
	б) запам'ятовую обличчя водія та зіставляю з фотографією в посвідченні	73	26,1
	в) перевіряю, як змінюються окремі захисні елементи під час зміни кута освітлення посвідчення	146	52,1
	г) зосереджую увагу на наявності мікротексту внизу посвідчення щодо серії замовлення бланка	134	47,9
	д) ставлю уточнювальні запитання водію (для перевірки інформації, зазначеної в документі)	88	31,4

	е) перевіряю відкриті категорії транспортних засобів, дозволені до керування	103	36,8
	ж) для перевірки посвідчення водія користуюся базою даних	196	70,0
	и) інше	7	2,5
4	Чи є типовим виявлення підробленого посвідчення водія одночасно з підробленим свідоцтвом про реєстрацію транспортного засобу:		
	а) так	15	5,4
	б) швидше так, ніж ні	46	16,4
	в) ні	219	78,2
5	Чи є типовими випадки активної протидії водієм (погрози Вам, закриття в автомобілі, застосування фізичної сили тощо) Вашим законним вимогам і діям у разі виявлення ознак підроблення його водійського посвідчення:		
	а) так	42	15,0
	б) швидше так, ніж ні	54	19,3
	в) ні	184	65,7
6	Чи траплялися випадки, коли Вас залучали до участі в огляді (огляді документів, огляді місця події) у зв'язку з виявленням підробленого водійського посвідчення:		
	а) так	59	21,1
	б) так, як спеціаліста (процесуальний статус, з поміткою в протоколі огляду)	4	1,4
	в) так, для надання усних консультацій щодо ознак несправжності водійських документів	56	20,0
	г) ні	161	57,5
7	Чи характерним є проведення огляду автомобіля на місці його зупинення, коли встановлено, що водій користується підробленими документами (посвідченням водія, технічним паспортом тощо):		
	а) так, огляд (поверхневу перевірку) автомобіля проводить наряд патрульної поліції (ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію»)	199	71,1
	б) так, огляд автомобіля проводить СОГ	103	36,8

	в) ні	19	6,8
8	Які засоби відео-, аудіофіксації використовує СОГ під час документування факту виявлення підроблення посвідчення водія:		
	а) бодікамера	146	52,1
	б) окремо використовують відеозаписувальну апаратуру	119	42,5
	в) фотоапарати	123	43,9
	г) спеціальне експертне обладнання (використовує спеціаліст-криміналіст)	117	41,8
	д) інше	0	0
9	Яка типова початкова інформація виникає в разі виявлення підроблення посвідчення водія:		
	а) візуальне виявлення ознак підроблення посвідчення водія	222	79,3
	б) виявлення підроблення посвідчення водія під час перевірки за базами даних	180	64,3
	в) добровільне визнання водієм (повідомлення поліцейському) несправжності власних водійських документів	8	2,9
	г) встановлення недійсності посвідчення водія в підрозділі Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ України під час дій з поновлення водійських документів, їх вилучення, зберігання тощо	35	12,5
10	Якими реєстрами (базами даних) Ви користуєтесь за необхідності перевірити пред'явлене посвідчення водія:		
	а) Автоматизоване робоче місце оперативного працівника «АРМОР»	230	82,1
	б) Єдиний державний реєстр судових рішень	11	3,9
	в) Інтегрований інформаційно-пошуковий портал Національної поліції України	92	32,9
	г) Криміналістичний облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів і пластикових платіжних карток	5	1,8
	д) Криміналістичний облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів і реквізитів документів (підписів, печаток, штампів)	0	0
	е) інше	16	5,7

11	Як Ви вважаєте, чи могли б Ви надавати консультаційно-довідкову допомогу членам СОГ щодо окремих ознак підробленого посвідчення водія, зокрема висувати версії щодо обставин виготовлення водійського документа:		
	а) так	84	30,0
	б) ні	191	68,2
	в) інше	5	1,8
12	Які техніко-криміналістичні засоби спеціалісту-криміналісту рекомендовано використовувати під час проведення огляду посвідчення водія з ознаками підроблення:		
	а) освітлювальні прилади (ліхтарик, лампа тощо)	81	28,9
	б) спеціальні засоби криміналістичної техніки (світлофільтри, лупа, ультрафіолетовий освітлювач, інфрачервоний перетворювач тощо)	261	93,2
	в) засоби вимірювання та порівняння (штангенциркуль, лінійка, мікрометр, вимірювальна лупа тощо)	35	12,5
	г) пакувальні матеріали (експертні пакети, паперові конверти)	65	23,2
	д) інше	0	0
13	Які слідчі (розшукові) дії, на Вашу думку, є типовими під час розслідування підроблення водійського посвідчення, його збуту та використання:		
	а) допит	157	56,1
	б) пред'явлення для впізнання	23	8,2
	в) обшук	19	6,8
	г) огляд місця події, огляд документів, огляд автомобіля та інші види огляду	127	45,4
	д) слідчий експеримент	12	4,3
	е) освідування особи	25	8,9
	ж) проведення експертизи	180	64,3
	и) отримання зразків для експертизи	39	13,9
	к) зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1 КПК України)	80	28,6

14	Які типові види судових експертиз, на Вашу думку, доцільно проводити під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання:		
	а) трасологічна	46	16,4
	б) дактилоскопічна	57	20,4
	в) технічна експертиза документів	219	78,2
	г) експертиза матеріалів (пластика)	142	50,68
	д) фототехнічна	38	13,6
	е) комп'ютерно-технічна	92	32,9
	ж) інші	0	0

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ

за результатами проведеного анкетування дізнавачів органів досудового розслідування Національної поліції України з питань розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану (315 опитаних респондентів) протягом 2022–2024 років

№ з/п	Питання анкети	Кількість відповідей респондентів	Відсотки (%)
1.	Ваш стаж із розслідування кримінальних правопорушень:		
	а) до 3 років	101	32,1
	б) від 3 до 5 років	153	48,6
	в) понад 5 років	61	19,3
2.	Чи були у Вашій практиці випадки розслідування підроблення документів, їх збуту й використання (зокрема посвідчення водія):		
	а) так	274	87,0
	б) ні	41	13,0
3.	Які елементи утворюють криміналістичну характеристику підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) предмет злочинного посягання	286	90,8
	б) спосіб вчинення кримінального проступку	308	97,8
	в) обстановка вчинення кримінального проступку	182	57,8
	г) типова слідова картина	239	75,9
	д) особа правопорушника	274	87,0
	е) інше	6	2,0
4.	Як Ви вважаєте, які елементи належать до обстановки вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання:		
	а) місце вчинення кримінального проступку	296	93,9
	б) час вчинення кримінального проступку	286	90,8
	в) виробничі чинники, що зумовлюють способи виготовлення, збуту й використання підробленого посвідчення водія	236	74,9
	г) інше	15	4,7
5.	Якими є типові способи підготовки до вчинення підроблення посвідчення водія, його збуту та використання:		

	а) вирішення питань про фінансування злочинної діяльності на початковому етапі	167	53,0
	б) пошук приміщення, у якому будуть здійснювати виготовлення та зберігання підроблених документів	220	69,8
	в) підбір (підшукування) необхідних співучасників злочину (осіб, що володіють спеціальними знаннями, осіб, що будуть здійснювати збут підроблених водійських документів, мають у власності транспортні засоби тощо)	85	27,0
	г) визначення з видом (видами) водійських документів, які надалі будуть підробляти злочинці	283	89,8
	д) придбання спеціального обладнання, комп'ютерної та копіювальної техніки, що будуть використовувати для виготовлення несправжніх документів	267	84,8
	е) визначення осіб-реалізаторів і місць збуту виготовлених посвідчень водія	214	67,9
6.	Які ознаки притаманні особі, яка вчинила підроблення посвідчення водія, його збут або використання:		
	громадянин України	293	93,2
	громадянин іноземної держави	18	5,6
	особа без громадянства або інше	4	1,2
	<i>Вік:</i>		
	16–20 років	6	1,9
	21–30 років	60	19,0
	31–40 років	208	66,0
	41–50 років	38	12,0
	старше за 50 років	3	0,9
	<i>Стать:</i>		
	чоловік	164	52
	жінка	151	48
7.	Кримінальний проступок, передбачений ст. 358 КК України, здебільшого вчиняють:		
	а) одноособово	76	24,1
	б) у складі групи	239	75,9
8.	Якими є типові ситуації отримання Вами інформації про підроблення, збут або використання посвідчення водія з ознаками підроблення:		

	а) повідомлення від поліцейських патрульної поліції (через чергову частину) про виявлення у водія транспортного засобу посвідчення з ознаками підроблення	189	60,0
	б) надходження інформації із Сервісного центру МВС про виявлення підробленого посвідчення в разі його надання водієм для певних дій (продовження строку дії, відкриття нової категорії тощо)	54	17,1
	в) під час розслідування інших кримінальних правопорушень, при затриманні, проведенні обшуків та інших процесуальних дій	72	22,9
	г) інше	0	0
9.	Яка позиція особи, яку підозрюють у підробленні, збуті посвідчення водія або його використанні, на початковому етапі розслідування:		
	а) особа визнає факт підроблення або збуту чи використання підробленого посвідчення водія	129	41,0
	б) особа не визнає факту підроблення посвідчення водія або його збуту	88	27,9
	в) особа заперечує свідоме використання несправжнього посвідчення водія	29	9,2
	г) особа відмовляється давати показання	69	21,9
	д) інше		
10.	Типовими версіями на початковому етапі розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання є:		
	а) затриманим на місці події є особа, яка виготовила підроблені посвідчення водія або їх збувала	110	34,9
	б) затримані підроблювач та/або реалізатор підроблених посвідчень водія, але вони встигли знищити речові докази	60	19,0
	в) відома особа правопорушника, але він зник з місця події	22	6,9
	г) свідки описують зовнішні ознаки правопорушника, його особу не встановлено	32	10,2
	д) реалізація підроблених посвідчень водія відбувалася безконтактним способом (замовлення документа через інтернет; отримання поштовим сервісом, кур'єром)	91	29,0

11.	На місці події виявляють такі сліди вчиненого підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) матеріальні сліди (заготовки пластика, голографічна плівка, недійсні посвідчення водія, фотографії замовників підробок, спеціальна література з поліграфії тощо)	246	78,1
	б) ідеальні сліди (показання свідків, показання поліцейських, що виявили підроблення, складання суб'єктивних портретів осіб, які збували підробки)	64	20,3
	в) цифрові відображення (електронні докази) (листування в месенджерах, електронній пошті, комп'ютерне обладнання, сканери, принтери, флешносії тощо)	111	35,2
	г) сліди-мікрооб'єкти на обладнанні, одязі правопорушників, інших предметах	11	3,5
	д) інше	5	1,6
12.	Які техніко-криміналістичні засоби фіксування використовуються СОГ під час документування факту виявлення підроблення посвідчення водія:		
	а) бодікамера	40	12,7
	б) окремо використовують відеозаписувальну апаратуру	228	72,4
	в) фотоапарати	261	82,9
	г) спеціальне експертне обладнання (використовує спеціаліст-криміналіст)	162	51,4
	д) інше	8	2,5
13.	Чи вважаєте Ви доцільним проведення тактичних операцій (комплексу оперативно-розшукових, слідчих і процесуальних дій) під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) так	218	69,2
	б) ні	88	27,9
	в) інше	9	2,9
14.	Які техніко-криміналістичні засоби використовують під час проведення огляду місця події та огляду посвідчення водія з ознаками підроблення:		
	а) освітлювальні прилади (ліхтарик, лампа тощо)	123	39,0

	б) спеціальні засоби криміналістичної техніки (світлофільтри, лупа, ультрафіолетовий освітлювач, інфрачервоний перетворювач тощо)	167	53,0
	в) засоби вимірювання та порівняння (штангенциркуль, лінійка, мікрометр, вимірювальна лупа тощо)	227	72,1
	г) пакувальні матеріали (експертні пакети, паперові конверти)	132	41,9
	д) інше	18	5,7
15.	Якими для Вас є головні завдання огляду посвідчення водія:		
	а) вивчення змісту документа: хто його видав, які реквізити наявні в документі, його зовнішній вигляд	214	67,9
	б) встановлення ознак та особливостей документа, що можуть свідчити про факт його підроблення	230	73,0
	в) вивчення матеріалів документа, перевірка його захисних ознак	116	36,8
	г) письмове описання ознак водійського документа, який підлягає вилученню	271	86,0
	д) інше	9	2,9
16.	Чи проводите Ви огляд автомобіля, якщо інформація про підроблене посвідчення водія попередньо підтверджується на місці події (під час прибуття на місце СОГ):		
	а) так, завжди	217	68,9
	б) лише за наявності ознак, що можуть свідчити про наявність слідів цього або іншого кримінального правопорушення в автомобілі	239	75,9
	в) огляд транспортного засобу не проводжу	66	21,0
	г) інше	0	0
17.	Якими реєстрами можна користуватися за необхідності перевірити посвідчення водія:		
	а) АРМОП	227	72,1
	б) Єдиний державний реєстр судових рішень	94	29,8
	в) Інтегрований інформаційно-пошуковий портал НПУ	258	81,9
	г) Криміналістичний облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів і пластикових платіжних карток	72	22,9

	д) Криміналістичний облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів і реквізитів документів (підписів, печаток, штампів)	60	19,0
	е) інше	0	0
18.	Ви залучаєте спеціаліста до слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання для:		
	а) надання безпосередньої технічної допомоги у фіксації (фото, відео) перебігу та результатів проведення СРД, складання схем, планів, креслень тощо	170	54,0
	б) застосування технічних засобів, приладів і спеціального обладнання, методів виявлення, фіксації та вилучення документів, речей, предметів, слідів й інших речових доказів	211	67,0
	в) надання допомоги у формулюванні описової частини протоколу (вилучених документів, їх копій, комп'ютерної техніки, матеріалів, що використовують для виготовлення фіктивних посвідчень)	113	35,9
	г) підготовки до проведення СРД (підібрати необхідні технічні засоби фіксації)	7	2,2
	д) надання консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок	170	54,0
	е) для відбору зразків для проведення експертизи	11	3,5
	ж) надання довідок або висновків з питань, що належать до сфери знань спеціаліста, у випадках, передбачених КПК України	132	41,9
19.	Які слідчі (розшукові) дії Ви проводите під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання:		
	а) допит	271	86,0
	б) пред'явлення для впізнання	85	27,0
	в) обшук	245	77,8
	г) огляд місця події, огляд документів, огляд автомобіля та інші види огляду	299	94,9
	д) слідчий експеримент	135	42,9
	е) освідування особи	91	28,9
	ж) проведення експертизи	292	92,7
	и) отримання зразків для експертизи	122	38,7

	к) зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1 КПК України)	50	15,9
20.	Які тактичні прийоми обшуку Ви використовуєте в кримінальних провадженнях про підроблення водійського посвідчення, його збуту та використання:		
	а) тактичні прийоми, спрямовані на створення сприятливих умов для обшуку	94	29,8
	б) тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту з обшукуваною особою	142	45,1
	в) постановка різного виду запитань	176	55,9
	г) використання чинника раптовості	224	71,1
	д) оголошення показань інших осіб під час обшуку й вивчення зворотної реакції обшукуваного	44	14,0
	е) інше	12	3,8
21.	Які види впізнання Ви проводите в кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) впізнання особи	271	86,0
	б) впізнання речей	233	74,0
	впізнання за фотознімками і матеріалами в) відеозапису	41	13,0
	г) впізнання поза візуальним спостереженням	47	14,9
	д) впізнання в режимі відеоконференції	16	5,1
22.	Які типові види судових експертиз проводять під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) трасологічна	145	46,0
	б) дактилоскопічна	167	53,0
	в) технічна експертиза документів	308	97,8
	г) експертиза матеріалів (пластика)	22	7,0
	д) фототехнічна	47	14,9
	е) комп'ютерно-технічна	227	72,1
	ж) інші	10	3,2

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ

за результатами проведеного анкетування судових експертів з питань проведення експертиз у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану (85 опитаних респондентів) протягом 2022–2024 років

№ з/п	Питання анкети	Кількість відповідей респондентів	Відсотки (%)
1.	1. Ваш стаж експертної роботи:		
	а) до 3 років	20	23,5
	б) від 3 до 5 років	6	7,1
	в) понад 5 років	59	69,4
2.	Чи Ви маєте (мали) експертну спеціальність 2.1 «Дослідження реквізитів документів», 2.2 «Дослідження матеріалів документів», 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів», 2.4. «Дослідження давнини виготовлення документів»		
	так	81	95,3
	ні	4	4,7
3.	Які форми спеціальних знань найчастіше використовують під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) процесуальна форма (проведення експертизи; участь експерта як спеціаліста в кримінальному провадженні; допит експерта в суді)	79	92,9
	б) позапроцесуальна форма (усна консультаційна діяльність; організаційна допомога)	6	7,1
	в) інше	0	0
4.	Які ознаки повної підробки посвідчення водія найчастіше трапляються у Вашій практиці:		
	а) не дотримано розмірів бланка документа, порівняно з оригінальним зразком	6	7,1

	б) використовують різні матеріали для виготовлення документа, які не відповідають його опису (зокрема низька якість або відсутність захисних елементів)	45	52,9
	в) недостатня чіткість дрібних деталей малюнків і тексту	50	58,8
	г) відсутність люмінесценції під час дослідження документа під дією УФП, ІЧ-випромінювання	65	76,5
	д) інше	4	4,7
5.	Які ознаки часткової підробки посвідчення водія найчастіше трапляються у Вашій практиці:		
	а) зміни реквізитів документа шляхом змивання тексту й нанесення нових даних	55	64,7
	б) наклеювання нової голографічної плівки на бланк посвідчення водія	15	17,6
	в) травлення, підчищення, дописки і додрукування в посвідченнях, виготовлених до 2004 року	10	11,8
	г) переклеювання фотографії в посвідченнях, виготовлених до 2004 року	20	23,5
	д) інше	3	3,5
6.	У сучасних умовах якими є види та способи підроблення посвідчень водія:		
	а) струменевий за допомогою знакодрукуювальної техніки	81	95,3
	б) термосублімаційний	68	80,0
	в) покриття посвідчення водія новою плівкою з голографічними захисними елементами	66	77,6
	г) нанесення нової персоналізації документа або її зміна	40	47,1
	д) офсетний (плоский друк) з відображенням окремих реквізитів лазер-графвером	30	35,3
	е) електрофотографічний друк з використанням лазерних принтерів	20	23,5
	ж) підроблення (імітування) захисних елементів посвідчення водія	25	29,4
	и) інше	2	2,3

7.	Які складнощі виникали в кримінальних провадженнях про підроблення посвідчення водія:		
	а) відсутність окремої криміналістичної методики з дослідження посвідчення водія на пластиковій основі	5	5,9
	б) недостатня кількість сучасних науково-методичних джерел з відповідної проблематики	27	31,8
	в) проблеми з отриманням інформаційно-довідкових даних (зокрема, про іноземні посвідчення водія)	71	83,5
	г) помилки в документах про залучення експерта або призначення експертизи (щодо формулювання питань, якості порівняльних зразків тощо)	3	3,5
	д) складнощі організаційного характеру: неналагоджена взаємодія з ініціатором експертизи; значне навантаження на судового експерта (<i>потрібне підкреслити</i>)	10	11,8
	е) інше	4	4,7
8.	Участь спеціаліста (залученого експерта) під час огляду місця події в разі виявлення підроблення посвідчення водія, його збуту й використання полягає в:		
	а) огляді посвідчення водія	62	72,9
	б) застосуванні техніко-криміналістичних засобів (фіксування та дослідження об'єктів)	15	17,6
	в) допомозі дізнавачу під час опису посвідчення водія та виявлених ознак його підроблення	24	28,2
	г) внесення в протокол огляду результатів попереднього дослідження спеціалістом посвідчення водія на місці події	0	0
	д) наданні консультацій дізнавачу на місці події	29	34,1
	е) вилученні, упаковуванні слідів і предметів, що мають значення для справи	9	10,6
	ж) виготовлення додатків до протоколу огляду	6	7,1
	и) інше	0	0
9.	Які типові види судових експертиз проводять під час розслідування		

	підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) трасологічна	0	0
	б) дактилоскопічна	1	1,2
	в) технічна експертиза документів	85	100,0
	г) експертиза матеріалів, речовин і виробів	2	2,3
	д) фототехнічна	9	10,6
	е) комп'ютерно-технічна	25	29,4
	ж) інші	0	0
10.	Які завдання вирішує технічна експертиза посвідчення водія (підкреслити):		
	а) діагностичні (встановлення обставин виготовлення документа або його фрагментів, встановлення наявності змін у посвідченні й обставин їх виникнення, виявлення первинного змісту водійського документа, який було змінено; встановлення способу виготовлення бланка; встановлення виду та способу друку, типу засобів і пристроїв, за допомогою яких виготовлено документ)	67	78,8
	б) класифікаційні (встановлення належності технічних засобів, матеріалів до певних класифікаційних груп)	15	17,6
	в) ідентифікаційні (ототожнення технічних засобів, пристроїв, матеріалів; ідентифікація друкарських форм, засобів і пристроїв, за допомогою яких виготовлено документ)	28	32,9
11.	Чи проводять комплексні експертизи у справах про підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) так (які види)	30	35,3
	б) ні	55	64,7
	в) інше	0	0
12.	Якими є типові помилки, яких припускаються дізнавачі (слідчі, судді та інші), призначаючи технічну експертизу документів у зв'язку з розслідуванням		

	підроблення посвідчення водія, його збуту й використання:		
	а) запитання, які поставлені перед експертом, некоректні, неточні, інколи виходять за межі компетенції судового експерта з технічного дослідження документів	83	97,6
	б) неправильний або неточний переклад документів (зокрема, іноземних посвідчень водія), що підлягають технічному дослідженню	14	16,5
	в) помилки технічного характеру (різні номери ЄРДР у постанові та супровідному листі; невідповідність адрес у постанові й на упаковці тощо)	51	60,0
	г) кількість наданих матеріалів не відповідає зазначеній у постанові та/або супровідному листі	3	3,5
	д) відсутність переліку документів, які підлягають технічному дослідженню	0	0
	е) надані на дослідження матеріали належно не упаковані	9	10,6
	ж) інше (неправильно зазначено серію та номер документа)		
13.	Що, на Вашу думку, підвищить ефективність проведення експертиз із дослідження посвідчення водія?		
	а) удосконалення управлінського рівня організації проведення відповідних експертиз	21	24,7
	б) створення нових методик відповідних досліджень	53	62,3
	в) зменшення навантаження на експертів	27	31,8
	г) розширення штату фахівців, що володіють методами проведення відповідних експертиз	15	17,6
	д) інше (оновлення інформаційно-довідкової літератури)	8	9,4

14.	Які типові причини експертних помилок під час проведення дослідження посвідчення водія:		
	а) неуважність судового експерта	31	36,5
	б) недосконалість рекомендованих для проведення дослідження експертних методик	5	5,9
	в) недоліки підготовки об'єктів, матеріалів, зразків дізнавачем (слідчим, судом та іншими)	15	17,6
	г) недостовірність інформації, зазначеної під час виявлення, вилучення та зберігання водійських документів й інших об'єктів	21	24,7
	д) стислі строки (терміновість) виконання експертизи	44	51,8
	е) інше (відсутність відповідних зразків)	7	8,2

ЗРАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ПОСВІДЧЕНЬ ВОДІЯ

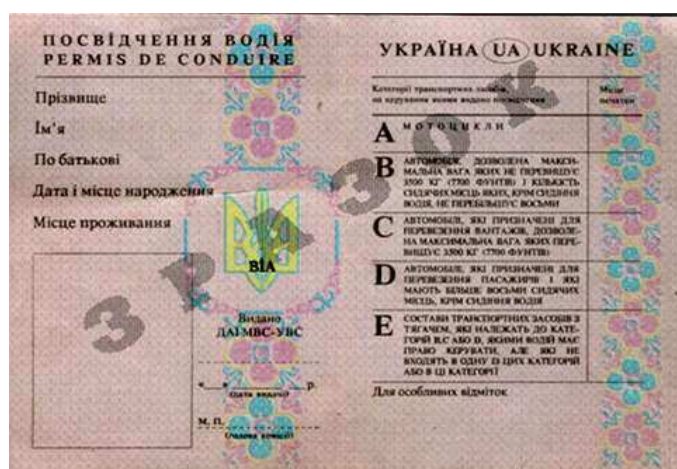
Джерело: 1. Додаток до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Італійської Республіки про взаємне визнання та обмін посвідчень водія : постанова Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2016 р. № 184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380_201#n660.

2. Офіційний сайт Головного сервісного центру МВС України. URL: <https://hsc.gov.ua/index/poslugi/vidacha-posvidchennya-vodiya/zrazki-ukrayinskih-posvidchen-vodiya/>.

Бланк посвідчення водія, яке видавали в УРСР до 1993 року

Бланк посвідчення водія, яке видавали в період з 1993 до 1995 року

Бланк посвідчення водія, яке видавали 1995 року

ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ
PERMIS DE CONDUIRE

УКРАЇНА UA UKRAINE

414

Категорії транспортних засобів, на вержування яких видано посвідчення

Місце печатки

Прізвище **Контрольний прибірник**

Ім'я **Контрольний прибірник**

По батькові

Дата і місце народження

Місце проживання

КІА №0000000

Видано ДАІ МВС-УВС

р. (дата видачі)

М.П. (підпис)

A	МОТОЦИКЛИ	
B	АВТОМОБІЛІ, ДОЗВОЛЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ НЕ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ) І КІЛЬКІСТЬ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ ЯКИХ, КРИМ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, НЕ ПЕРЕВИЩУЄ ВОСЬМИ	
C	АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАГТЯЖІВ, ДОЗВОЛЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ)	
D	АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ І ЯКІ МАЮТЬ БІЛЬШЕ ВОСЬМИ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, КРИМ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ	
E	СОСТАВИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ТИПАЧЕМ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО КАТЕГОРІЙ В, С АБО D, ЯКИМИ ВОДИЙ МАЄ ПРАВО КЕРУВАТИ, АЛЕ ЯКІ НЕ ВХОДЯТЬ В ОДНУ ІЗ ЦИХ КАТЕГОРІЙ АБО В ЦІ КАТЕГОРІЇ	

Для особливих відміток

ПК "Україна", Там. 4-3148, 1993 р.

Бланк посвідчення водія, яке видавали в період з 1996 до 1998 року

ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ
PERMIS DE CONDUIRE

УКРАЇНА UA UKRAINE

Об'єкт № 816

Категорії транспортних засобів, на вержування яких видано посвідчення

Місце печатки

Прізвище

Ім'я

По батькові

Дата і місце народження

Місце проживання

РМА №0000000

Видано ДАІ МВС-УВС

р. (дата видачі)

М.П. (підпис)

A	МОТОЦИКЛИ	
B	АВТОМОБІЛІ, ДОЗВОЛЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ НЕ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ) І КІЛЬКІСТЬ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ ЯКИХ, КРИМ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, НЕ ПЕРЕВИЩУЄ ВОСЬМИ	
C	АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАГТЯЖІВ І ДОЗВОЛЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ)	
D	АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ І МАЮТЬ БІЛЬШЕ ВОСЬМИ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, КРИМ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ	
E	СОСТАВИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ТИПАЧЕМ, ШО ВІДНОСИТЬСЯ ДО КАТЕГОРІЙ В, С АБО D, ЯКИМИ ВОДИЙ МАЄ ПРАВО КЕРУВАТИ, АЛЕ ЯКІ САМИ НЕ ВХОДЯТЬ В ОДНУ ІЗ ЦИХ КАТЕГОРІЙ АБО В ЦІ КАТЕГОРІЇ	

Для особливих відміток

РМА №0000000

ПК "Україна", Там. 6-3056, 1996

Бланк посвідчення водія, яке видавали в період з 1998 до 1999 року

ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ
PERMIS DE CONDUIRE

УКРАЇНА UA UKRAINE

Прізвище
Ім'я
По батькові
Дата і місце народження
Місце проживання

РКА №0000000
Видано ДАІ МВС-УВС

Дата видачі
М.П.

Категорії транспортних засобів, на керування якими вказано посвідчення	Місце печатки
A МОТОЦИКЛИ	
B АВТОМОБІЛІ, ДОВОЗЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ НЕ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ) І КІЛЬКІСТЬ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ ЯКИХ, КРІМ СІДІЛЬНИХ ВОДИЯ, НЕ ПЕРЕВИЩУЄ ВОСЬМИ	
C АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ І ДОВОЗЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ)	
D АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ І МАЮТЬ БІЛЬШЕ ВОСЬМИ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, КРІМ СІДІЛЬНИХ ВОДИЯ	
E СОСТАВИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ТРАКТОМ, ЩО ВІДНОСИТЬСЯ ДО КАТЕГОРІЙ B, C АБО D, ЯКИМИ ВОДИЯ МАЄ ПРАВО КЕРУВАТИ, АЛЕ ЯКІ САМИ НЕ ВХОДЯТЬ В ОДИН ІЗ ЦИХ КАТЕГОРІЙ АБО В ЦІ КАТЕГОРІЇ	

Для особливих відміток

РКА №0000000

Державна ПК "Україна" Лист 1.066/1998

Бланки посвідчення водія, яке видавали в період з 2000 до 2002 року

ПОСВІДЧЕННЯ ВОДИЯ
PERMIS DE CONDUIRE

УКРАЇНА UA UKRAINE

Прізвище
Ім'я
По батькові
Дата і місце народження
Місце проживання

УКА №0000000
Видано ДАІ МВС-УВС

Дата видачі
М.П.

Категорії транспортних засобів, на керування якими вказано посвідчення	Місце печатки
A МОТОЦИКЛИ	
B АВТОМОБІЛІ, ДОВОЗЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ НЕ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ) І КІЛЬКІСТЬ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ ЯКИХ, КРІМ СІДІЛЬНИХ ВОДИЯ, НЕ ПЕРЕВИЩУЄ ВОСЬМИ	
C АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ І ДОВОЗЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ)	
D АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ І МАЮТЬ БІЛЬШЕ ВОСЬМИ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, КРІМ СІДІЛЬНИХ ВОДИЯ	
E СОСТАВИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ТРАКТОМ, ЩО ВІДНОСИТЬСЯ ДО КАТЕГОРІЙ B, C АБО D, ЯКИМИ ВОДИЯ МАЄ ПРАВО КЕРУВАТИ, АЛЕ ЯКІ САМИ НЕ ВХОДЯТЬ В ОДИН ІЗ ЦИХ КАТЕГОРІЙ АБО В ЦІ КАТЕГОРІЇ	

Для особливих відміток

Сигнальний прокатер

УКА №0000000

Державна ПК "Україна" Лист 1.066/1998

Бланк посвідчення водія, яке видавали в період з 2002 до 2006 року

ПОСВІДЧЕННЯ ВОДИЯ
PERMIS DE CONDUIRE

УКРАЇНА UA UKRAINE

1 Прізвище
2 Ім'я
3 По батькові
4 Дата і місце народження
5 Місце проживання

РРМ №0000000
Видано ДАІ МВС-УВС

Дата видачі
М.П.

Категорії транспортних засобів, на керування якими вказано посвідчення	Місце печатки
A МОТОЦИКЛИ	
B АВТОМОБІЛІ, ДОВОЗЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ НЕ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ) І КІЛЬКІСТЬ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ ЯКИХ, КРІМ СІДІЛЬНИХ ВОДИЯ, НЕ ПЕРЕВИЩУЄ ВОСЬМИ	
C АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ І ДОВОЗЕНА МАКСИМАЛЬНА ВАГА ЯКИХ ПЕРЕВИЩУЄ 3500 КГ (7700 ФУНТІВ)	
D АВТОМОБІЛІ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ І МАЮТЬ БІЛЬШЕ ВОСЬМИ СІДІЛЬНИХ МІСЦЬ, КРІМ СІДІЛЬНИХ ВОДИЯ	
E СОСТАВИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ТРАКТОМ, ЩО ВІДНОСИТЬСЯ ДО КАТЕГОРІЙ B, C АБО D, ЯКИМИ ВОДИЯ МАЄ ПРАВО КЕРУВАТИ, АЛЕ САМИ НЕ ВХОДЯТЬ В ОДИН ІЗ ЦИХ КАТЕГОРІЙ АБО В ЦІ КАТЕГОРІЇ	

Для особливих відміток

ДАІ МВС-УВС

Державна ПК "Україна" Лист 1.066/1998

Бланк посвідчення водія зразка 2013 року

Бланк посвідчення водія зразка 2014 року

Зразок посвідчення водія зразка 2021 року

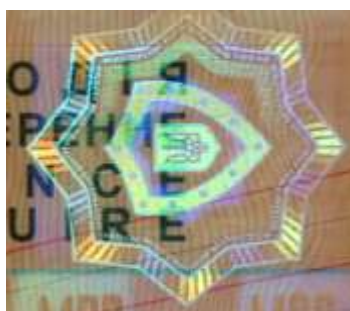
ОКРЕМІ СПОСОБИ ДРУКУ Й ЗАХИСНІ ЕЛЕМЕНТИ НА БЛАНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОСВІДЧЕНЬ ВОДІЯ

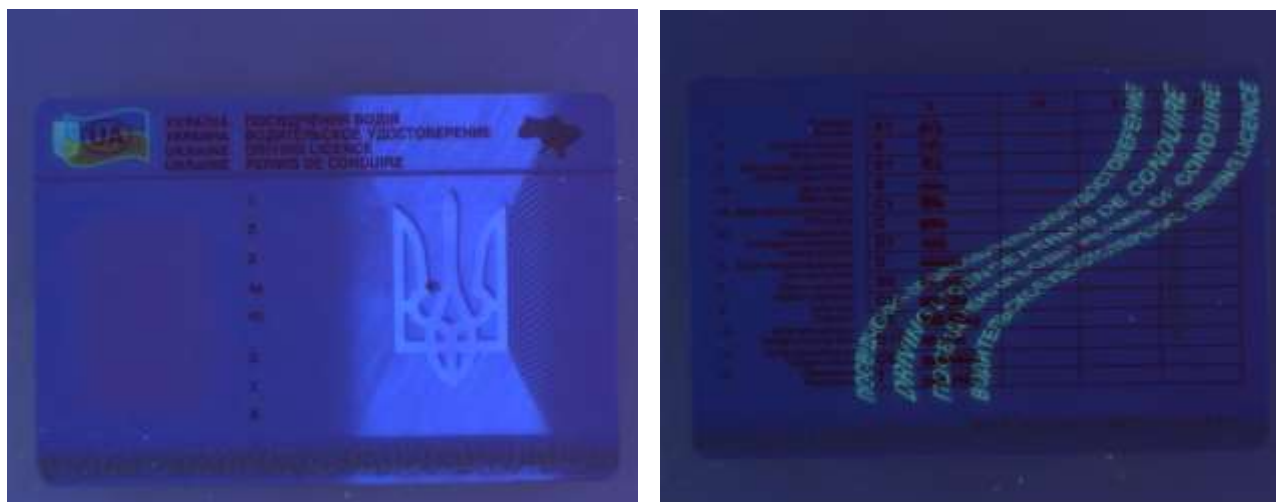
Рис. 1. Збільшене зображення фрагмента бланка посвідчення водія, яке відтворено струменевим способом за допомогою знакодрукуювальної техніки

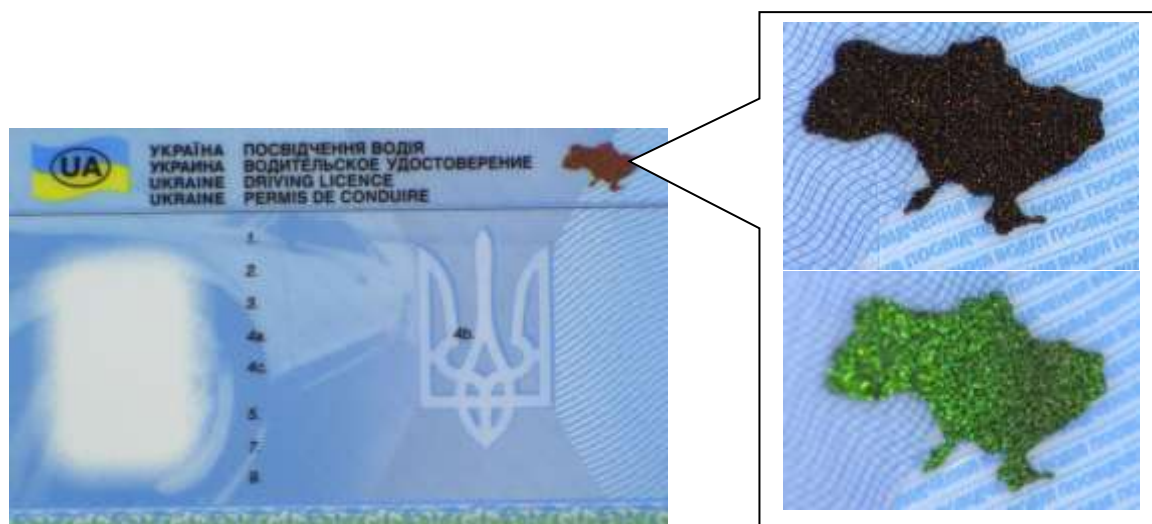
Рис. 2. Збільшене зображення елементів серійного номера бланка посвідчення водія, які нанесені способом лазерного гравіювання

Рис. 3. Плівки з ультрафіолетовими та голографічними елементами на зразку посвідчення водія періоду 2005–2013 років

Рис. 4. Для друкування бланка посвідчення водія (зразок 2014 року) використовують фарби синього, блакитного, сірого та жовтого кольорів, а також фарбу блакитного кольору, яка під дією ультрафіолетового проміння набуває власного свічення

Рис. 5. У верхній правій частині бланка посвідчення водія (зразок 2014 року) оптико-перемінною фарбою (ОВІ) надруковано зображення карти України

Таблиця основних елементів захисту національного посвідчення водія, виготовленого на ПК «Україна» та введеного в обіг з 2014 року

Бланк	Бланк національного посвідчення водія виготовляють з полімерного матеріалу – полікарбонату, формату ІД-1 згідно з ДСТУ ISO/IEC 7810:2008 «Картки ідентифікаційні. Фізичні характеристики» (ISO/IEC 7810:2003, IDT)	
Зовнішній вигляд	Лицьова сторона 	Зворотна сторона
Способи друку	Бланк – офсетний та графаретний друк 	
	Серійний номер і реквізити виготовлювача бланка посвідчення виконують способом лазерного гравіювання	
	Персоналізацію бланка посвідчення здійснюють способом кольорового ретрансферного друку за допомогою спеціальної захисної плівки	
Елементи спеціального захисту		
Мікротексти		

<p><i>Ультрафіолетовий та інфрачервоний захист</i></p>	<p>Елементи, нанесені фарбою блакитного кольору під дією ультрафіолетового проміння, набувають свічення.</p> <p>Текст, нанесений фарбою чорного кольору, стає невидимим під дією інфрачервоного проміння.</p> <p>Зображення малого Державного Герба України та контури Державного Прапора України нанесені фарбою, не видимою в денному світлі, яка під дією ультрафіолетового проміння набуває свічення зеленого кольору.</p> <p>Під дією ультрафіолетового проміння слова «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ВОДИТЕЛЬСКОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ DRIVING LICENCE PERMIS DE CONDUIRE» набувають свічення зеленого кольору перемінного розміру у вигляді чотирьох хвилястих ліній</p>
<p><i>Зображення, нанесені оптико-перемінною фарбою (OVI)</i></p>	
<p><i>Голографічні елементи</i></p>	

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т. в. о. начальника Управління дізнання
Національної поліції України
полковник поліції

Катерина ГАМШЕСВА

17 грудня 2024 року

АКТ № _____

Про впровадження у практичну діяльність
Управління дізнання Національної поліції
України результатів дисертаційного
дослідження Українця Т.В.

Уклала комісія у складі:

Голови: заступника начальника Управління дізнання
Національної поліції України полковника
поліції Наталії Харченко

членів комісії: старшого дізнавача з особливих доручень
відділу методичного забезпечення
розслідування кримінальних проступків
дізнання Управління дізнання Національної
поліції України, полковника поліції
Олексія Бітюка

старшого дізнавача з особливих доручень
відділу методичного забезпечення
розслідування кримінальних проступків
дізнання Управління дізнання Національної
поліції України, полковника поліції
Сергія Шибіко

Комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження здобувача освітньо-наукового ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ Українця Тараса Васильовича на тему «Розслідування підроблення

посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану» зі спеціальності 081 (Право).

Комісією встановлено, що викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними залучення спеціалістів, призначення судових експертиз, проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 358 Кримінального кодексу України. Так, висновки і рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності органів дізнання Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, було використано під час підготовки листів-роз'яснень до органів дізнання територіальних органів поліції, оскільки вони мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприяють вдосконаленню процесуальної діяльності органів дізнання Національної поліції України.

Голова комісії:

Наталія ХАРЧЕНКО

Члени комісії:

Олексій БІТЮК

Сергій ШИБІКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат технічних наук, доцент

Андрій ГАНЗЮК

19.12.2024

А К Т

про впровадження в практичну діяльність Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ України Тараса Васильович на тему «Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану» на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань «Право»

Комісія у складі: Кравчука Олега Вікторовича, доктора наук з державного управління, кандидата юридичних наук, доцента, заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького НДЕКЦ МВС; Циганюк Юлії Володимирівни, доктора юридичних наук, професора, провідного юрисконсульта сектору юридичного забезпечення Хмельницького НДЕКЦ; Гордєєва Анатолія Івановича, доктора технічних наук, професора, фахівця відділу забезпечення діяльності Хмельницького НДЕКЦ МВС, професора кафедри технології машинобудування Хмельницького національного університету, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ України Тараса Васильович на тему «Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану» на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань «Право», опубліковані у наукових статтях та тезах доповідей на конференціях, можуть бути використані у практичній діяльності Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступник директора центру – завідувач відділу криміналістичних видів досліджень, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор

Олег КРАВЧУК

Провідний юрисконсульт сектору юридичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор

Юлія ЦИГАНЮК

Завідувач сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень

Денис МЕЛЬНИК

19.12.2024

19/23/4-15001-2024

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Тернопільського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України
доктор філософії в галузі права

Олександр ШРАМКО

А К Т

про впровадження в практичну діяльність Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ України Тараса Васильовича на тему «Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану» на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань «Право»

Комісія у складі:

голови комісії – заступника директора Тернопільського НДЕКЦ МВС Р. В. Пашковського;

членів комісії – заступника завідувача відділу забезпечення діяльності центру С. А. Поліщука, провідного фахівця відділу забезпечення діяльності центру, кандидата юридичних наук, доцента Ю. О. Пілюкова, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ України Тараса Васильовича на тему «Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану», які опубліковані у наукових статтях та тезах доповідей на конференціях, можуть бути використані у практичній діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Голова комісії

заступник директора центру

Роман ПАШКОВСЬКИЙ

Члени комісії:

заступник завідувача відділу
забезпечення діяльності

Тернопільського НДЕКЦ МВС України

Сергій ПОЛЩУК

Провідний фахівець відділу
забезпечення діяльності

Тернопільського НДЕКЦ МВС України

кандидат юридичних наук, доцент

Юрій ПІЛЮКОВ

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ
ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Героїв Майдану вул., буд. 8, м. Хмельницький, 29013. тел. (038-2) 71-80-00, факс: 71-75-70
e-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35426001003979 в ГУДКУ у Хмельницькій області
МФО 815013. Код ЄДРПОУ 14163438

09.12.2024 № 01948/24

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор університету,

доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх
справ України Тараса Васильович на тему «Розслідування підроблення
посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану»
в освітній процес Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, професора Сергія КРУШИНСЬКОГО, професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента заслуженого юриста України Юрія ТУРОВЦЯ та професора кафедри кримінального права та процесу, доктора наук з державного управління, кандидата юридичних наук, доцента Володимира КОПАНЧУКА, склала цей акт про те, що теоретичні, методологічні та практичні положення й висновки дисертаційного дослідження Українця Т.В. впровадились Хмельницьким університетом управління та права імені Леоніда Юзькова.

Рекомендації автора використовуються у освітньому процесі на бакалаврському та магістерському рівні освіти, навчально-методичних та довідкових матеріалах для студентів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Судова експертологія», «Кримінальний процес», «Теорія та практика кримінального судочинства».

Зокрема, враховано результати досліджень, викладених у наукових працях Українця Т.В. при підготовці навчально-методичного забезпечення проведення відповідних занять використовуються такі публікації:

1. Українець Т. В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 732 – 737. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>

2. Українець Т. В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 82. Ч. 2. С. 137–142. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>

3. Українець Т. В. Способи підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. Вип. 3 (88). 2024. С. 60–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-60-64>

4. Українець Т. В. Види водійських посвідчень як об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальному провадженні за ст. 358 Кримінального кодексу України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 221–224.

5. Юсупов В. В., Українець Т. В. Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 306–308.

Члени комісії:

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

Юрій ТУРОВЕЦЬ

Володимир КОПАНЧУК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Станіслав ГУСАРЄВ

2024

АКТ26.12. 2024

м. Київ

№ 212-017

Впровадження результатів дисертації
Українця Тараса Васильовича на тему
«Розслідування підроблення посвідчення
водія, його збуту й використання в умовах
воєнного стану» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу НАВС лейтенанта поліції Бойчук В.О.;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Містюка А.П.;
- директора навчально-наукового інституту № 2, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Саковського А.А.;
- завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Атаманчука В.М.;
- завідувачки загальної бібліотеки Гайдар Л.Г.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ Українця Тараса Васильовича за темою «Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану».

Проаналізовано основні результати дослідження Українця Т.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Українець Т. В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 732 – 737. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>

2. Українець Т. В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 82. Ч. 2. С. 137–142. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>

3. Українець Т. В. Способи підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. Вип. 3 (88). 2024. С. 60–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-60-64>

4. Українець Т. В. Види водійських посвідчень як об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальному провадженні за ст. 358 Кримінального кодексу України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.)*. Харків: ХНУВС, 2022. С. 221–224.

5. Юсупов В. В., Українець Т. В. Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 306–308.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Українця Т.В. містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістичне документознавство», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Андрій САКОВСЬКИЙ
 Володимир АТАМАНЧУК
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2024

АКТ26. 12. 2024

м. Київ

№ 213-Н0

Впровадження результатів дисертації
Українця Тараса Васильовича на тему
«Розслідування підроблення посвідчення
водія, його збуту й використання в умовах
воєнного стану» у науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції Корольчука В.В.;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Містюка А.П.;
- директора навчально-наукового інституту № 2, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Саковського А.А.;
- завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Атаманчука В.М.;
- завідувачки загальної бібліотеки Гайдар Л.Г.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ Українця Тараса Васильовича за темою «Розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання в умовах воєнного стану».

Проаналізовано основні результати дослідження Українця Т.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Українець Т. В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 732 – 737. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>

2. Українець Т. В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 82. Ч. 2. С. 137–142. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>

3. Українець Т. В. Способи підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. Вип. 3 (88). 2024. С. 60–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-60-64>

4. Українець Т. В. Види водійських посвідчень як об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальному провадженні за ст. 358 Кримінального кодексу України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.)*. Харків: ХНУВС, 2022. С. 221–224.

5. Юсупов В. В., Українець Т. В. Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 306–308.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Українця Т.В. містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в науково-дослідній діяльності Національної академії внутрішніх справ, зокрема при підготовці монографій, наукових статей і тез доповідей на конференціях, плануванні наукових досліджень за напрямом криміналістичного документознавства, методики розслідування підроблення документів, їх збуту та використання.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Андрій САКОВСЬКИЙ
 Володимир АТАМАНЧУК
 Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Українець Т. В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 732–737. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>.

2. Українець Т. В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 137–142. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>.

3. Українець Т. В. Способи підроблення посвідчень водія, їх збуту та використання як елемент криміналістичної характеристики кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. Вип. 3 (88). С. 60–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-60-64>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Українець Т. В. Види водійських посвідчень як об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальному провадженні за ст. 358 Кримінального кодексу України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків, 2022. С. 221–224.

5. Юсупов В. В., Українець Т. В. Актуальні питання техніко-криміналістичного дослідження посвідчень водія з ознаками підробки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народж. М. С. Романова (Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 306–308.

6. Українець Т. Взаємодія дізнавача із спеціалістами під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту й використання: удосконалення

нормативно-правового регулювання. *Актуальні питання розвитку українського простору судово-експертної діяльності* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 січ. 2025 р.). Львів–Торунь, 2025. С. 247–252.

7. Українець Т. В. Типові ситуації початкового етапу розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання в умовах воєнного стану. Розвиток юридичної науки України в умовах воєнного стану. *Юридична наука: проблеми та шляхи їх вирішення* [Електронне видання] : збірник матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 березня 2025 р). Київ : Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2025. С. 251–254.